

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLER ANA BİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MEVLÂNÂ HÂLİD-İ ŞEHREZORÎ'DE SÂLİK EĞİTİMİ

Mahmut BOSTANCI

ŞANLIURFA-2022

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLER ANA BİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MEVLÂNÂ HÂLİD-İ ŞEHREZORÎ'DE SÂLİK EĞİTİMİ

Mahmut BOSTANCI

Danışman

Doç. Dr. Ali TENİK

ŞANLIURFA-2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY FORMU

Doç. Dr. Ali TENİK danışmanlığında, Mahmut BOSTANCI'nın hazırladığı **“Mevlânâ Hâlid-i Şehrezorî’de Sâlik Eğitimi”** konulu bu çalışma 16 /12 /2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tasavvuf Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☒ Oybirliğiyle / ☐ ☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	Doç. Dr. Ali TENİK	
Üye	Prof. Dr. Abdulvahap YILDIZ	
Üye	Doç. Dr. Sait MERMUTLU	

Bu tezin Tasavvuf Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Enstitü Müdürü

Bu çalışma: Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No :

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS
ORJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU

Doküman No : HRÜ-KYS-FRM-015
Yayın Tarihi : .../.../20...
Revizyon No :
Revizyon Tarihi :
Sayfa No : 3 / 106

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	205230015
Adı / Soyadı	Mahmut BOSTANCI
Anabilim Dalı/ Programı	Temel İslam Bilimleri / Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Mevlânâ Hâlid-i Şehrezorî'de Sâlik Eğitimi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek lisans tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 106 sayfalık kısmına ilişkin, 21/11/2022 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 17'dir. Ayrıca Mevlânâ Hâlid-i Şehrezorî'de Sâlik Eğitimi çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mevlânâ Hâlid-i Şehrezorî'de Sâlik Eğitimi çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

07/01/2023
Mahmut BOSTANCI

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 07/01/2023

Doç. Dr. Ali TENİK
(Danışman)

ÖZET

MEVLÂNÂ HÂLİD-Î ŞEHREZORÎ'DE SÂLİK EĞİTİMİ

BOSTANCI, Mahmut

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali TENİK

Aralık, 2022, 94 sayfa

Sâlik, Allah'ın Kur'ân'da belirttiği ilmini, hayatında tatbik etmeye çalışan kimsedir. Hz. Peygamber hayattayken, bizzat Hz. Peygamber'in eğitiminden geçen sahâbelerin yaşamı, buna iyi bir örnektir. Sahâbeler, Allah'ın murâdına göre yaşama gayretinde olmuşlardır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra da, O'nun terbiyesine göre hareket ederek yaşayan, örnek kimseler bulunmaktadır. Bu kimseler, Allah'ın ilmini doğru biçimde anlayarak bu konuda bir taviz göstermemişlerdir. Sûfiler, Allah'ın murâdını berrak olarak yaşayan özel kimselerdir. Sûfilerin yaşamlarının kaynağı, Kur'ân ve Hz. Peygamber'in bu konudaki örnekliği olmuştur. Sûfiler, İlâhî ilmi yaşamının yanı sıra aynı zamanda etrafındaki kimselere de örnek olmuşlardır. Bu örneklik kimi zaman ferdî bir şekilde olurken, kimi zaman da müesses bir biçimde olduğu bilinmektedir. Tarîkat, bu örnekliğin müesses şeklidir. Mevlânâ Hâlid'de, Allah ilmini yaşayan ve etrafındaki kimselerin de yaşamasına gayret gösteren önemli şahsiyetlerdendir. Mevlânâ Hâlid'i önemli kılan sebep, Nakşibendiyye tarîkatı içerisinde kurmuş olduğu Hâlidîyye koludur. Bu kolun içerisinde genel olarak Nakşibendiyye tarîkatı esasları uygulanmakla birlikte, bazı farklılıklar da bulunmaktadır.

Bu çalışmamızda, Mevlânâ Hâlid'in Nakşî-Hâlidî kolundaki sâlik terbiye metodunun incelemeye çalıştık. İlk dönem sûfilerinin sâlik terbiye metodunu inceleyerek, Mevlânâ Hâlid'in usûlü ile arasındaki ilişkiyi ortaya koyduk. Yazmış olduğu eserler ve halîfelerine yazmış olduğu mektuplardan faydalananak, Mevlânâ Hâlid'in sâlik terbiye metodunu inceledik. Mevlânâ Hâlid'in sâlik terbiyesinin, ilk dönem sûfileriyle olan ilişkisini izâh ederek bir değerlendirmede bulunduk. Çalışmamız bir giriş üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Mevlânâ Hâlid'in hayatı, eğitimi, intisâbı ile ilgili bazı bilgiler vermeye çalıştık. İkinci bölümde, Mevlânâ Hâlid'in anlayışında,

sâlikin Allah tasavvuru ve sâlik terbiyesinde ma‘rifeti, sâlikî Hz. Peygamber ile terbiyesi ve son olarak salike mahabbet terbiyesine yer verdik. Üçüncü bölümde de Mevlânâ Hâlid’in anlayışında sâlikî, sâlikin zikir terbiyesini, İlâhî kurbiyyeti, murâkabe ve râbîta anlayışını, son olarak sâliklerine yapmış olduğu tavsiyeler ile ilgili bilgiler vermeye çalıştık. Çalışmamda tecrübesiyle bana rehberlik yapan danışmanım Doç. Dr. Ali Tenik hocama, bana destek veren eşim ve aileme teşekkür ederim.

Anahtar Kelimeler: Sâlik, Tarîkat, Nakşibendiyye, Hâlidîyye, Râbîta.

ABSTRACT

SÂLIK EDUCATION IN MEVLANÂ HÂLÎD-Î ŞEHREZORÎ

BOSTANCI, Mahmut

Master's Thesis

Department of Basic Islâmic Sciences

Advisor: Assoc. Doç. Dr. Ali TENİK

December, 2022, 94 Page

A spirituality religious person is who tries to apply the knowledge of Allah which is in the holy Qur'an in her life. While our beloved Prophet (Peace be upon him) was alive, the life of her Companions who were educated by him were a good example of those who lived spirituality religious. The Companions made an effort to live according to the will of Allah. Even after the death of our beloved Prophet (Peace be upon him), there are exemplary people who lived by acting in accordance with his discipline. These people did not make any concessions on this issue by understanding Allah's knowledge correctly. Sufis are special people who tries to live the will of Allah with clarity. The source of the Sufis' lives are the Qur'an and the example of the regard live from our beloved Prophet (Peace be upon him). In addition to living the divine knowledge, the Sufis also set an example for the people around them. It is known that this example is sometimes in an individual way and sometimes in an institutional way. A tariqah is the established form of this example. Mevlana Khalid is one of the important personalities who lived related to the knowledge of Allah and tried to make the people around him live as well. Mevlana Khalid is one of the important figures in the Naqshbandiyya order. The reason that makes Mevlana Khalid important is the Hâlidîyya path, that he founded within the Naqshbandiyya order. Although the principles of the Naqshbandiyya order are generally applied in this path, there are also some differences.

In this study, we tried to examine the method of religious education of Mevlânâ Khalid on the basis of the Nakşî-Khâlidî path. By examining the spirituality religious training method of the early Sufis, we revealed the relationship between the method of Mevlana Khalid. We examined Mevlana Khalid's method of discipleship by making use of the

works and the letters of him which he wrote to his caliphs. We made an evaluation by explaining the relationship of Mevlana Khalid's spirituality religious education with the early Sufis. Our work consists of an introduction and three parts. In the first part, we tried to give some information about Mevlana Khalid's life, education and initiation. The second part includes the understanding of Mevlana Khalid, his spirituality religious vision of Allah and his ingenuity in the disciple's upbringing. We also tried to give information about the education of the disciple in relation to our beloved Prophet (Peace be upon him). And finally the education of the spirituality religious. In the third chapter, we tried to give information about the Salik, that means a very spirituality religious person, the remembrances training of him, the divine grace, the concentration on himself and the spirituality connection in the understanding of Mevlana Khalid. And finally the advice he made to his followers.

Keywords: Sâlik, Sect, Naqshbandiyya, Khalidiyya, Râbita.

MEVLÂNÂ HÂLİD-Î ŞEHREZORÎ'DE SÂLİK EĞİTİMİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ORİJİNALİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ HÂLİD'İN HAYATI VE İNTİSÂBI

1.1. DOĞUMU VE NESEBİ	7
1.2. İLİM TAHSİLİ	7
1.3. SEYAHATLERİ	9
1.3.1. Hac Ziyareti	9
1.3.2. Hindistan Seyahati	10
1.4. ŞEYH ABDULLAH DEHLEVÎ'YE İNTİSÂBI	11
1.4.1. Şeyhine İntisâbının Sebepleri	13
1.4.2. Şeyh Hâlid'in Gözünde Abdullah Dehlevî	17
1.4.3. Tarîkat İcâzetnâmesi	19
1.5. EVLİLİKLERİ VE ÇOCUKLARI	21
1.6. VEFATI VE ESERLERİ	22

İKİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ HÂLİD'İN ALLAH, MA'RİFET, HZ. PEYGAMBER VE MAHABBET TASAVVURU

2.1. MEVLÂNÂ HÂLİD'İN ANLAYIŞINDA SÂLİK'İN ALLAH TASAVVURU	26
2.2. SÂLİK TERBİYESİNDE MA'RİFET ANLAYIŞI	30
2.2.1. Sâlik Eğitiminde Hz. Peygamber'in Rolü	34
2.3. "HÂLİDİLİK'TE" HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNE İTTİBÂ' VE TEMESSÜK	36
2.3.2. Hz. Peygamber'in Örnekliliği	42
2.4. MEVLÂNÂ HÂLİD'İN SÂLİK EĞİTİMİNDE MAHABBET	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVLÂNÂ HÂLİD'İN SÂLİK EĞİTİMİNDE ZİKİR, KURBİYYET, MURÂKABE, RÂBİTA VE TAVSİYELERİ

3.1. MEVLÂNÂ HÂLİD'İN ANLAYIŞINDA SÂLİK	51
3.2. SÂLİK TERBİYESİNDE EĞİTİMİN ROLÜ	52
3.3. SÂLİK TERBİYESİNDE ZİKİR ANLAYIŞI	54
3.4. MEVLÂNÂ HÂLİD'DE İLÂHÎ KURBİYYET VE VELÂYET	62
3.5. SÂLİK TERBİYESİNDE MURÂKABE	63
3.6. ŞEYH HÂLİD'İN RÂBİTA TASAVVURU	66
3.7. ALLAH İLMİNE KARŞI GÖSTERİLMESİ GEREKEN İŞTİYÂK	70
3.8. KUR'ÂN TİLÂVETİ TAVSİYESİ	71
3.9. HADİS VE FIKİH İLİMLERİYLE İLGİLİ TAVSİYELERİ	72
3.10. İBADETLER KONUSUNDA SÂLİKLERE TAVSİYELERİ	73
3.11. MÂSİVADAN UZAK DURMAK HUSUSUNDA TAVSİYESİ	75
3.12. ÜMMET OLMA ŞUURU VE BENCİLLİK UYARISI	76

3.13. KANÂATKÂR VE CÖMERT OLMAK HUSUSUNDA TAVSİYESİ	76
3.14. GÜLER YÜZLÜ VE ŞEFKATLİ OLMAK İLE İLGİLİ TAVSİYELERİ	77
3.15. İSTİKÂMET VE EDEP ÜZERE OLMAK HUSUNDA TAVSİYELER	78
3.16. NEFS VE DİL TERBİYESİ İLE İLGİLİ TAVSİYELERİ	80
3.17. HELAL RIZIK İLE İLGİLİ TAVSİYELERİ	80
3.18. TARÎKAT EHLİ OLMAYANLARA KARŞI GÖSTERİLMESİ GEREKEN TUTUMLAR	81
3.19. TARÎKATLAR İLE İLGİLİ TAVSİYELERİ	81
3.20. HAVAS SADATLARA KARŞI EDEP TAVSİYESİ	83
3.21. İHLAS TAKVÂ VE İTAAT İLE İLGİLİ TAVSİYESİ	84
3.22. İNSANLARLA MUÂMELE İLE İLGİLİ TAVSİYESİ	86
3.23. KISKANÇLIK VE DÜRÜSTLÜK İLE İLGİLİ TAVSİYELERİ	87
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	91

KISALTMALAR

b.	bin
Çev.	Çeviren
D.İ.B.	Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	Hicrî
Hz.	Hazreti
ö.	Ölüm Tarihi
t.y.	Basım Tarihi Yok
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	Tahkîk eden
v.d.	Ve diğerleri

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in, sahâbeleri yetiştirme metotlarına bakıldığı zaman, Allah'ın Kur'ân'da ortaya koymuş olduğu ilme ulaştırma hususunda, kişiye özel metotlar uyguladığını görmek mümkündür. Kişinin kapasitesine göre özel metotlar kullanarak, Allah'ın murâdını anlattığını söyleyebiliriz. Sûfilerin'de Hız. Peygamber'in üsve-i hasenesiyle, Allah ilmini yaymak için, her kesimi kuşatan bir irşâd metodu uygulamışlardır. Allah ilmi olan tasavvufta, vuslat için önemli usuller vardır. Bu usuller arasında önemli olanların başında Seyr ü Sülûk gelir. Seyr, Kelime olarak, gitmek, yürümek anlamlarına gelir.¹ Sülûk kelime olarak, elbisenin dikiminde kullanılan ip demektir.² Tasavvuf ıstılâhında, sâlikin Allah ilmine vâsıl olmasına sebep olan bir çeşit eğitim yolculuğudur. Sâlikin, belirli metotlar ile yapacağı ruhsal bir yolculuğun sonucunda, hâl ve davranış olarak ruhun, Allah'a yaklaşmasını sağlayacak olan ahlâkî terbiye olarak da tanımlanır.³ Sûfilerin, seyr-i nüzûlî ve seyr-i urûcî olarak adlandırdıkları iki çeşit seyr mevcuttur. Seyr-i urûcî; sâlikin, Allah'da ve Hak yolunda hiç olmak amacıyla yaptığı yolculuktur. Parçaların bütüne yolculuğudur. Kısaca sâlikin benliğinden, hakîkata yönelen seyirdir. Seyr-i nüzûlînin konusu ise; mevcûdiyetin meydana gelmesi için "Mutlak Vücûdun" yolculuğudur. Mutlakın mukayyede, bütünün parçalara inmesi, yani sâlikin, Allah'dan kendine yönelmesi, geri dönmesidir.⁴

Sûfilerden Huccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî et-Tûsî (ö. 505/1111) sülûku, ahlâk, amel ve ma'rifetleri güzelleştirmek şeklinde tanımlayıp, bunun zâhir ve bâtının güzelleşmesi için uğraşmakla hâsıl olacağını belirtmektedir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)'de sülûku, "mâna, sûret ve bilgide bir yerden başka bir yere geçiş, makâmlar üzerinde yürüme" şeklinde tanımlamaktadır. İbnü'l-Arabî'ye göre mânada sülûk, bir ibadet menzilinden diğer bir ibadet menziline, sûrette sülûk, Allah'a yaklaşmak için farz kılınmış olan bir amelden emir ve nehiy şeklinde Allah'a

¹ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr er-Rüveyfî, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dar'ul-Sâdır, ts.), 4/389.

² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 10/443.

³ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, (İstanbul: Ataç, 2020), 121.

⁴ Süleyman Uludağ, "Sülûk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 20. Baskı (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 127-128.

yaklaşmayı sağlayan diğer bir amele geçiştir. İlimde sülûk, bir makâmıdan diğer bir makâma, esmâyı İlâhiyye’de sülûk ise bir isimden diğer bir isme, bir tecellîden diğer bir tecellîye, bir nefisten diğer bir nefse intikaldır. İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1624) ise seyr ve sülûkun her ikisinin de ilmin ve bilginin ilerlemesi olduğunu, bunun da maddî bir hareket değil, keyfiyetle ilgili bir durum olduğunu beyan etmektedir.⁵ Sûfilerin, Allah’a vâsıl olması için seyr-ü sülûkun önemli bir yere sahip olduğu ortadadır.

Tasavvuf ilminde meşhur olmuş bazı sûfiler vardır. Bu sûfiler, Allah ilmine teslimiyetleri sebebiyle tanınmış mümtâz kimselerdir. Bu sûfilardan bazıları belli başlı tarikatların metotlarını izleyerek sâliklerine Seyr ü Sülûk yolunda rehberlik yapmışlardır. Her tarikatın terbiye metodu farklılık göstermektedir. Mesela, Kâdiriyye tarikatı, günlük evrâd, ezkâr ve riyâzât metodlarını uygularken, özellikle cehrî zikir ile ön plana çıkmaktadır. Kâdirîlik’teki usûl, âdâb ve erkân, Abdulkâdir Geylânî (ö.561/1165) zamanında oluşmuş ancak daha sonraki yüzyıllarda değişikliğe uğramıştır. Bu usullerin, zamanla Kâdiriyye geleneği içerisinde bir birikim sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Tarîkata giriş şartları on tane olup bunlar tevbe, zühd, tevekkül, kanâat, uzlet, zikir, teveccüh, sabır, murâkabe ve rızâdır. Beyân-ı tarîkat, ahkâm-ı tarîkat, icâbet-i tarîkat ve erkân-ı tarîkat esasında altı husus üzerine kuruludur. İntisâb şekli yani mürîd ile şeyh arasındaki bir anlaşma olan mübâyaa ve zikir telkîninin kesin bir kâidesi olmamakla beraber, bir mürîdin intisâbı bir merasim ile olmaktadır. Oturarak, ayakta, sallanarak ve dönerek tarîkatta icrâ edilen zikir genel olarak sesli yapılmaktadır.⁶

Kâdirî tarikatında, tarîkata intisâb eden kişi, diğer tarikatlarda olduğu gibi, bey’at tarzında mürîd ve şeyhin el ele tutuşarak şeyhin mürîde tevbe istiğfar yaptırmayı suretiyle gerçekleşir. Kâdiriyye tarikatına intisab eden mürîdin, günlük zikri genellikle hamdele, salât u selâm, dua ile “Tevhîd” ve “Celâl” ismi zikrinden ibarettir. Tarîkatta riyâzâtın önemli bir yeri vardır. Silsile itibarıyla Hz. Ali’ye ulaşan bir tarîkat olmasından dolayı zikir cehrî olarak icrâ edilir. Tarîkatın ayini de “devrân” tarzındadır. Kâdiriyye’de Halvetiyye’deki gibi halvet, Nakşibendiyye’deki gibi râbîta uygulaması

⁵ İbrahim Türkoğlu, *Âlûsî’nin Rûhu’l-Meânî Tefsirinde Seyr ü Sülûk* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 25.

⁶ Nihat Azamat, "Kâdiriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2001), 24: 131-136.

vardır. Vakit namazlarının ardından her vakit için ayrı ayrı okudukları, Abdulkâdir Geylânî tarafından tespit edilen günlük virdler mevcuttur.⁷

Rifâiyye tarîkatının esasları, Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182) aracılığıyla belirlenmiştir. Ahmed er-Rifâîye göre Rifâiyye, Kur’ân ve Sünnet’e dayanan, gösterişsiz ve mütevâzılığın yer aldığı bir tarîkattır. Rifâiyye’de şeyhe bağlanmak mürid ile mürşidin arasında bir anlaşma (biat ve mübâyaa) olarak kabul görmüştür ve bir tören ile yapılmaktadır. Tarîkata yeni katılan sâlike ilk önce şerîatin kuralları bildirilir, bununla beraber farz ibâdetleri ve nâfile ibâdetlerle çalışması gerektiği istenir. Daha sonra sâlike şerîat edeblerinden sohbet anlatılır. Sohbet, bu açıdan öncelikli durumdadır. Sâlik, mürşidinin anlattığı herşeyi dinlemeli ve kendine ders çıkartmalıdır. Hakk’a yönelip kalp huzurunu bulabilmek için dil, kalp hatta bütün varlığı ile bu ebedi huzuru elde etmek için çokça salavat getirmelidir. Çünkü salât u selâm getirmekten amaç, göz perdeleri kalkarak, Hz.Muhammed’(s.a.v.)i mânevî âlemde görebilmek ve ondan feyz alabilmektir. Bu neticede Hz.Peygamber (s.a.v.) Hakk’ın huzuruna açılan bir gönül kapısı hükmündedir. Salât u selâmın ibâdetlerden sonra, mürşidin önceden bildirdiği miktarda “Allâhümme salli alâ seyyidînâ Muhammed’in ve âlâ âlihî ve sahbihî ve sellim” şeklinde zikredilmesinin yeterli olacağı belirtilmiştir.⁸

Nakşibendiyye tarîkatı Hâce Muhammed b. Muhammed Bahaeddin Nakşibend el-Buhârî (ö. 791/1389) tarafından kurulmuştur. Müntesibler tarafından “Şâh’ı Nakşibendî” olarak bilinen Hâce Muhammed, vefat ettikten sonra tarîkatın adab ve erkânı, halîfeleri tarafından devam ettirilmiştir. Bahâeddin Nakşibend, Nakşibendiyye tarîkatının sünnet-i seniyye ve ashâba tabilikten ibaret olduğunu ifade etmiştir. Dînî kurallara riâyeti, takvâyı, ruhsatlarla değil azimetlerle amel etmeyi tavsiye ettiği nakledilen hususlar arasındadır.⁹ Bahâeddin Nakşibend, Muhammed Pârsâ (ö. 822/1420), Alaeddin Attâr (802/1400) ve Ya’kûb-i Çerhî (ö. 851/1447) olmak üzere üç halîfe bırakmıştır. Bunlardan Muhammed Pârsâ daha ziyade ilimle ve medrese ile meşgul olmuştur. Bir nevi tarîkatın devamını sağlayan halîfe ise Alaeddin Attâr’dır.

⁷ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 242.

⁸ Mustafa Tahralı, “Rifâiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2008), 35: 99-103.

⁹ Fethullah Verkânî, *Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye* (İstanbul: Kent Işıkları, 2020), 9.

Ya‘kûb-i Çerhî’nin elçisi olduğu bilinen Ubeydullah Ahrâr (öl. 895/1490) ise Bahâeddin Nakşibend’den sonra tarîkatin en önemli isimleri arasında sayılmaktadır. Nakşibendiyye tarîkatında eğitimin temel ilkeleri onbir esastan oluşur. ‘‘Kelîmât-ı Kudsiyye’’ adıyla anılan bu esaslar günlük hayatta ve zikir esnasında dikkat edilmesi gereken ilkelerdir. Abdülhâlik Gucdevânî (ö. 617/1220) tarafından tanzim edilen bu ilkeler şunlardır:

Vukûf-i zamânî: İçinde bulunulan hâlin bilincinde olmak. Her an ve her hâlin muhasebesini yapmak. Vukûf-i adedî: Zikri belli sayıya riâyet ederek icrâ etmek. Zikirde sayının önemi olmasıyla beraber asıl önemli olan kemiyet değil keyfiyettir. Zikirde kalp huzuru önemlidir. Vukûf-i kalbî: Zikir esnasında kalbe teveccüh edip zikrin manasının bilincinde olmaktır. Hûş der-dem: Alınan her nefesi bilinçli almak. Gafletle alınan nefes huzuru bozar, huzursuzluk doğurur. Nazar ber-kadem: Her daim önüne bakmak, bakışlarını ayakucuna kitlemek. Böylece harama bakmaktan kendini sakınır. Sefer der-vatan: Sülûk yolunda sâlik’in halktan kopup Hakk’a ulaşması için gerekli her türlü seferi göze almasıdır. Halvet der-encümen: Toplum içinde yalnız, halk içinde Hak’la beraber olmaktır. Yâd-kerd: Allah’ı zikretmek, dili her zaman Allah’ın zikriyle meşgul etmektir. Zikrin kalp ile beraber olması da ayrıca önem arz etmektedir. Bâz-geşt: Zikir esnasında akla gelen iyi ya da kötü fikirleri defetmektir. ‘‘Îlahî ente maksûdî ve rızâke matlûbî’’ demektir. Nigâh-dâşt: Kalbe gelen dünyevî arzu ve isteklerden kalbi ve zihni koruyup muhafaza etmektir. Yâd-dâşt: Allah’ı hatırdan çıkarmamak ve zikirde mübalağa ederek huzura kavuşmaktır.¹⁰

Hakkında çalıştığımız, Mevlânâ Hâlid’de Nakşibendiyye tarîkatının ‘‘Müceddidiyye’’ kolunun esaslarını uygulamıştır. Mevlânâ Hâlid, hakkında reddiyeler yazılmış, eleştiriler almış bir şahsiyettir. Bununla birlikte, çok sevilen ve daha hayattayken hakkında eser yazılan bir sûfidir.¹¹ Mevlânâ Hâlid’in bu ilginç yönü, onun araştırılması gereken bir sûfi olması bakımından önemlidir. Çalışmamızda, yapılan reddiyelerin yerinde olmadığını ortaya koymaya çalıştık. Mevlânâ Hâlid’i diğer Nakşibendiyye sûfilerinden ayıran yönü, kendine has bir kolunun bulunmuş olmasıdır.

¹⁰ Hamid Algar, ‘‘Abdülhâlik Gucdevânî’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1997), 15: 169-171.

¹¹ Abdulcebbar Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidilik* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2017), 25.

Bu kol, Mevlânâ Hâlid'in kurucusu olduğu Hâlidîyye koludur. Hakkında reddiye yazılması, bazı kimseler tarafından akâidinin bozuk olduğunun iddia edilmesi, hakkında araştırılma yapılması açısından önem arz etmektedir. Mevlânâ Hâlid'in hayatına bakıldığında zaman, sūfinin ilim olmadan tasavvuf yolculuğunda yol almasının zor olacağını anlamaktayız. Mevlânâ Hâlid, Hz. Peygamber'in sünnetine göstermiş olduğu teslimiyetle de ön plana çıkmaktadır.

Şeyh Hâlid tarafından kurulan Nakşî-Hâlidî kolu, Nakşibendiyye tarikatının diğer kollarına göre kısa zamanda Osmanlı topraklarında yayılmıştır. Nakşibendiyye tarikatı 19. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren etkin olarak Osmanlı topraklarına Hâlidîyye kolu aracılığıyla yayılmıştır.¹² Hâlidîlik, Osmanlı Devletinin son dönemlerinden itibaren geniş anlamda yaygınlaşmıştır. Buna bağlı olarak Mevlânâ Hâlid, Osmanlı topraklarında sayıları gün geçtikçe artan mensuplarını irşâd etmeleri için birçok halîfe tayin etti.¹³ Öncelikle Kürt bölgelerinde yayılan Hâlidîlik, daha sonra daha geniş coğrafyalarda yayılmıştır. Mevlânâ Hâlid, bu geniş çevreye ulaşmayı halîfelerinin yardımıyla başarmıştır. Zikir konusunda cehrî zikirden kaçınma hususunda dikkatli davranmıştır. Hâlidîlik, Nakşibendiyye tarikatının bir kolu olması hasebiyle bu tarikatın esaslarını uyguladığı gibi, tarikata yeni uygulamalarda eklemiştir. Aynı şekilde şerîata bağlı kalmaya gayet önem göstermişlerdir.¹⁴ Hâlidîlik kolunun, dört temel esas üzerine şekillendiği bildirilmektedir. Bu esaslar, Sohbet, Râbîta, Murâkabe, Fenâ-Bekâ'dır. Bu esasların içerisinde dikkat çeken husus, râbîta konusunda getirmiş olduğu farklı yaklaşımdır. Genel anlamda Hâlidîlik kolunun özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz.

1. Allah ilmine mutlak anlamda bağlılık
2. Zikir ve ilmî çalışmalara azami önem vermek
3. Halîfelerine yapmış olduğu geceleri ibadete özen göstermek
4. Hz. Peygamber'in sünnetine tam teslimiyet

¹² Ebü'l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin eş-Şehrezorî el-Kürdî, *Dîvân*, ed. Ali Sözer (İstanbul: Semerkand, 2013), 17.

¹³ Hamid Algar, "Hâlid el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1997), 15: 283-285.

¹⁴ Ali Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Nûbihar, 2015) 114.

5. Allah ilminde sâbit olan ahlâk ve edebe muvâfık davranmak.

Mevlânâ Hâlid, ilmî kişiliğini tarîkat çalışmalarında da net bir şekilde ortaya koymuştur. Halîfelerine ve müridlerine sürekli okumalarını ve kendilerini yetiştirmeyi tavsiye etmiştir. Bu yüzden ilim, Hâlidîyye kolunda önemli yere sahiptir. Şeyh Hâlid'in ilim hassasiyeti, medrese ve tekkeyi aynı çatı altında toplamıştır.¹⁵ Mevlânâ Hâlid'in bırakmış olduğu eserlere bakıldığı zaman, Allah ilmini hayatına tatbik ettiği aynı zamanda “ibnû'l-vakt” anlayışı gereği insanları irşad ettiği bir hakîkattir. Kişilerin fikir ve düşüncelerinden ziyâde, Allah'ın belirlemiş olduğu ilmi rehber edinme noktasında ciddi uyarılarda bulunmuştur. Halîfelerine yazmış olduğu mektuplarda, ısrarla Kur'ân hakîkatlerini rehber olarak göstermesi, Allah ilmine olan ciddiyetinin bir göstergesidir. Ayrıca Allah ilmini uygulama noktasında örnek olarak, Hz. Peygamber'i göstermiştir. Hz. Peygamber'e tam bir bağlılık ve teslimiyet tavsiyesinde bulunmuştur.

Genel olarak Nakşibendiyye esaslarını takip eden Mevlânâ Hâlid, bir takım yenilikler de getirmiştir. Onun bu yenilikçi ve değişime açık olan tarafı incelenmeye ve araştırılmaya müsâitdir. Bunlar arasında önemli olan husus râbıttır. Mutasavvıflarca çok tartışılmış, kimileri tarafından da eleştiri konusu olmuştur. Aynı zamanda sâliklerine uygulamış olduğu zikir terbiyesinde de günümüz bazı Hâlidî kollarıyla farklılık göstermektedir. Sayısal bir zikir uygulamasının aksine zikri, hayatın tamamına tatbik etmek söz konusudur. Tekke ve tarîkat hizmetlerine geniş bir yelpazeyle bakarak, ümmetin tamamına hizmet etme anlayışı üzerine durmaktadır. Tekke ve medrese hizmetlerini bir arada yaparak, ilim ve tasavvufu birleştirme gayreti olmuştur. Mevlânâ Hâlid, bu yenilikçi tarafıyla geniş coğrafyalara dağılma fırsatı bulmuştur. Hâlidîyye kolu geniş topraklarda yayılarak Allah ilminin yayılmasına vesile olmuştur.

Mevlânâ Hâlid, müridleri tarafından “Şeyh Hâlid” diye de anıldığı için çalışmamızın bazı yerlerinde bu ismi kullandık. Dipnot kısmında tekraren kaynak kullanımında ise doğmuş olduğu yere nispeten “Şehrezorî” kimliğine yer verdik.

¹⁵ Abdulcebbar Kavak, “Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'ye Göre İrşad ve Mürşid'i Kâmil”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/22 (Haziran 2019): 10.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ HÂLİD'İN HAYATI VE İNTİSÂBİ

1.1.Doğumu ve Nesebi

Asıl adı Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin eş-Şehrezorî el-Kürdî olan Mevlânâ Hâlid, 1193/1779 yılında Irak Şehrezor sancağına bağlı, Karadağ'da dünyaya gelmiştir. Lakabı “Ziyâüddin” olan Mevlânâ Hâlid'in babası Hüseyin Pir Mikâil'dir. Pir Mikâil'in Kâdirî tarikatına mensub, sâlih bir kimse olduğu bildirilmektedir.¹⁶ Yaşamış olduğu bölgede Nakşibendiyye tarikatının yayılması, Mevlânâ Hâlid vasıtasıyla olduğu, daha öncesinde Kâdirî tarikatının yaygın olması, bu bilgiyi teyit etmektedir. Şeyh Hâlid'in, “Ben Hazreti Osman'ın soyundan geliyorum” demesinden, Hz. Osman neslinden olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷ Karadağ'da bulunan Kürt Caf aşiretinin “Mikâilî” kabilesinin “Âli Bekî” koluna mensuptur. Caf aşireti, İran ve Irak'ta yaygın olan büyük bir ailedir. Mevlânâ Hâlid'in de bağlı olduğu Irak Caf aşireti, dedeleri olan Mikâil'in altıparmaklı olmasından dolayı “Şeşengüş” lakabıyla bilinir. Mevlânâ Hâlid'in annesinin soylu bir aileye mensup olduğu ve Hz. Ali'ye dayandığı bildirilmektedir.¹⁸ Şeyh Hâlid, Irak coğrafyasında sâlikleri ve halk tarafından “Mevlânâ Hâlid” Suriye'de “Mevlânâ Hâlid-i Şehrezorî” Anadolu'da ise “Bağdâdî” nisbesiyle tanınmaktadır. “Bağdâdî” nisbeti Bağdat'ta eğitim görmesinden kaynaklı bazı müridlerince verilmiştir.¹⁹ Şeyh Hâlid'in “Mevlânâ” lâkabının, Şeyh Abdullah Dehlevî tarafından verildiği de bildirilmektedir.²⁰

1.2.İlim Tahsili

Şeyh Hâlid, çocuk yaştan itibaren Karadağ medreselerinde ilim tahsiline başlayıp, ilk olarak Kur'ân eğitimi almış, daha sonra da klasik medrese usullerinde uygulanan ibtidâ eğitim aşamalarından geçmiştir. Aynı zamanda Şâfii fikhî ile ilgili

¹⁶ Hüseyin Hasan Kerim, *İcâzât'u Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî* (Erbil: Matbaatu'l-Ârâs, 2009), 46.

¹⁷ Abdülmecîd Hânî, *el-Hadâikü'l-Verdiyye* (Erbil: Matbaatü'l-Vezâretü'l-Terbiyye, 2002), 303.

¹⁸ El-Hac Hasan Şükrü, *Şemsü's Şumûs der Hakk-ı Mevlânâ Hâlid el-Arûs*, ed. Ali Sözer (İstanbul: Semerkand, 2013), 20.

¹⁹ Ali Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Nûbihar, 2015), 111.

²⁰ Abdulcebbar Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidilik* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2017), 60.

metinlerde okumuştur. Babasının vefat etmesi üzerine ailesinin geçimini sağlamak için polis teşkilatına kayıt yaptırmış, ancak medreseyi bırakmasına razı olmayan hocaları tarafından ikna edilerek tekrar medreseye dönmesi sağlanmıştır.²¹ Yine burada Arapça dil eğitimine devam ederek, Sarf, Nahiv, Nesir ve Nazım ilminde metinler okuyarak kendisini yetiştirmiştir.²² Mevlânâ Hâlid, Allah'ın Kur'ân'da ortaya koyduğu ilmi öğrenmek hususunda gayet ciddi ve azimli bir kişiliğe sahiptir. İlim öğrenmek için birçok fedâkârlıkta bulunmuştur. İlmî eğitiminde, daima araştırma ve okuma çabası içerisinde olmuştur. Bu çabanın sonunda ilmin inceliklerine vâkıf, tahkîk ehli bir âlim olduğu bilinmektedir.²³ Yine ilim tahsilinde bulunmak amacıyla Süleymaniye'de bulunan Abdurrahman Paşa Mescidine iki kardeş olan Şeyh Abdülkerim Berzencî(ö. 1217/1798) ve Şeyh Abdürrahim Berzencî'ye(ö. 1215/1800) talebe olmuştur. Burada aynı zamanda Şeyh Abdullah el-Hırpanî(ö. 1254/1838), Molla Salih et-Tırmanî(ö. ?) ve Molla İbrahim el-Beyârî'nin(ö. 1185/1771) yanında da ilim tahsilinde bulunmuştur.²⁴

Daha sonra Mollazâde olarak bilinen Abdürrahim Zeyârî'nin(ö.1180/1766) yanına giderek ilim tahsilinde bulunmuştur. Harir'deki ilim tahsilinden sonra yine Süleymaniye'ye dönmüştür. Aynı şekilde Bağdat'ta Usul, Kelâm ve Mantık ilmi ile ilgili bazı metinler de okuyan Mevlânâ Hâlid'in, ilim tahsilinde göstermiş olduğu ciddiyet, onun sağlam bir âlim olmasını sağlamıştır. Hatta Şeyh Hâlid'in ilmini duyan bölge âlimleri, kendisini ziyaret etmeye başlayarak, Şeyh Hâlid'e sorular sormuşlardır. Her türlü ilim dalında sorulan sorulara vermiş olduğu cevaplarla, âlimlerin ilgisini çeken Şeyh Hâlid, halkın da takdir ve hürmetini kazanmıştır.²⁵

Mevlânâ Hâlid, ilmî yönden tanınınca çok sayıda müderrislik teklifi almıştır. Kendisine görev vermek isteyen devlet görevlilerine, “teklif edilen makâmlara layık değilim” diyerek tevâzu ile geri çevirmiştir.”²⁶ Mevlânâ Hâlid'e müderrislik tekliflerinin, Baban Valisi İbrahim Paşa ve Abdurrahman Paşa tarafından yapıldığı bilinmektedir. Daha sonra Mevlânâ Hâlid, Senendüc'e giderek Şeyh Muhammed

²¹ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidilik*, 66.

²² Tenik, *Tarihsel süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, 111.

²³ Muhammed b. Abdullah el-Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, çev. Siraceddin Önlüer (İstanbul: Semerkand, 2011), 318.

²⁴ Kerim, *İcâzât'u Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî*, 11.

²⁵ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 304.

²⁶ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 304.

Kasim es-Senenducî'nin(ö. 1233/1798) yanında hesap, felek vb. ilimleri tahsil ederek tekrar Süleymaniye'ye dönmüştür.²⁷ Bu dönemde Süleymaniye'de "tâun"²⁸ hastalığı zuhur eder. Vebâ hastalığından vefat eden Şeyh Abdülkerim Berzencî'nin yerine 1214 tarihinde, 21 yaşındayken medresede müderrisliğe başladığı söylenir.²⁹ Mevlânâ Hâlid'in ilim tahsili, sadece Allah ilmine olan iştîyâk ve azmi dolayısıyladır. Herhangi bir dünyalık elde etmek için ilim peşinde olmamıştır. Tahsil ettiği ilim sebebiyle devlet adamlarının kendisine olan iltifatlarına önem vermeyerek, sadece insanlar arasında iyiliği yaymak ve kötülükten sakındırmak adına ilmin peşinde olduğu bilinmektedir.³⁰

1.3.Seyahatleri

Mevlânâ Hâlid, zâhirî ilimleri tahsili ile ilim anlamında kemâle ulaşmıştır. Fakat bu kemâl, Mevlânâ Hâlid'in hedeflemiş olduğu bir kemâl değildir. Şeyh Hâlid, Allah rızâsını kazanmak yolunda büyük iştîyâk ve arzu taşımaktaydı. Buna bağlı olarak bazı seferlerde bulunmuştur. Bu seferlerin başında hac yolculuğu vardır.

1.3.1.Hac Ziyareti

Berzenc medresesinde yedi yıllık müderrislik görevinden sonra 1805 yılında hac ibadetini eda etmek için yola çıkar.³¹ Bu yolculukta amaç, sadece hac ibadeti değildir. Bu hac ziyaretinde aynı zamanda tasavvuf terbiyesinde ilerlemek ve Hak rızâsına kavuşmak için bir mürşid arayışınadır. Şeyhini bulmak ve ona intisâb etmek istemektedir. Hac ziyareti yolculuğunda, Musul, Diyarbakır, Urfa, Hâlep ve Şam güzergâhını takip eden Şeyh Hâlid, seyahatleri esnasında bulunmuş olduğu yerlerde ki âlimleri de ziyaret ederek, istifade etmeye çalıştı. Hac seyahatinde, Şam'a uğradığında burada önemli âlimlerle sohbette bulundu. Aynı zamanda Dâru-l-Hadis müderrisi Şeyh Muhammed el-Kuzberî (ö. 1221/1806)'nin ders halkasına katılarak ilmî fikir alışverişlerinde bulundu.³² Şeyh Hâlid, Medine'ye ulaşınca Hz. Peygamber'e olan mahabbet ve hürmetini Farsça bir beyitle ifâde ederek,

²⁷ Abdülkerim Müderris, *Yâd-ı Merdân* (Bağdat: Mecmeü'l-İlmü'l-İrâkî, 1979), 10.

²⁸ Tâun: Ölüme yol açabilecek ciddi sonuçları olan bir bakteriyel hastalıktır. "Vebâ" olarakta bilinir.

²⁹ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidilik*, 69.

³⁰ Ebü'l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin eş-Şehrezorî el-Kürdî. *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*. ed. Muhammed Ali Karadağ. İstanbul: Hâşemî, 1. Basım, 2015,46

³¹ Müderris, *Yâd-ı Merdân*, 23.

³² Butrus Abu Manneh, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Peyrevânî-* o, çev. Dr. Mihendhat Mu'temedî (Tahran: Şirket-i intişârât- ı Pajeng, ts.), 30.

“Gül, Hz. Muhammed (s.a.v.)’ in simasına gıpta etmiştir. Onun teri Hz. Peygamber’in güzel huyları yüzünden kana dönmüştür. Hz. Peygamber’in kaşlarına bakan kimse kederlere hedef olmuştur”³³ beytini söylemiştir.

Şeyh Hâlid, Medine ziyaretinde tasavvuf ilminden nasiplenmek amacıyla ihlâslı ve sâlih kişilerle tanışma gayretinde olmuştur. Amacı, kendisini Allah ilmine ulaştıracak bir mürşid bulmaktır. Bu arayış içerisindeyken Yemenli sâlih ve âlim bir zâtla karşılaşmış ve bu zâttan kendisine nasihat etmesini istemiştir. Bu âlim, Şeyh Hâlid’e birçok nasihatte bulunmuştur. Ayrıca “Mekke’de bulunduğu zaman içerisinde karşılaşmış olduğu olumsuzluklara itiraz etmemesi” hususunda da uyarı yapmıştır. Şeyh Hâlid, Yemen’li âlimin nasihatlerine riâyet etmeye gayret ederken, bir cuma günü, mescide gelen bir kişinin Kâbe’ye sırtını dönerek oturup dua ettiğini gördü. Bu durum, Mevlânâ Hâlid’in hoşuna gitmedi ve adamı ikaz etti. Bu ikaz üzerine adam, Şeyh Hâlid’e şu sözü söyledi: “Bilmez misin, mü’min kimseye hürmet etmek, Kâbe’ye hürmet etmekten daha kıymetlidir.” Bu söz üzerine Şeyh Hâlid, söylediklerinden pişmanlık duyup adamdan affını isteyerek, kendisine irşâda bulunmasını talep edince, sâlih zât, Şeyh Hâlid’i Hindistan’a yönlendirdi.”³⁴ Mevlânâ Hâlid, hac ziyaretinden sonra Süleymaniye’ye dönerek, müderrislik görevine devam etti. Tedris ve te’lif çalışmaları devam ederken bir dönem içine kapanıp, ibâdet ve tefekkürle vaktini geçirerek, adeta bir şeyh arayışı içerisinde girdi.³⁵ Bu arayışın neticesinde Hindistan’a seyahat etmeye karar verdi.

1.3.2.Hindistan Seyahati

Süleymaniye’de Mevlânâ Hâlid’i ziyaret eden Mirzâ Râhimullâh Azîmbâdî (ö. 1260/1844) adlı bir Nakşî dervîşi, Delhi’deki şeyhi Abdullah ed-Dehlevî’yi (ö. 1239/1824) medhederek kendisine intisâb etmesini istedi. Bu tavsiye üzerine hemen yola çıkan Şeyh Hâlid, İran ve Afganistan üzerinden 1810’da Delhi’ye ulaştı. Bu yolculuğun, bir sene sürdüğü bilinmektedir.³⁶ Mevlânâ Hâlid, Hindistan seferine Rey yolunu kullanarak Tahran’a ulaşmıştır. Burada Şîî ulemâsından olan Şeyh İsmâil-i

³³ Şükrü, *Şemsü’ş Şumûs*, 25.

³⁴ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 48.

³⁵ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidilik*, 100.

³⁶ Kerim, *İcâzât’u Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî*, 59.

Kâşî ile mezhep tartışmalarına girdiği bildirilmektedir.³⁷ Mevlânâ Hâlid gibi muhakkik bir âlimden beklendiği üzere, yol boyunca yapmış olduğu ilmî münâzaralardan dolayı yolculuğu zorlu geçmiştir. Bistam, Harakan, Semnan ve Nisabur'dan geçmiştir. Bistam'da Ebû Yezîd Tayfûr b. Îsâ b. Sürûşân'nin (ö. 234/848) kabrini ziyaret ederek, kabri başında Ebû Yezid'e farsça beyitler yazmıştır. Şeyh Hâlid, bu seyahat esnasında yaşayan ve vefat eden âlim ve tasavvuf ehlini ziyaret etmeye çalışmıştır.³⁸ Lahor şehrine gelen Mevlânâ Hâlid, Şeyh Abdullah Dehlevî'nin arkadaşı olan Senâullâh Nakşibendî' (ö. 1215/1810) nin yaşadığı kasabaya gelerek burada bir gece konakladı. Şeyh Hâlid, Şeyh Abdullah Dehlevî'ye intisâb ettiği esnada karşılaştığı hadiseleri şöyle anlatır: “Bu kasabada bir gece konakladım. O gece rüyamda Şeyh Abdullah'ın dişleriyle beni kendine doğru çektiğini gördüm. Fakat ben gitmek istemiyordum. Sabah uyandığımda Şeyh Senâullâh'a gittim. Henüz rüyayı anlatmadan bana hitaben; “Kardeşimiz Şeyh Abdullah'ın hizmetlerine mazhar oldunuz. Allah'ın bu bereketiyle sevininiz”.³⁹ Bunun üzerine Şeyh Hâlid'in kalbindeki vesveseler ve tereddütler yok olur. Şeyh Hâlid, şeyhinin kendisini mürîd olarak kabul etmesinin verdiği mahabbet ve coşkuyla şu sözü söyleyerek, “Arzuların merkezine giden yolun mesafesi sona erdi. Bu mesafeye ulaşmayı lutfeden Allah'a hamdolsun”⁴⁰ bu sözlerle şeyhine olan mahabbet ve teslimiyetini dile getirmiştir.

1.4. Şeyh Abdullah Dehlevî'ye İntisâbı

Mevlânâ Hâlid'in intisâbından bahsetmeden önce Şeyh Abdullah ed-Dehlevî hakkında kısa bilgi vermek faydalı olacaktır. Tam adı Abdullah b. Abdillatîf ed-Dihlevî en-Nakşibendî (ö. 1240/1824) 1158 yılında Pencap'a bağlı Tubâle kasabasında doğduğu rivâyet edilir. Soyu Hazreti Ali'ye dayanmaktadır. Bu yüzden kendisine Gulâm Ali denilmiştir. Çok zeki ve akıllı bir kişiliğe sahiptir. Bir ayda Kur'an'ı ezberlediği bildirilmektedir.⁴¹ Delhi'de aklî ve nakil ilimlerinin tahsilinin yanında, tasavvuf ilminden istifâde etmek gayretinde de olmuştur. Ömrünün sonuna kadar özellikle hadis ilmi başta olmak üzere diğer ilim dallarında da tedrise devam

³⁷ Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, 113.

³⁸ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 306.

³⁹ Şhrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 49.

⁴⁰ Abu Manneh, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Peyrevâni-* o, 34.

⁴¹ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 287.

etmiştir.⁴² Şeyh Abdullah ed-Dehlevî sadece Nakşibendiyye tarîkatında değil, aynı zamanda Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çiştîyye tarikatlarından da icâzet almıştır.

Mevlânâ Hâlid, Delhi’de beş ay gibi bir zamanda tarikat terbiyesini geçerek, Nakşibendiyye tarikatının seyr ü sülûk mertebelerini tamamlamıştır.⁴³ Şeyh Hâlid, Nakşibendiyye tarikatından icâzet almakla beraber aynı zamanda Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çiştîyye tarikatlarından da icâzet almıştır. İcâzet aldıktan sonra, Süleymaniye’ye geri dönmüştür. Mevlânâ Hâlid’in ilmî kişiliği düşünüldüğü zaman, almış olduğu geniş tarikat icâzeti, ileride kuracağı Nakşî-Hâlidîlik kolunun bir işareti olarak anlaşılabilir. Buna bağlı olarak Mevlânâ Hâlid’e şeyhi tarafından “tam hilâfet” şeklinde bir icâzet verilmiştir.⁴⁴ Mevlânâ Hâlid, yazdığı beyitlerde, şeyhi Abdullah ed-Dehlevî’nin hayatının sadece Hakk’a ihlâsla bağlılık ve O’nun rızâsına göre yaşamak olduğunu ifâde etmektedir. Şeyhinin, hayatını Allah’a bağlılıkla yaşadığını dile getirmiştir. Allah’a ibadet etmekten başka bir şeyin kendisine rahatlık vermediğini, Allah’a ibadet dışında başka bir amacının olmadığını dillendirmiştir.⁴⁵

Mevlânâ Hâlid’in şeyhine ulaşması bahsettiğimiz üzere bir tavsiyeyle olmuştur.⁴⁶ Şeyh Hâlid’in şeyhine ulaşmak için göstermiş olduğu çaba, mürîd olmak isteyenler için önemlidir. Bu konuda gösterilmesi gereken fedakârlık, arzu ve isteklerin, nasıl olması gerektiği noktasında iyi bir örnektir. Kendisini kınayanların tenkitlerine aldırmandan, Allah ilmine ulaşma gayesi dikkat çekicidir.⁴⁷ Kendi memleketinden kalkarak, o zamanın imkânlarına rağmen 3800 küsur km. uzaklıkta olan bir yolculuk yapmak, Allah’ın ilmine olan gayret ve iştîyâkla açıklanabilir. Şeyh Hâlid, kendisine şeyh seçme konusunda da ciddi davranmıştır. Mevlânâ Hâlid’in mürîdliği kendi ifâdesiyle; “Şah Abdullah’ın meşale yaktığı her yer ne kadar, Cihanâbad şehriyse de doğrusu doğudan batıya onun meşalesiyle aydınlanmaktadır.”⁴⁸

⁴² Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 109.

⁴³ Hâni, *Behcetü’s-Seniyye*, 330.

⁴⁴ Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, 113.

⁴⁵ Şehrezorî, *Dîvân*, 82.

⁴⁶ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 48.

⁴⁷ Hâni, *el-Hadâikü’l-Verdiyye*, 311.

⁴⁸ Şehrezorî, *Dîvân*, 97.

Bu ifâdede, Mevlânâ Hâlid'in şeyhine olan bağlılığından ziyâde, inandığı ve savunduğu değerlere atıf söz konusu olabilir.

Abdullah Dehlevî'nin yakmış olduğu meşalenin ne olduğu sorusunun cevabı, Şeyh Hâlid'in kendisine mürîd olma sebebini anlamak için bir ipucu olarak değerlendirilebilir. Abdullah Dehlevî'nin kendisi üzerindeki tesiri, Kur'ân ilmidir. Abdullah Dehlevî, Hindistan gibi bir ülkede Allah'ın murâdını yayabilmek uğruna nice mücâdeleler ve fedakârlıklar göstermiştir. Mevlânâ Hâlid, şeyhinin şahsına değil savunduğu değerlere taliptir. Hayranlığı, şeyhinin, Kur'ân ilmini haykırmasındandır. Abdullah Dehlevî'nin tüm dünyaya etki bırakabilmesi, Allah'ın ilmine olan teslimiyetinin tezâhürüdür. Abdullah Dehlevî, yetiştirmiş olduğu halîfelerini farklı bölgelere irşâd için gönderdi. Halîfeler, gitmiş oldukları bölgelerde, İslâm inancını yeşertme gayesinde oldular. Nûr olarak etrafa yayıldılar. Bu hususta Şeyh Hâlid şöyle söylemektedir. “Çölün vahşi hayvanları bahçenin güzelliğiyle evcilleşirler.”⁴⁹ Bu sözden yola çıkarak, şu tespitte bulunmak mümkündür. Allah'ın murâdına göre davranan kimseler, Allah'ın ilmiyle insanlara faydalı olurlar.

Mevlânâ Hâlid'in de şeyhine olan mahabbeti, bundan kaynaklanmaktadır. Uzun mesafeler kat ederek ulaşmış olduğu gerçeklik, Allah'ın ilmidir. Dünyayı ve dünyalık olan her şeyi karşısına alarak, bu vuslat yolculuğundaki her meşakkate katlanması bundan dolayıdır. Zirâ Şeyh Hâlid, tarikat terbiyesi almaya giderken tüm mallarını infâk edip, arkasında dünyalık bir şey bırakmaması, mürîdliğinin nasıl olduğunu ifâde etmesi bakımından önemlidir.⁵⁰ Şeyh Hâlid'in mürîdliği, Allah'ın ilmine olan yolculukta ortaya koymuş olduğu irâde olarak ele alınabilir. Allah'ın murâdına olan gayret olarak okunabilir. Allah'ın irâdesine teslim olmak için gösterdiği azim olarak değerlendirilebilir. İlmek ilmek bütün ruhuna Allah ilmini işlemek için gösterdiği iştîyâkı olabilir. Şeyh Hâlid'in Abdullah Dehlevî'ye mürîd olmasının sebeplerini belirtmek yerinde olacaktır.

1.4.1Şeyhine İntisâbının Sebepleri

İlim olarak kendisini iyi yetiştirmiş olan Şeyh Hâlid, Allah'ın mü'minler için belirlemiş olduğu ilme ulaşmada kendisine rehberlik yapacak olan şeyhini seçmek

⁴⁹ Şehrezorî, *Dîvân*, 109.

⁵⁰ Şükrü, *Şemsü's Şumûs*, 32.

konusunda hassas davranmıştır. Abdullah Dehlevî'nin bazı özellikleri Şeyh Hâlid'i cezbetmiştir. Bu özellikler, şeyhinin şahsî özelliklerinin dışında, Allah'ın Kur'an'da ortaya koyduğu ilmine göstermiş olduğu teslimiyet olarak ele alınabilir.

Öncelikle Şeyh Hâlid, şeyhinin ma'rifetullâh hakikatine ulaşmış bir sûfî olduğunu söyleyerek, kendisini şu şekilde methetmektedir “Şah Abdullah, evliyanın önderi, rû'yetullah çölünde gezen, azâmet-i İlâhiyye'den müstefid olan ve ma'rifetullâh deryasında yüzendir.”⁵¹ Şeyh Hâlid'in bu tespiti, mürîdliğinin Allah'ın ilmine olduğunun anlaşılması açısından önemlidir. Mevlânâ Hâlid'in bu ifâdesinden anlaşıldığı üzere şeyhi, Allah'ın ilminden istifâde ettiği için, insanlar ondan istifâde etmiştir. Allah'ın ilminden tam olarak istifâde etmiş olması, Şeyh Hâlid'in dikkatini çekmiştir. Şeyh Abdullah Dehlevî, Allah'ı görüyormuş gibi ibadet eden, hayatına bunu yansıtan bir sûfidir.⁵² Şeyh Hâlid, özellikle, ma'rifetullâh hakikatine ulaşması sebebiyle, şeyh olarak Abdullah Dehlevî'yi seçmiştir.

Şeyhini seçerken ma'rifetullâh hakikatine dikkat etmiş olması, Allah'ı tanıyan kimsenin, O'nun rızasına rahat bir şekilde ulaşacağı hususuyla ilgili olabilir. Kişi, tanıdığının neden râzı olacağını bilir.⁵³ Tanımadığı kimseyi râzı etmek zordur. Allah'ı tanıyan kişi, O'nu râzı etme ve memnun etmek peşindedir ve aynı zamanda, Allah'ın râzı olmayacağı hayattan uzak durmak gayretindedir. Hayatını Allah'ın ilmi çerçevesinde şekillendirir. Şeyh Hâlid, Allah'ı tanıyan ve yaşayan şeyhinin, terbiyesine kendini bırakmıştır. Allah, kendini seven ve ilmine teslim olan kimseleri sever ve insanlara da sevdirebilir. Ma'rifet nuruyla aydınlanan kimseler, çevresindeki her şeye İlâhî merhametle yaklaşırlar İnsanlar, kendilerinden istifâde ederler. Bu yüzden Şeyh Hâlid, sâliklerin, kendilerini Allah'a ulaştıran kimseler olması sebebiyle şeyhlerine karşı edepi olmaları üzerine durmaktadır.⁵⁴ Abdullah Dehlevî gibi zâtların hayatları, İlâhî ilimle şekillendiği için her hâl ve fiilleri Hakk'ın murâdıyla olduğu gibi Hakk'ı konuşur, Hak için susar, Hak ile yürür, Hak ile otururlar. Yetiştirmiş olduğu mürîdler, şeyhin her hâinden istifâde ederler.

⁵¹ Şehrezorî, *Dîvân*, 114.

⁵² Kerim, *İcâzât'u Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî*, 124.

⁵³ Ali Tenik - Vahit Göktaş, “Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/1 (Ocak 2016):189.

⁵⁴ Ebü'l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin eş-Şehrezorî el-Kürdî, *er-Risâletü 'l-Hâlîdiyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye* (İstanbul: Hâşemî, ts.), 36.

Mevlânâ Hâlid, şeyhinin Hz. Peygamber'e olan bağlılığını da dile getirmiştir.⁵⁵ O'na göre Dehlevî'nin Hz. Peygamber'e olan bağlılığı, Hz. Peygamber'in şahsından ziyâde, Allah'ın murâdına olan iştiyâk ve rehberliğinden ibârettir denilebilir. Tasavvuf ilminde kişi, yaşadığı hâl ile Hak katında değer kazanır. Şeyhinin, Hz. Peygamber'in sünnetine olan bağlılığı, Şeyh Hâlid'in dikkatini çekmiştir. Bu bağlılık da, Mevlânâ Hâlid'in şeyhine intisâb etmesinin sebeplerinden olmuştur. Halîfelerine yapmış olduğu tavsiyelerde, özellikle Hz. Peygamber'in sünnetine bağlılığa vurgu yapması göz önüne alındığı zaman, şeyhinin bu yönünden çokça istifâde ettiğini söylemek mümkündür.⁵⁶

Mevlânâ Hâlid, şeyhinin ilmine büyük saygı ve hayranlık duymaktadır. İlmine olan hayranlığı ve derinliği dile getirmiştir. “Âlim olan, nice zâtlar şeyhimin ilminden istifâde etmiştir”⁵⁷ diyerek, şeyhinin nice büyük âlimlere rehberlik yaptığını vurgulamıştır. Şeyh Hâlid, bununla ilgili olarak tasavvuf terbiyesinden geçecek kimsenin, ilim ehli olması gerekliliği üzerinde durmaktadır.⁵⁸ Abdullah Dehlevî'nin de ilmi gayet donanımlıdır.⁵⁹ Bu gibi âlimlerin kişiliklerini, Allah'ın irâdesi kuşatmıştır. Kur'ân'da belirtilen, “örnek mü'min” tam olarak bu gibi zâtlar olarak anlaşılabilir. “Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.”(Nûr 24/37) Şeyh Hâlid, büyük bir âlim olmasına rağmen, şeyhinin tedrisinde normal bir talebe gibi davranmıştır. Şeyhinin ilmini şöyle ifâde etmektedir: “İlim tedrisinde ezberden yüz kitap okumuş zâtlar şeyhimin yanında ilkokul çocukları gibidir.”⁶⁰ İlim sahibi olmak ya da bir konuda bilgi sahibi olmak belirttiğimiz üzere yeterli değildir. Bazen kitap yazmış te'lif sahibi ilim adamları bile tasavvuf ilminde yetersiz olmaktadır. Bu yetersizlik, tasavvuf ilminin hâl ilmi olmasından kaynaklanmaktadır. Tasavvuf ilmi, sözle malumat nakletmenin ötesinde, hâl ile yaşanan bir hakîkattir. Söylemekten ziyâde yaşamak üzerine kurulu bir ilimdir. Böyle bir ilme arzu ve iştiyâkı olan kimseler, gayet samimi ve istekli

⁵⁵ Şehrezorî, *Dîvân*, 96.

⁵⁶ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 129.

⁵⁷ Şehrezorî, *Dîvân*, 113.

⁵⁸ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidilik*, 95.

⁵⁹ Kerim, *İcâzât'u Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî*, 123.

⁶⁰ Şehrezorî, *Dîvân*, 127.

olmalıdırlar. Şeyhinin rehberliğinde, tasavvuf ilminden istifâde eden kimseler, bulundukları toprağa bereket olurlar.

Allah dostları, Allah'ın ilmine olan bağılıklarında sadıktırlar. Sarsılmaz iman ve net duruş sahibidirler. Çünkü Allah insanı olan zâtların, ilimlerinin kaynağı Kur'ân'dır. Bunların hayatının tamamına Allah'ın ilmi sirâyet etmiştir. Bu insanların hayatları, sıradan hayatlar değildir. Allah'ın ilmi, bu gibi zâtlarda pratik hâle geldiğinden dolayı, insanlar bu gibi zâtlardan her zaman istifâde ederler. Şeyh Hâlid, bu konuyu şöyle ifâde etmiştir: “Onun güneş gibi parlak olan kemâlinden, yarasa denen hayvandan başka kimse nasipsiz kalamaz. Bu âlemde gözleri şaşı olan kimseden başkası, onun ilminden istifâde edemez.”⁶¹ Allah, bu nimetten istifâde edilmesini murâd ederek, ilmine kendini kapamış olan kimselerin, bu gibi Allah dostlarından istifâde edemeyeceklerini, aynı şekilde mâsivâyâ gönül verenlerin, sûfilerin durumundan faydalanamayacakları şeklinde anlayabiliriz. İnsan, bu gibi zâtlara kalbini ve kulağını kapamadığı sürece fayda görür. Kalbi hasta olan, gözü görmeyen kimseler, bu zâtlardan fayda göremezler: “*Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır*” (el-Bakara 2/7) ayetinden de anlaşılacağı üzere, Allah'ın ilmini anlamaya engel, Allah'ın kalpleri kapatmasıdır. Bu durum, kendiliğinden olan bir durum değildir. İnsan, Allah'ın dışındakilerine kapısını açar ve onlardan medet umarsa, Allah o kimseye kapıları kapatır. Allah'ın murâdına arzusu ve iştiyâkı olan kimselerin başarısı, bu konuda ki arzuları ile ilişkilidir.

Tasavvuf ilminde bu konuya çok önem verilmektedir. Kalp, öncelikle “lâ” süpürgesiyle temizlenmelidir. Kalbin egemenlik ve idâresi tamamıyla, Hakk'a teslim edilmek için çaba sarf edilmelidir. İnsan kalbi, Allah'a bağılılık sebebiyle nurla yani ma'rifetullah ile dolunca, bu nûr tüm bedeni kuşatır.⁶² Aynı zamanda bu nûr insanın içerisinde bulunmuş olduğu karanlıktan çıkaran bir kandildir. Bu şekilde karanlıklardan çıkamamış bir kimse, yarasa denen hayvan gibidir. Aydınlık ve ışıgı görmesi mümkün değildir. Allah dostlarından, dolayısıyla Allah ilminden istifâde edebilmek için insan, gönlünü ve gözünü açmak durumundadır.

⁶¹ Şehrezorî, *Dîvân*, 116.

⁶² Ali Tenik. *Tasavvufî Bilgi*. (İstanbul: Litera Yayınları, 1. Basım, 2017), 198.

1.4.2.Şeyh Hâlid'in Gözünde Abdullah Dehlevî

Abdullah Dehlevî, bulunmuş olduğu coğrafyaya sûfî hâl ile rehberlik yapmıştır. Allah'ın ilmini bu bölgeye taşımıştır. Şeyh Abdullah Dehlevî, âlim kişiliğinin yanında âbid kişiliğiyle de öne çıkmış bir sûfidir.⁶³ Allah dostu, bulunduğu coğrafyayı iman yurdu hâline getirir. Delhi şehri, şeyhinin Allah'ın ilmini yayması sebebiyle, güzel yaşanan bir mekâna dönmüştür. Bu dönüşüm, aykırı bir şey değildir. Allah dostları, gitmiş oldukları yerleri yaşanan yerlere çevirirler. Mevlânâ Hâlid, şeyhinin yaşamış olduğu yere cennet demiştir.⁶⁴ Bu söylem, çok abartılı değildir. Sûfilerin gayesi, bulundukları her yeri Allah'ın ilmiyle kuşatmaktır. Mevlânâ Hâlid'in şeyhi, ona Allah'ın murâdını öğretmektedir. Allah'ı tanımak ve O'nun ilmine vâsıl olmak en büyük gayedir. Bu gayenin oluşması için atılan her adım, çok kıymetlidir. Şeyh Hâlid, Allah'ın murâdını öğrenmenin ve uygulamanın cennete vesile olduğu üzerine dikkat çekmektedir.

Mevlânâ Hâlid'e göre, peygamberlere ve kâmil mürşidlere mahabbet beslemek, feyzin artmasına sebep olur ve mürşidden feyiz almak da o nispetle kesintisiz devam eder.⁶⁵ Mevlânâ Hâlid, şeyhine olan düşkünlüğü sebebiyle kendisinden çok istifâde etmiştir. Kendisini irşâd edecek şeyhe kavuşunca hayatında büyük bir değişim gerçekleşmiştir. Şeyhinin huzurunda, gayet edep ve terbiyeli davranışlarda bulunduğu bilinmektedir. Sâliklerde bu konuda tavsiyelerde bulunmaktadır.⁶⁶ Şeyh Hâlid, Allah ilmine ulaştırması sebebiyle, şeyhine büyük bir iştîyâk beslemektedir.⁶⁷ Bu iştîyâk ve huzur hâli, Şeyh Hâlid'in diline de yansımıştır. Bu dili, eserlerinde net olarak görebilmekteyiz. Mevlânâ Hâlid'in şeyhine olan bağlılığı, kendisini Allah'a ulaştırması sebebiyledir. Karanlıklardan aydınlığa, zulmetten nûra, bu kandille ulaşmıştır. Şeyhi, Allah'a giden uzun ve meşakkatli yolda Allah ilminin ışığıyla kendisine rehberlik yapmıştır. Dolaylı olarak bakılınca, diline ve beyitlerine yansıttığı coşku ve arzusunun asıl kaynağı, Allah'a olan kavuşma arzudur. Mevlânâ Hâlid, gönlünde mürşidi Abdullah-ı Dehlevî'ye karşı derinden

⁶³ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 288.

⁶⁴ Şehrezorî, *Dîvân*, 130.

⁶⁵ Abdulvahap Yıldız, "Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Şiirlerinde Şâh Abdullah-ı Dihlevî Sevgisi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/38 (Temmuz, Aralık 2017):191.

⁶⁶ Şehrezorî, *er-Risâletü'l-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 39.

⁶⁷ Şehrezorî *er-Risâletü'l-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 40.

samimi bir sevgi ve saygı beslemiş ve bu, sevgi, saygı ve bağlılığını birçok beyitte dile getirmiştir. Mevlânâ Hâlid, aşağıdaki mısralarda Dehlevî'ye olan mahabbetini ve bir an önce ona kavuşmayı dile getirmektedir.⁶⁸ Mevlânâ Hâlid, Hakk'a vuslatı, beytinde şöyle ifâde eder.

كملت مسافة كعبة الآمال حمداً لمن قد من بالإكمال

“Arzuların merkezine giden yolun mesafesi sona erdi. Bu gayeye ulaştıran Allah'a hamdolsun”.⁶⁹ Şeyh Hâlid'in bu beyitte de ifâde ettiği gibi Allah'ın ilmine kavuşunca kendisi için maksut hâsıl olmuştur. Ve kemâl meydana gelmiştir. Bu yolculuğun tamamlanmasına izin veren ve bu kemâlin oluşmasını lütfeden Allah'a hamd etmiştir. Fakat bu beyitte kullanmış olduğu bir isim tamlamasının açıklamasının yapılmasında fayda olacaktır. Beyitte kullanılan “كعبة الآمال” (arzuların Ka'be'si) asıl anlamı üzerine kullanılmamıştır. Arapça şiirlerde olan, istiâre usulü kullanılmıştır. Bu usul, muhâtaba konuyu daha iyi anlatabilmek için mecâz yoluyla eş anlatım biçimi demektir. Şeyh Hâlid gibi muhakkik sûfilerin hayatlarında ulaşmak istedikleri en büyük gaye, Allah'ın rızâsıdır. Yani arzu ve iştiyâkları, tamamen Allah'a ulaşmaktır. Şeyhi, kendisine rehberlik yaparak, vuslata ulaştırmıştır. Tasavvuf ilminin gayesi göz önüne alındığında, emellerin merkezinin ne olduğu gayet nettir. Bazı kimseler, bu anlatımları şahısların üzerine yorumlama yanlışına düşmüşlerdir. Şeyh Hâlid, şeyhini Peygamber vârisi bir âlim olarak kabul ettiğinden dolayı, şeyhine olan teslimiyeti, şeyhinin şahsına olarak anlaşılması doğru olmaz.⁷⁰

Mevlânâ Hâlid gibi bir âlimin kalemi, güçlü ve tesirlidir. Zirâ Allah dostlarında, Allah ilminin tesir gücü vardır. Şeyh Hâlid'in şeyhine olan mahabbetinin kalemine yansımış olması, “bir lokma bir hırka” kabilinden değildir. Evet, şeyhine olan sevgi ve mahabbetini çokça dile getirmiştir. Fakat Mevlânâ Hâlid'in övgüler dizdiği, güzel sözler kullandığı sözleri, şeyhi Abdullah Dehlevî'nin şahsında, onun yaşadığı sûfî hâlinedir. Aksi iddia da bulunmak, Şeyh Hâlid gibi ilim sahibi, nice eserler yazmış, nice öğrenciler yetiştirmiş muhakkik bir sûfî hakkında doğru olmayabilir. Şeyh Hâlid gibi kalbini, ruhunu, Allah'ın irâdesine bırakmış bir sûfinin iştiyâkı elbette Allah'adır. Hayatının her ânını Allah ilmine uygun şekillendirme

⁶⁸ Yıldız, “Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Şiirlerinde Şâh Abdullah-ı Dihlevî Sevgisi”, 192.

⁶⁹ Şehrezorî, *Dîvân*, 641.

⁷⁰ Şehrezorî, *er-Risâletü'l-Hâlîdiyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 40.

gayreti içerisinde olan bir sûfî, beşere karşı seviyeli bir mahabbet içerisinde. Şeyh Hâlid, şeyhe olan mahabbetin, edep çerçevesinde olmasını da belirtmektedir.⁷¹ Bu konuyu yanlış yerlere çekmek doğru değildir. Mevlânâ Hâlid'in tek gayesi, Allah'a olan vuslattır. Bu gayesini şu cümleyle ifade eder: "Ey Allah'ım! Senin hamd ve övgüne sınır yoktur. Bunun aksini iddia etmek, fenâ kokusunu alan kimseler için ahmaklıktır."⁷²

1.4.3. Tarîkat İcâzetnâmesi

Tarîkat icâzeti, şeyh veya mürşid kabul edilen kişinin, kendi usulünü devam ettirmeye ehil gördüğü bir sâlike verdiği irşâd iznidir.⁷³ Şeyh Hâlid'e verilen tarîkat icâzeti şu şekildedir. "İrşâd dâiresinin kutbu, talebelerin birincisi ve Hakk'a yakın olan Şeyh Hâlid el- Bağdadî Nakşibendiyye tarîkatına göre seyr ü sülûkunun tamamlamak için fakirin yanına geldi. Allah'ı zikirle meşgul olup me'lufatını terk ederek gereken gayreti gösterdi. Noksan sıfatlardan münezzeh ve müberrâ olan Allah Teâlâ'nın inâyet ve ihsânına hamd ve şükürler olsun. Büyük pîrlerin kudsî vasıtaları ile yüksek tarîkatların derecelerine telakki etti. Fenâ Fillâh'ın yüksek mertebelerine ulaştı. Aynı şekilde varlıklar âlemini seyr ile letâifin nurları, keyfiyet ve hallerini müşâhede etti. Kalpleri nurlu ve hoş kılınıp tarîkatın kemâline ulaştı. Bundan sonra hilâfet ve talebelerin terbiyesi ile görevlendirip, Kâdiriyye, Çeştiyye, Sühreverdiyye ve Kübreviyye tarîkatlarından da icâzet verdim. Bu tarîkatlarda onların eli benim elimdir. Onlar, benim vekîlimdir ve yed-i sahîhamdan sadâkatle, benim şeyhlerimin halîfeleridir. Onların rızâsı, benim rızâmdır. Sünnete ittibâ', zikr-i şerîfe devam, râbîta, murâkabe ile kötü şeylerden bid'atlerden sakınmak, sabır, tevekkül, teslim, Allah rızâsına yapışmakla nimetlenmek, şerefli ilimlerle meşgul olmak, tefsir, hadis, tasavvuf ile bâtınlarını tasfiye ve müridlere başlangıç hâllerinde müşfik bir baba gibi muâmele buyurmalarına icâzet verdim. Allah Teâlâ'dan ben ve bütün din kardeşlerim için afiyetin devamını niyâz ederim".⁷⁴

⁷¹ Şehrezorî, *er-Risâletü'l-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 34.

⁷² Şehrezorî, *Dîvân*, 666.

⁷³ Cemil Akpınar, "İcâzet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2000), 21: 393-400.

⁷⁴ Abdurrahman Memiş, *Anadolu'da Hâlidilik*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 37.

Şeyh Abdullah Dehlevî'nin vermiş olduğu bu icâzette esas olarak, Nakşî-Hâlidî kolunun temel esaslarına da işaret edilmiştir. Sohbet- Murâkabe- Râbîta ve Fenâ Bekâ'dan ibâret olan bu esaslar daha sonra, Şeyh Hâlid tarafından Hâlidî kolunda müesses hâle getirilecektir. Tarîkat icâzetini aldıktan sonra, Süleymaniye'ye dönerek irşâd vazifesine başlamıştır. Nakşibendî tarîkatının yayılması, Şeyh Hâlid ile başladığından dolayı, irşâd esnasında bir takım zorluk ve güçlüklerle karşılaşmıştır. Zirâ Süleymaniye de Kâdiriyye tarîkatı halk arasında varlığını korumaktadır. Fakat bazı Kâdiri şeyhleri, Şeyh Hâlid'in irşâd vazifesinden rahatsız oldular. Şeyh Hâlid'i Vâli'ye şikâyet ederek onu rahatsız ettiler. Ve sonunda 1813 tarihinde tekrar Bağdat'a gitmek zorunda kalmıştır. Bağdat'ta bir medrese satın alarak, burayı Nakşibendî tekkesi yapmıştır. Burada irşâd vazifesine devam etmiştir. Şeyh Hâlid'in ihlâslı ve samimi irşâdı sebebiyle etrafında çok mürîd toplanmıştır. Mevlânâ Hâlid'in mürîd sayısı artınca, diğer tarîkatların şeyhleri ve müntesibleri kıskanarak, Şeyh Hâlid hakkında menfî propaganda yapmışlardır. Bu hasetlerini ileri götürerek, Şeyh Hâlid'in itikâdının bozuk olduğu iddiasını ortaya attılar. İnanç problemleri olan bir kişilik olarak ilan ettiler. Süleymaniye'de Şeyh Maruf Berzencî, onun hakkında "sahtekâr, sapık" gibi iddialarda bulunmuştur. Buna bağlı olarak Mevlânâ Hâlid hakkında "*Tahrîrû-l-hitâp fî'r-red âlâ Hâlidî'l-kezzab*" adlı bir reddiye yazmıştır. Yazmış olduğu bu reddiye Bağdat Valisi Said Paşa'ya yollamıştır. Fakat Said Paşa, Şeyh Hâlid'in Allah dostu olduğunu bildiğinden dolayı bu iftiralara inanmayarak karşı reddiye hazırlayıp, Şeyh Hâlid'e sahip çıkmıştır.⁷⁵ Mevlânâ Hâlid'in Nakşibendiyye tarîkatı silsilesi şu şekildedir. Silsilenin en başında, Hz. Peygamber bulunmaktadır. Ebû Abdülaziz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdîrrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî (ö. 1176/1762), Şemsüddîn Habîbullâh Mîrzâ Mahzar Cân-ı Cânân b. Mîrzâ Cân b. Abdissübhân Dihlevî (ö. 1195/1781), Seyyid nûr Muhammed Bedevânî(ö. 1135/1722), Muhammed Seyfeddîn-i Fârûkî Şeyh Muhammed Masum, Şeyh Ahmet Fârûkî, Şeyh Muhammed Baki, Mevlânâ Hâce Semerkandî, Mevlânâ Derviş Muhammed, Mevlânâ Muhammed Zahid, Hâce Ubeydullah Ahrar, Mevlânâ Yakup el-Çerhî, Mevlânâ Alattin Attar, Muhammed el-Üveysî Şah-ı Nakşibend, Hâce Emir Külal, Şeyh Muhammed Baba Semmasi, Şeyh Ali Hemedanî, Şeyh Ali Feramadî, Ebu-

⁷⁵ Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, 113.

l Hasan Harakanî, Ebu Yezid Bistamî, İmam Cafer Sadık, İmam Kasım, Selmân-ı Farisî, Hz. Ebubekir, Hz Muhammed s.a.v.⁷⁶

Mevlânâ Hâlid, Osmanlı dönemine denk gelen irşâd döneminde geniş kitlelere ulaşmış ve insanlara faydalı olmuştur. Hâlidîler, Osmanlı döneminde bazı sıkıntılar da yaşamışlardır. Yaşamış oldukları problemler karşısında da yine devletin yanında olarak ılımlı bir diyalog içerisinde olmuşlardır.⁷⁷ Şeyh Hâlid, Allah ilmini aldığı gibi insanlara ulaştırması ve medrese ile tasavvuf ilmini bir araya getirme çabası müridlerinin geniş topraklara yayılmasının sebeplerindendir.⁷⁸ Mevlânâ Hâlid, daha sonra Şam'a yerleşerek, Şam'da bir ev ve arazi satın almış, arazisinin bir kısmını mescit olarak vakfetmiştir. Şeyh Hâlid, ömrünün geri kalan kısmını Şam'da geçirmiştir. Sadece ikinci defa hac ibadetini ifâ etmek için Şam dışına çıkmıştır. Şeyh Hâlid'in müridlerinin yayılmasının sebeplerinden birisi de halîfelerine yazmış olduğu mektuplarında kullanmış olduğu uslûptur. Allah ilminden hakkıyla faydalanan Şeyh Hâlid, yazmış olduğu mektuplarda tarîkat ile ilgili konulardan ziyâde, Allah ilminden bahsetmiştir. Genel olarak kullanmış olduğu dil, Allah ilminden başkası değildir. Özellikle Hz. Peygamber'in örnekliğine olan hassas yaklaşımı öne çıkmaktadır. Bu usûl, insanlarda etki bırakmış ve Şeyh Hâlid'in geniş mürid çevresine ulaşmasına vesile olmuştur.⁷⁹

1.5.Evlilikleri ve Çocukları

Bazı yabancı kaynaklarda, Şeyh Hâlid'in dört eşi olduğu söylenmiş olsa da, diğer tüm kaynaklar üç evlilik yaptığını belirtmektedir.⁸⁰ Bu evliliklerden Şihâbüddin, Bahâeddin, Necmeddin ve Abdurrahman adında dört erkek çocuğu olmuştur. Erkek evlatlarından üçü kendisinden önce vefat etmiştir. Fatma adında bir kız çocuğu da doğmuştur. Kızının çok zeki ve ilim sahibi olduğu, Farsça ve Kürtçe'yi iyi konuştuğu bilinmektedir.⁸¹ Aynı zamanda Şeyh Hâlid'in kurmuş olduğu Hâlidîyye kolu ile alakalı bilgili bir kimse olduğu söylenmektedir.⁸² Buradan anlaşıldığı üzere Şeyh Hâlid, aile

⁷⁶ İbrahim Fasih Hayderî, *Mecdü't-Tâlid*, çev. Eser Sazak (İstanbul: Semerkand, 2011), 170.

⁷⁷ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 266.

⁷⁸ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 200.

⁷⁹ Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, 115.

⁸⁰ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 143.

⁸¹ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 343.

⁸² Şehrezorî, *Dîvân*, 23.

fertlerinin de tasavvuf ehli olmasına sebep olmuştur. O, ailesinin eğitim ve terbiyesinde sünnetullâh'a göre hareket etmiştir. Zirâ Allah bu konuda şöyle buyurur: *“Yakın akrabanı da uyar. Sana uyan mü'minlere kol kanat ger.”* (Şuârâ 26/214, 215) Mevlânâ Hâlid, çocuklarının eğitimleriyle özel olarak ilgilenmişlerdir. Allah ilmini öğrenmeleri noktasında ilgili davranmıştır. Gerek klasik medrese eğitimi almaları noktasında gerekse tasavvuf ilminden faydalanmaları hususunda özen göstermiştir. Oğlu Muhammed Bahâeddîn halîfelerinden Muhammed Nâsîh'in talebesiydi. Muhammed Bahâeddîn'in de Arapça ve Farsça'yı çok güzel konuştuğu bildirilmektedir.⁸³

Mevlânâ Hâlid, Şam'a geldiği zaman oğlu Şahâbeddin ve hanımları Bağdat'ta kalmıştı. Daha sonra bir mektup göndererek onların da Şam'a gelmelerini söylemiştir. Oğlu Şahâbeddin bebek yaşta bu sefer esnasında vefat etmiştir. Şam yolculuğuna çıkan ailesi Urfa'ya uğramıştır. Burada Mevlânâ Hâlid'in Urfa halîfesi Muhammed Selim Hartavizâde (ö. 1242/1826) Efendi'ye misafir olmuşlardır. Bu esnada Şeyh Hâlid'in oğlu Şahâbeddin bulaşıcı hastalık sebebiyle vefat ederek, Urfa Ulu Camii hazîresine defnedilir.⁸⁴ Gayesi sadece Allah ilmin anlamak isteyen kimseler için düzenli bir yaşamdan bahsetmek mümkün olmayabilir. Şeyh Hâlid, oğlu Muhammed Bahâeddin vefat edince tam bir teslimiyetle şöyle niyazda bulunur: “Ey Rabbim! Bu musibete karşı beni sabır, genişlik ve sevinçle rızıklandırdın. İnşallah yüksek katınıza büyük bir azık olur. Oğlum Bahâeddin mîknatısımızdır, bizi kendisine çeker, hepimiz Allah'a gideceğiz, O ne güzel vekildir” demiştir.⁸⁵ Bu oğlunun cenaze namazını Mevlânâ Hâlid kıldırmıştır. Diğer oğlu Abdurrahman'da taun hastalığı sebebiyle vefat etmiştir. Burada aklımıza gelen bir husus Allah insanların yaşamış oldukları imtihanların büyüklüğü olmuştur. Yaşamış oldukları zorluklara rağmen isyan etmemişlerdir. Allah'a sığınmışlardır. Anlaşıldığı üzere Şeyh Hâlid'in nesli, oğlu Necmeddin'den devam etmiştir.

1.6.Vefatı ve Eserleri

Mevlânâ Hâlid, son zamanlarında bazı halîfeleri ve sâlikleriyle birlikte Şam'a giderek, Şam'da ilim faaliyetlerine devam etmiştir. Burada yıkılmak üzere olan

⁸³ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 330.

⁸⁴ Memiş, *Anadolu'da Hâlidîlik*, 43.

⁸⁵ Memiş, *Anadolu'da Hâlidîlik*, 43.

mescitleri inşâ ederek “Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazını kılan, zekâtını veren ve yalnız Allah’tan korkup çekinen kimseler imar edebilirler. İşte bunların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur” (Tevbe 9/18) ayetinin gereğini yerine getirmiştir. Şeyh Hâlid, burada zikir ve ilim derslerine devam ederek, sâlikleri terbiye etmeye devam etmiştir. Burada büyük âlimlerle dersler yapmıştır.⁸⁶ Daha öncede bahsettiğimiz üzere Şam’dan sadece hac ziyaretini yapmak üzere çıkmıştır. Şeyh Hâlid, Şam’a geldiği zaman bir sohbet esnasında: “Cuma günü öleceğim” demiştir.⁸⁷ Mevlânâ Hâlid, vefatından önce yakınlarına ve müridlerine bazı vasiyet ve nasihatlerde bulunarak, gerek ailesi, gerek müridleri ile ilgi telkinlerde bulunmuştur. Büyük sıkıntı ve imtihanlarla geçen bir ömür, Şam’da yakalanmış olduğu vebâ hastalığından dolayı, 1826 yılında vefat eder. Abdülmecîd b. Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh ed-Dımaşkî el-Hânî (ö. 1318/1900) Şeyh Hâlid’in vefatından önce Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836) ile arasında geçen şu konuşmayı aktarmaktadır:

“Bir Salı günü akşamı idi, hakikat ehli zâtların seçilmiş Şeyh Muhammed Emin Abidin onun ziyaretine geldi. Mevlânâ Hâlid’e şöyle dedi: “İki gecedir, Hz. Osman’ı rüyamda görüyorum. O ölmüş ben de ayakta durmuş, onun namazını kılıyorum” deyince, Mevlânâ Hâlid “Ben de onun evladındanım” diyerek kendisinin vefatına işaret ettiğini söylemiştir.⁸⁸ Vefatından hemen önce gece yarısına doğru abdest alıp birkaç rekât namaz kıldı. “Şu an Tâun’a tutuldum” diyerek, sabah yapılan zikre katılmadı. Aile fertlerini çağırarak helallik alıp ve şunları söyledi: “Her konuda vasiyette bulundum. Bundan sonra bir ihtiyacınız olursa görevlendirdiğim halîfelerden isteyebilirsiniz. “Artık beni meşgul etmeyin, hiç kimseyle konuşmak istemiyorum” diyerek kibleye doğru sağ yanına yatarak zikirle meşgul olur. Vefatından sonra cenaze Kasyon’da bulunan “Tel” tepesine getirilip burada defnedildi. Şeyh Hâlid’in cenazesi çok kalabalık bir cemaatle kılınmıştır. Cenazesi, gece medresede bırakılarak, müridleri tarafından sabaha kadar Kur’ân okudular.⁸⁹ Mevlânâ Hâlid, vefat etmeden önce yerine bakacak olan halîfeleri de tayin etmiştir. Şeyh İsmail Enerânî, Muhammed en-Nâsîh ve Abdulfettâh el-Akrî’nin yerine geçmesini bildirmiştir. Aile işleriyle ilgilenmesi ve

⁸⁶ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 57.

⁸⁷ Şükrü, *Şemsü’ş Şumûs*, 74.

⁸⁸ Şehrezorî, *Dîvân*, 24.

⁸⁹ Hânî, *el-Hadâikü’l-Verdiyye*, 355.

bir takım emlak işleriyle ilgilenmesi için yeğeni Muhammed Sâhib'e görev vermiştir.⁹⁰ Mevlânâ Hâlid, bazı özel vasiyetlerde de bulunmuştur. Kitaplarının medresenin dışına çıkartılmaması noktasında vasiyeti vardır. Aynı zamanda hanımlarına da bazı özel vasiyetleri de olmuştur. Evine yabancı misafirlerin girmemesi hususunda vasiyeti vardır.⁹¹ Bu yaklaşım, hanımlarına ve ailesine olan korumacı tarafında kaynaklı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Belki de onlara herhangi bir zararın dokunmaması anlamında bu telkinde bulunmuştur Oğullarının vefatına şahit olması, ailesine olan korumacılık yönünü daha da arttırmış olabilir.

Mevlânâ Hâlid, tarîkattan icâzet aldıktan sonra da ilmî çalışmalara devam etmiştir. Şeyh Hâlid'in yazmış olduğu eserler şu şekildedir;

1. Caliyetü'l-Ekdâr ve's-Seyfü'l-Bettâr
2. Cilâü'l-Ekdâr.
3. Risâle fi't-Tarîk
4. Risâle fi İsbâti'l-Râbta
5. Risâle fi Âdabi'z-Zikr li'l-Mürîdin
6. Risâle fi Âdâbi'l-mürîd ma'a şeyhih
7. Ferâ'idü'l-Fevâ'id.
8. Bugyetü'l-Vâcid fi Mektûbâtı'l-Mevlânâ Hâlid
9. Şerh-i Hadîs-i Cibril
10. Hâşiye alâ Cem'u'l-Fevâid min Câmi'i'l-Usul ve Mecmai'z-Zevâid
11. el-İkdü'l-Cevheri fi'l-Fark Beyne Kesbeyi'l-Maturidi ve'l-Eş'arî
12. Ta'likât alâ Hâşiyet's-Siyalkûti
13. Dîvân
14. Haşiyetü Siyalkûti
15. Vasiyetü's-Şeyh Hâlid⁹²

Mevlânâ Hâlid, Arap diline olan hâkimiyetinin yanı sıra İslâmî ilimlerin farklı dallarından da önemli eserler kaleme almıştır. Birçok ilim dallarında da ilmî müzâkerelerde bulunmuştur. Hayatının her noktasında ilmî müzâkereler ve dersler olmuştur. Bunun yanı sıra halîfelerine yazmış olduğu mektupları da tasavvuf ve tarîkat

⁹⁰ Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, 114.

⁹¹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 112.

⁹² Abu Manneh, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Peyrevânî*- o, 126.

usullerine dair önemli tavsiyeler ve bilgiler içermektedir. Günümüzde o mektuplardan bazıları toplanıp “Mektûbât” hâline getirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ HÂLİD'İN ALLAH, MA'RİFET, HZ. PEYGAMBER VE MAHABBET TASAVVURU

2.1.Mevlânâ Hâlid'in Anlayışında Sâlik'in Allah Tasavvuru

Sûfiler, Allah'ın sıfatlarının olduğu hususunda ittifak hâlinedir.⁹³ Şeyh Hâlid'de bu konuda sûfilerle aynı fikirdedir.⁹⁴ Allah'ın sıfatlarının hiç biri, beşerde olduğu gibi değildir. Görmek, konuşmak gibi sıfatları tasavvur ederken, bunun insanlarda olduğu gibi olduğunu düşünmek, doğru bir yaklaşım değildir. İnsan, İlâhî isim ve sıfatları bir ayna gibi yansıtmaya yetkili yegâne varlıktır.⁹⁵ Bununla birlikte, yaratılış olarak her ne kadar Allah'ın sıfatlarını numune olarak temsil eden bir yapıya sahip olsa da, bunun tasviri konusunda son derece dikkatli olmalıdır. Sûfilerin bu yaklaşımı, Kur'ân ilmiyle sabittir. *"Allah ki, O'ndan başka hiçbir İlâh yoktur. O, ebedî diridir. Varlığı kendinden olup bütün kâinatı yönetendir. O'nu ne bir uyuklama ne de bir uyku yakalayabilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun huzurunda kim kalkıp da şefa'at edebilir? O, kullarının geleceğini de bilir, geçmişini de. Kullar ise, dilediği dışında O'nun ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri kuşatmıştır. Dolayısıyla her ikisini de koruyup gözetmek O'na asla ağır gelmez. En yüce ve en büyük yalnız O'dur."* (el-Bakara 2/255) Bu ayetin muhtevassından da anlaşılacağı üzere, Allah'ın varlığının ve ilminin başı ve sonu söz konusu olmadığı gibi hiçbir insan da bunu ihâta edemez.⁹⁶

Mevlânâ Hâlid'in Allah tasavvuru, ilk dönem sûfileriyle aynıdır. Mesela, Şeyh Hâlid terbiyesinde sâlik, Allah'ın kadîm olduğuna inanmalıdır.⁹⁷ Buna bağlı olarak sâlik, Allah inancı noktasında net olursa yanlışlardan kendini muhâfaza edebilmesi mümkün olmaktadır. Tasavvuf ilminin başlangıç noktası da sağlam bir Allah inanışıdır. Şeyh Hâlid'e göre, Allah, Bâki olandır.⁹⁸ Sonu düşünülmeyen, sonsuzluk

⁹³ Ebû Bekr Tâculislâm Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb el-Buhârî el-Kelabâzî, *Ta'arruf li Mezheb'i Tasavvuf* (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1994), 14.

⁹⁴ Ebû'l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin eş-Şehrezorî el-Kürdî, *Lübbü'l-Akâid*, ed. Ali Sözer (İstanbul: Semerkand, 2014), 41.

⁹⁵ Tenik - Göktaş, "Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş", 14, 178.

⁹⁶ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî et-Tûsî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-dîn* (Mısır: el-Mektebet'ul-tevfikiyye, 2008), 1/162.

⁹⁷ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 83.

⁹⁸ Muhammed Es'ad Sâhib Zâde el-Osmâni en-Nakşibendî, *Buğyetü'l-Vâcid* (Diyarbakır: Daru'l-Kutubü'l-İlmiyye, 2012), 70.

sahibidir. Yaratılan ve yaratacağı ne varsa, O'nun hükmü altındadır.⁹⁹ Yaratmakta süreklilik sahibidir. Sürekli yaratan ve yaratmaya devam edendir. “Sizi önce toprak sonra nutfe sonra aleka safhâlarından geçirerek yaratan O’dur. Sonra sizi bir bebek olarak hayat alanına çıkarır. Ardından güçlü çağınıza ulaşınca, sonra da yaşlılar hâline gelinceye kadar sizi yaşatır. İçinizden bazıları daha önce vefat eder. Böylece her biriniz kendisi için belirlenen belli bir vakte erişirsiniz. Umulur ki bunlar üzerinde düşünüp, Allah’ın birliğini ve sonsuz kudretini anlarsınız.”(el-Mü’min 40/67)¹⁰⁰ Şeyh Hâlid’in Allah tasavvuru, bu ayetin muhtevâsına uygun düşmektedir. Allah’ı hiçbir cisme benzetmeden, O’na ait olan sıfatları kimseye vermeden varlığına teslim olma odaklıdır. Bu konu, sâlik eğitiminde çok önemli ve hassastır. Sâlik, Allah’a ait olan konuları başka kimseden beklememelidir. Allah’tan başkasından beklentisi olanlar zarar görürler. Tarikat mensublarının, Allah inancının netliğinden bahsederken anlatmaya çalıştığımız konu tam olarak budur. Beşere haddinden fazla anlam yüklenmesi yanlış inanişaya sebep olur. Bu yüzden Allah inancı noktasında İlâhî hakikat neyi gerektiriyorsa onu yerine getirmek gerekir.

Şeyh Hâlid’in sâlik terbiyesinde, Allah, cisim, cevher ve araz değildir.¹⁰¹ Tasavvuf âlimleri bu konuda da ittifak hâlindeyler.¹⁰² Allah hakkında herhangi bir cisim tasavvuru yapılamaz. Şeyh Hâlid’e göre, Allah’ın Zât’ını düşünmek ve anlamaya çalışmak câiz değildir. Bununla birlikte âlemde Allah’ın varlığını gösteren birçok delil vardır. Zirâ O’nun kâinattaki her zerre ile irtibatı bulunmaktadır. Akıl sahibi olan herkes açık olarak Yüce Allah’ı her şerde görür.¹⁰³ Allah, herhangi bir şeye hulûl etmemiştir. Hiçbir şey Allah’a eşit ve denk değildir. Allah, tecessümden beridir. Cenâb-ı Mevlâ herhangi bir yönden ve bölgeden münezzehtir. Şeyh Hâlid’e göre Allah, dünya da ve ahirette görülecektir. Allah’ın görülmesi hem kalp hem de çıplak gözle olacaktır.¹⁰⁴ Mevlânâ Hâlid’in Allah inancında, Allah’a ait isim ve sıfatlar kadîmdir. Allah’ın ismi ve Zâtı’nın sıfatları hiçbir şekilde yok olmaz. Allah’ın Zâtı’nın

⁹⁹ Şehrezorî, *Lübbü’l-Akâid*, 44.

¹⁰⁰ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 83.

¹⁰¹ Sâhib, *Buğyetü’l-Vâcid*, 70.

¹⁰² Kelabâzî, *Ta’arruf*, 18.

¹⁰³ Mehmet Kubat, “Hâlid el-Bağdâdî’nin Kelâmî Görüşleri”, *Uluslararası Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Sempozyumu Bildirileri* (Türkiye-Van 11-13 Haziran 2010), ed. Erdal Baykan, Mehmet Keskin (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2010), 529.

¹⁰⁴ Sâhib, *Buğyetü’l-Vâcid*, 71.

bir benzeri yoktur.¹⁰⁵ “O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbi’dir. Öyleyse yalnız O’na kulluk et; O’na olan kulluğunda sabır ve sebât göster! Hiç O’na denk ve adaş olacak başka birini biliyor musun? Hayır, yoktur!”(Meryem 19/65) Allah’a ait sıfatların insanlarda numûnesi olabilir.¹⁰⁶ Bu konuda da yine mürâaat edilen kaynak Kur’ân olmuştur. “ Ve gerçek şu ki onlar, o gün elbette rablerinden mahrum kalacaklardır.”(el-Mutaffifin 83/15) Allah’ın belirlemiş olduğu ölçülere uymayan insanların ahirette, Allah’ı göremeyeceklerinden bahseden ayetten anlaşılan şudur ki; Allah’ın ilminden istifâde eden insan, ölçüye riâyet ederse Allah’ı görme şerefine nâil olabilir.¹⁰⁷

Allah’a ait sıfatlarda benzerlik söz konusu değildir. Mesela Allah’ın kelâmı konusunda tasavvuf âlimleri genel olarak aynı fikirdedirler. Allah’ın kelâmı yaratılmışların kelâmından farklıdır.¹⁰⁸ Allah’ın Zâtı’nın tam olarak bilinmesi mümkün olmadığı gibi sıfatlarının da tasavvuru tam olarak bilinmez. Allah’ın konuşması, ses, harf veya telaffuzla ilgili değildir.¹⁰⁹ Allah’ın konuşması nasıldır bilinmez. Olduğuna inanılır fakat hakîkati bilinmez. Kur’ân, Allah’ın kelâmıdır. Mü’minlerin hayatlarının tanzim edildiği ilim, Allah’ın ilmidir. Allah, murâdını Kur’ân vasıtasıyla bildirir.

Şeyh Hâlid’in sâlik terbiyesinde, Allah, fiillerinde de tektir. Hiçbir yaratılmış fiillerinde Allah’a ortak değildir. Allah, Hay’dır. Fenâ ve yokluk beşerin özelliğidir. Allah, kullarının fiillerini yaratandır.¹¹⁰ Bu konuda Şeyh Hâlid, genel olarak tasavvuf âlimleri ile aynı inanişâ sahiptir. Yaratılmışların fiilleri ile ilgili büyük bir fikir tartışmaları vardır. Mu‘tezile mezhebi, bu konuda beşerin fiillerinin yaratıcısı olduğunu fikrindedir.¹¹¹ Şeyh Hâlid’in, bu konuda ki fikri ise “Oysa sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı”(es-Sâffât 37/96) ayeti, çerçevesindedir. Mu‘tezile fikrinde beşere yaratıcılık isnâd etme gibi bir inaniş söz konusudur.

Şeyh Hâlid’in Allah tasavvurunda, Allah’ın kudreti ve ilminin herhangi bir şeye mecburiyeti yoktur. Bir şey meydana gelmişse, Allah’ın takdiri ve irâdesi

¹⁰⁵ Şehrezorî, *Lübbü’l-Akâid*, 45.

¹⁰⁶ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 84.

¹⁰⁷ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 83.

¹⁰⁸ Kelâbâzî, *Ta’arruf*, 18.

¹⁰⁹ Gazâlî, *İhyâ’ü ‘Ulûmi’d-dîn*, 1/168.

¹¹⁰ Sâhib, *Buğyetü’l-Vâcid*, 71.

¹¹¹ H. Yunus Apaydın vd. *İlmihâl* (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 2/28.

dâhilindedir.¹¹² Allah'ın gücünün ulaşmadığı hiçbir şey yoktur.¹¹³ Allah'ın ilminin kuşatmadığı bir gerçeklik söz konusu değildir. Allah'ın sıfatları hususunda tasavvuf âlimlerinin yaklaşımı son derece hassastır. Allah'a ait olan sıfatlarının beşerde olduğu gibi değerlendirilmesi mümkün değildir. Nitekim Allah'ın sıfatları birbirinden başka, biri diğerinin ne aynısı ne gayrısı olduğu konusunda sûfiler ittifak halindedirler.¹¹⁴ Yani, Allah'ın görmesi, işitmesi ile aynı değildir. Aynı zamanda farklı da değildir. Allah'a ait olan sıfatlar, O'nun Zâtı değildir. Şeyh Hâlid'in sâlik eğitiminde, bu sıfatların tam anlaşılabilmesi mümkün değildir.¹¹⁵ Allah'ı kendini tanıttırdığı ölçüde tanıyabilen insan, O'nun muhteşem ilmini anlamaya muktedir değildir. *"Allah ki, O'ndan başka hiçbir İlâh yoktur. O, ebedî diridir. Varlığı kendinden olup bütün kâinatı yönetendir. O'nu ne bir uyuklama ne de bir uyku yakalayabilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun huzurunda kim kalkıp da şefa'at edebilir? O, kullarının geleceğini de bilir, geçmişini de. Kullar ise, dilediği dışında O'nun ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri kuşatmıştır. Dolayısıyla her ikisini de koruyup gözetmek O'na asla ağır gelmez. En yüce ve en büyük yalnız O'dur"*(el-Bakara 2/255) ayeti, buna iyi bir örnektir. Allah'ın ilmi nurdur. Bu ilmin insanı çevreleyip kuşatabilmesi elbette mümkündür. Tasavvuf ilminde, ma'rifetin, sâlik eğitiminde ilk basamak olarak değerlendirilmesi, bundan kaynaklanmaktadır. Mü'min tanıdıkça bağlanacak ve teslim olacak. İrâdesini teslim edecek. İrâdesini Allah'a bırakacak. Allah'ın eğitiminden geçecek. Burada Allah'ın ulaşamaz olduğu konusu söz konusu değildir. Mezkûr ayette tam anlamıyla idrâkinin zorluğu anlatılmaktadır.

Bu konu önemli ve hassas bir konudur. Allah, hiçbir mü'min için ulaşılmaz değildir. Allah ile mü'min arasında bir engel söz konusu değildir. Allah, kullarına yakındır. *"Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler."*(el-Bakara 2/186) Şeyh Hâlid'in, sâlik terbiyesinde, Allah, her şeyi işitendir. En gizli konuşulan konuları bile

¹¹² Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 84.

¹¹³ Sâhib, *Buğyetü'l-Vâcid*, 71.

¹¹⁴ Kelabâzî, *Ta'arruf*, 16.

¹¹⁵ Şehrezorî, *Lübbü'l-Akâid*, 47.

işitendir.¹¹⁶ Allah, her şeyi görendir. Yaratılmış olan hiçbir şey Allah'ın ilminin dışında değildir. Şeyh Hâlid, bu gerçeğe değinerek şu tespitlerde bulunmaktadır. Allah, mü'minlerin sadece ağızlarından çıkanları değil, kalplerden geçenleri de bilendir. En gizli zamanlarda, en kapalı mekânları şüphesiz görendir. Karanlık mekânlarda, sessiz ortamlarda işiten ve görendir.¹¹⁷ Genel olarak anlaşıldığı üzere, Allah'a ait olan görme, işitme, konuşma gibi özellikler insanda bulunan özellikler gibi değildir. İşitmenin konuşmanın ve görmenin içeriği ve mâhiyeti bilinmez. Şeyh Hâlid'in sâlik terbiyesinde, her konuda hüküm Allah'a aittir. Allah'ın irâdesinin dışında hiçbir şeyin meydana gelmeyeceği inancı hâkimdir.¹¹⁸

2.2.Sâlik Terbiyesinde Ma'rifet Anlayışı

Öncelikle genel olarak tasavvuf ilminde ma'rifeti ele almak faydalı olacaktır. Tasavvuf ilminde kullanılan bütün kavramların birbirinin tamamlayıcısı olduğu muhakkaktır. Hiçbir kavramı müstakil bir şekilde ele almak sağlıklı bir sonuç vermez. Sûfiler, ma'rifet olmadan inanmanın mümkün olmadığı üzerine durmuşlardır. Sûfi için genel anlamıyla, ma'rifet "vücudun isbâtı" gibi dar bir anlayış üzerine de bina edilemez. Buna bağlı olarak sûfilerin, Allah anlayışının da doğru bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Allah'ı tanımanın belli aşamaları bulunmaktadır. Bu aşamalar tamamlandıktan sonra, Allah ilmine doymak söz konusu olacaktır.¹¹⁹ Sûfiler, aynı zamanda Allah'ı, Allah'ın ayetlerinde ifâde ettiği gibi idrâk edip yaşama gayreti içerisinde olmuşlardır.

Sûfiler, Allah'ın ilmini apaçık bir şekilde ayetleriyle her yerde, her varlıkta ortaya koyarak bu hakîkatlere göre hâl yaşamaya gayret ettiklerini söylerler. Ayetlerin perde arkasını ve İlahî murâdı tefekkürle süsleyip, hayatlarını idâme etme çabasındadırlar. Muhakkik sûfiler tarafından dile getirilen ve tasavvuf ilminde meşhur bir hâle gelen "Allah'ı Allah ile tanımak"¹²⁰, gerçeği ayetlerin tefekkürünün en doğru biçimde yapılabilmesi ile direkt alakalıdır. Sûfiler için bu bir iddia değil, aksine bir hakîkattir. Bazı sûfiler, "Allah'ın ma'rifeti, sevdiği mü'minlere ihdâs ettiğini

¹¹⁶ Sâhib, *Buğyetü'l-Vâcid*, 71.

¹¹⁷ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 84.

¹¹⁸ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 85.

¹¹⁹ Tenik - Göktaş, "Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş" 183.

¹²⁰ Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2017), 643.

söylemişlerdir”.¹²¹ Kişide ma‘rifet oluşmayınca, hayatında imanın zevki ve tadı olmayacaktır. Ma‘rifet ile temeli atılmış hakîki bir iman, sûfinin hayatına zevk, huzur ve mutluluk verir. Tefekkür- ma‘rifet süzgecinden geçirilmeyen iman, eksik kalmış bir imandır. İdrâkin olmadığı yerde ma‘rifet olmayacağı şüphesizdir. Dolayısıyla, ma‘rifet olmazsa iman da olmayacaktır. “Onları mal ve evlat çokluğu ile övünmek oyaladı. Keşke yakîn bir ilimle bilselerdi.” (et-Tekâsür 102/5) Ayette elde edilmesi gereken bilginin, niteliğini iyi tahlil etmek gerekmektedir. Yakîn bilgi, sıradan veri depolamak demek olsaydı sadece bilmeyi ifâde eden nice kelimeler vardı. Allah, mü‘mini dâima tefekkür ve tahkîk etmeye davet etmektedir. Günlük yaşantının her adımının Kur‘ân‘da ortaya konulan hakikatler terazisinde tartılarak atılması gerekmektedir. Bu hakikat, aynı zamanda Allah ilmine kuşanmanın önemli unsurlarındandır. Mü‘min, Kur‘ân ilmini alıp aynı şekilde o ilmi dağıtan ve yayan olmak durumundadır.¹²²

Şeyh Hâlid, Allah‘ın kemâl sıfatlarıyla muttasıf olduğunu kabul etmiştir. Zirâ ayet ve hadislerde, Allah‘ın kemâl sıfatlarının olduğu bildirilmiştir. O‘nun isimleri sonsuzdur. Hz. Peygamber‘in dininde bunlardan doksan dokuzu bildirilmiştir ki, bunlara "esmâ-i hüsnâ" denilir. Allah, bütün kemâl sıfatlarla muttasıf ve noksanlığa delalet eden bütün sıfatlardan beridir.¹²³ Şeyh Hâlid‘in sâlik terbiyesinde Allah inancı, Hakk‘ın sıfat ve tecellilerini idrâk etmek anlayışına bağlıdır.¹²⁴ Allah‘ın sıfatlarını ve tecellilerini idrâk etmekle oluşan ma‘rifet, sâlik için bir ölçüdür. Bu hâliyle elde edilen ma‘rifet, Allah‘a ait olan sıfatların ululuk ve yücelik ile ilgili tecellilerini hiçbir beşere yükleyemez.¹²⁵ Şeyh Hâlid‘in ma‘rifet anlayışı, kendi ifadesiyle dünyaya ait olan işlerinin tamamında Allah‘ın hâkim olduğuna inanarak teslim olmaktır.¹²⁶ Mahlûkâta bu gibi konularda boyun eğmez. Hakikat şudur ki, sâlik dünyaya ait olan işlerde görevini eksiksiz ve tam olarak yapar, muvaffakiyet hususunda ki beklentisi de sadece Allah‘tan olur.

Sâlik, işini eksiksiz yapmakla mükelleftir. İşlerinin neticesini belirlemek konusu Allah‘ındır. Bu konudaki her usulsüzlüğü vusulsüzlük olarak görür. Kişilere

¹²¹ Kelabâzî, *Ta‘arruf*, 40.

¹²² Tenik - Göktaş, “Allah‘ı Allah‘la Bilmek İlmine Giriş”, 184.

¹²³ Kubat, “Hâlid el-Bağdâdî‘nin Kelâmî Görüşleri”, 531.

¹²⁴ Şehrezorî, *Mektûbât‘ı-Mevlânâ Hâlid*, 83.

¹²⁵ Sâhib, *Buğyetü‘l-Vâcid*, 71.

¹²⁶ Şehrezorî, *Lübbü‘l-Akâid*, 44.

değil, işin asıl sahibine el açar. Bu ma‘rifet ile meydana gelecek mahabbette tam bir mutâbakat vardır. O’ndan ne gelirse, ne şekilde gelirse lütfuna ve kahrına teslimiyet duruşu vardır. Çünkü böyle bir sâlik, Allah’ı tanımıştır. Allah’ı bilen, tanıyan ve seven için dünyanın ne olduğu ve ne olacağı çok önemli değildir. Bu ma‘rifet, İlâhî nefha ile süslenen bir sâlik kalıbıdır. Üstelik bu bir iddia değil aksine yaşantıda var olan bir hakîkattir. Böyle bir ma‘rifetin oluşması hayatta kendini göstermelidir. Tembellik göstermek, tehlikeli ve faydasızdır. Kur’ân’da belirtilen “*söylemleriyle eylemleri birbirini tutmayan*”(es-Saf 61/4) insan modelidir. Bunun neticesi de kalpte oluşacak olan nifaktır. Bu hakîkati ilk ağızdan alan sahâbeler, hayatlarında bunu net olarak göstermişlerdir. Mahabbetin hayatta yaşanmasının güzel örneklerini Hz. Peygamber’in sahâbelerinin hayatında görmek mümkündür. Sahâbenin İslâm’a teslimiyetleri, ihlâsla iman etmelerinin neticesidir. Tasavvuf anlayışında ma‘rifet, Hakk’ın ilmini her zerrede idrâk edip yaşamaktır. Bu hakîkatte ancak tahkikle gerçekleşir. Alışkanlıklarının ve dönemin kutsal görülen adetlerini elinin tersiyle ötelemek, ma‘rifetin tesiridir. Böyle bir ma‘rifet, bazen aileden vazgeçirdi, bazen kendi diyarından hicret etmek durumunda bıraktı.

Şeyh Hâlid sâlik terbiyesinde, Allah’ın bütün sıfatlarına inanıp teslim olmak esastır.¹²⁷ Mevlânâ Hâlid’e göre, sâlikin Hakk’a teslimiyeti yakînî bir imanla olmalıdır. Her şeye hâkim olan Allah’ın tek İlâh olduğuna hem lisân hem kalbiyle inanmalıdır.¹²⁸ Tasavvuf âlimlerine göre Allah, öyle bir İlâh ki, her şey O’nun tasarrufunda cereyan etmektedir. Allah’ın varlığı için hiçbir sebebe ihtiyaç yoktur.¹²⁹ Şeyh Hâlid, bu konuda da tasavvuf âlimleri ile aynı fikirdedir.¹³⁰ Üstelik bütün mevcûdat Allah’ın varlığına birer delildir. “*Göklerde ve yerde Allah’ın varlığını, birliğini ve kudretini gösteren öyle deliller var ki! Onlar, bu delillerle sürekli iç içe, yan yana bulunurlar, fakat üzerinde hiç düşünmeden tam bir aldırmazlık içinde onlardan yüz çevirirler!*” (Yûsuf 12/105). Ma‘rifet, yani İlâhî ilimle teşekkül eden bir imanda, şüpheyi yer yoktur. Zirâ Allah, mü’minlere hitâben hiçbir konuda şüphe ile hareket etmemelerini dilemektedir (el-Bakara 2/2). Bu yüzden hayatın her aşamasında Allah’ın insana kendi ilmiye hareket etmelerinin hakîkatini ortaya koymaktadır. Şeyh

¹²⁷ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 83.

¹²⁸ Sâhib, *Buğyetü’l-Vâcid*, 70.

¹²⁹ Gazâlî, *İhyâ’ü ‘Ulûmi’d-dîn*, 1/169.

¹³⁰ Sâhib, *Buğyetü’l-Vâcid*, 71.

Hâlid gibi sûfiler, öncelikle Allah'ı tanımak üzerine yoğunlaşan kimselerdir. Tam imana sahip olduktan sonra Allah'ın murâdını hayatlarında hâkim kılmışlardır.¹³¹ İnsanların kendilerinden faydalanması da bu inancın tesirinden kaynaklanmaktadır.

Şeyh Hâlid, sâliklerinin Allah'a imanları konusunda daima hassasiyet göstermiştir. Sâlikin hem kalp hem de kalıp olarak Allah ilmine muvâfık olmasına önem vermiştir.¹³² Ona göre, sâlikin Allah'a olan imanı yakînî yani herhangi bir şüphe taşınamalıdır. Sapkın ve Kur'ân ilmine uymayan her türlü anlayışı reddetmiştir. Şeyh Hâlid, Allah'a mahabbet ve sünnete tam bağlılığın, üstünlük olarak kabul gördüğü bir terbiyeyle yetişmiş bir sûfidir.¹³³ Bu terbiye aynı zamanda Kur'ân'da bildirilen terbiyedir. *“Yoksa daha önce Mûsâ'dan istendiği gibi, siz de Peygamberinizi sorguya çekip ondan olmayacak şeyler mi istiyorsunuz? Kim imanı inkârla değişirse, yolun doğrusunu kaybetmiş olur.”* (el-Bakara 2/108) ayetinde anlatılmak istenen iman şekli, net iman örneğidir. Hiçbir tereddüt taşımadan oluşan bir imandır.

Tefekkür hakîkati de ma'rifetullah'a götüren yollardandır. Allah'a iman tefekkür-ma'rifet aşamalarından geçerek elde edilebilir. *“O akıl sahipleri, ayakta dururken, otururken ve yanları üzerine yatarken dâimâ Allah'ı zikrederler; göklerin ve yerin yaratılışını tefekkür ederler ve: “Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen bütün eksik sıfatlardan uzaksın. Bizi cehennem azabından koru!” derler.”* (Âl-i İmrân 3/191) bu ve buna benzer birçok ayette Allah, mü'minleri akılla düşünmeye, tefekkür edip ibret almaya sevk etmektedir. Olaylara üstün körü bakmanın ötesinde, ibret terazisinden istifâde etmeyi istemektedir. Ma'rifet meydana gelirse, iman daha sağlam bir hâle gelecektir.

Ma'rifet sahibi bir sâlikin, baktığı her şey de Allah'ın varlığına deliller vardır.¹³⁴ Çünkü sıradan bakış sahibi değildir. Her bakışı ibret ve hikmet doludur. Sûrete takılmadan perde arkasını görmeye taliptir. Şeyh Hâlid, sâlikin tefekkür hâli üzerine olması hususu üzerine de durmaktadır.¹³⁵ Hâlidîyye ekolünde, sâlik kalbini kötülüklerden koruyarak, Allah ile arasına perde koymamalıdır.¹³⁶ Bu tefekkür hâli, Allah ile sâlik arasına perde olmasına engeldir. Esas olarak bu hâl, Kur'ân ilmiyle

¹³¹ Tenik - Göktaş, “Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş”, 185.

¹³² Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 29.

¹³³ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 293.

¹³⁴ Tenik - Göktaş, “Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş”, 185.

¹³⁵ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 162.

¹³⁶ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşîbendî ve Hâlidilik*, 494.

mü'min için tavsiye edilen bir hâldir. Kur'ân ayetlerinde bu tefekkür hâline birçok örnek vardır. Tefekkürle ilgili bazı ayetlerde Allah şöyle buyurmaktadır: *Yeryüzünde birbirine komşu kara parçaları, üzüm bağları, ekinler, bir kökten birkaç gövde hâlinde çatallı çıkan hurma ağaçları ve bir kökten tek sürgü hâlinde çatalsız çıkan hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi aynı suyla sulanmaktadır. Buna rağmen canlılara sağladıkları ürünler bakımından, ayrıca tat, gıda ve kalite açısından biz onları farklı farklı yapıyor ve bazısını bazısına tercih edilir kılıyoruz. Elbette bunlarda aklını kullanan kimseler için dersler ve ibretler vardır,*"(er-Ra'd 13/4) ayetinde anlaşıldığı üzere Allah, insanı aklını kullanmaya çağırmaktadır. Detayları atlamadan derin bir bakış ile bakabilme örneği vardır. Âlemde bütün mevcûdâta bu hakikatle bakmak, gerçeğe ulaşmak için bir vesiledir. Allah, yaratmış olduğu tüm varlıkların rızkını sağlayan Zât'tır. Bunun için hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Yaratılan her şeyi yoktan var edendir.¹³⁷ Allah'ın ilmine ulaşmanın yollarını yine Allah'tan öğrenmek mümkün olmaktadır. Ma'rifete ulaşmak için Kur'ân, rehberdir. Hz. Peygamber yaşantısıyla bu ilmin pratiğidir. Aynı zamanda Hz. Peygamber, İlâhî ilmin insana ulaşmasında bir vasıttır.¹³⁸ Üstelik bu ilim, akılların idrâk edeceği ve gayet anlaşılabilir. Olağanüstü ve anlaşılmaz değildir. *"Bu Kur'ân, Allah kelâmı olup O'ndan başkası tarafından ortaya konulabilecek bir kitap değildir. O, kendinden önceki İlâhî kitapları doğrulayan, Allah'ın hükümlerini açıklayan, kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan ve Âlemlerin Rabb'inden gelen bir kitaptır."* (Yûnus 10/37) ayeti, bu konuyu net olarak ifade etmektedir.

2.2.1. Sâlik Eğitiminde Hz. Peygamber'in Rolü

Öncelikle, Kur'ân'da Hz. Peygamber'in örnek kişiliği ile ilgili biraz bilgi verip, daha sonra tasavvuf ilminde, Hz. Peygamber'e olan bakışı ele alarak, son olarak Mevlânâ Hâlid'in bu konudaki anlayışına değineceğiz. Mü'minler, inançlarını Allah'ın ilmine göre şekillendirirler. Hayatın her noktasında, Allah'ın murâdının hâkim olması hedeflenir. Kur'ân, yaratılmışların hayatlarının her noktasına vâkıftır. Mü'min şahsiyetin, nasıl bir yaşam ortaya koyması gerektiği tüm yönleriyle Kur'ân'da vardır. Allah, mü'minlerin bu yaşamı pratik olarak ortaya koyma fırsatını da vermiştir.

¹³⁷ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 83.

¹³⁸ Tenik - Gökteş, "Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş", 187.

Allah ilminin, örnek bir yaşam olarak ortaya konulmasında örnek, Hz. Peygamber'dir. “*Ant olsun ki, Allah'ın Resulü'nde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır*”.(el-Ahzâb 33/21) Mü'minler, Kur'ân rehberliğinde, Hz. Peygamber'in tüm davranışlarını kendilerine örnek alırlar. Şeyh Hâlid'e göre de sâliklerin hayatlarını ilgilendiren her noktada, Hz. Peygamber'in örnekliği önemli rol oynamaktadır.¹³⁹ Zikrettiğimiz ayette de belirtildiği üzere Kur'ân, Hz. Peygamber'in yaşamını örnek alma ve Allah ilmine bağlı olan yaşamına teslimiyet gösterme eksenli bir yaklaşım ortaya koymuştur.

Tasavvuf ilminde, Hz. Peygamber'e bağlılık Hakk'a bağlılıktır. Tarîkat silsilelerinin başlarında, Hz. Peygamber vardır.¹⁴⁰ Hz. Peygamber'i merkeze alan terbiye metodu ortaya koymuşlardır. Hz. Peygamber'in merkezde olması, Kur'ân'da ortaya konulan ilmin gerekliliğidir. Allah'ın murâdını en kâmil bir biçimde yaşaması, Hz. Peygamber'in, merkezde olmasının sebebidir.¹⁴¹ Tasavvuf âlimlerinden, muhakkik sûfî Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. Îsâ b. Abdillâh b. Refî' et-Tüsterî (ö. 283/896) Hz. Peygamber'e bağlılığın, tasavvuf ilminde önemini şu şekilde beyan etmiştir. “Bizim usulümüz yedi şeydir. Bunlar; Allah'ın kitabına sımsıkı sarılmak, Hz. Peygamber'in sünnetine iktidâ etmek, helal yemek, kimseye eziyet vermemek, günahlardan sakınmak, yapılan günahlardan dolayı tövbe etmek, haklara riâyet etmek.”¹⁴² Hz. Peygamber ile ilgili en çok kullanılan kavramlardan birisi de sünnettir. Bazı tasavvuf âlimleri sünneti, Hz. Peygamber'e her bakımdan uymak, bunun yanı sıra Hz. Peygamber'e olan sevginin, gerektiğinde can ve malın ortaya konulması, feda edilmesi olarak değerlendirirler.¹⁴³ Hz. Peygamber'e yakınlık ve teslimiyetin de çizgileri çizilmiştir.

Sâlik, hayatının her alanında Hz. Peygamber'in örnekliğini tatbik etmek durumundadır. Hayatın her aşaması, günlük işlerde, hayatın bütün safhâlarında bu

¹³⁹ Ebû'l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin eş-Şehrezorî el-Kürdî, *Câliyetü'l-Ekdâr Ve's-Seyfû'l-Bettâr* (İstanbul: Semerkand, 2021), 28.

¹⁴⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar, 20. Basım), 2015 321.

¹⁴¹ Ali Tenik, “Tasavvuf İlminde Hz. Peygamber'in Rolü”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/37 (Ocak-Haziran 2017): 15.

¹⁴² Abdulkâdir Îsâ, *Hakâik an Tasavvuf* (Dimeşk: Dâru't-Takvâ, 2017), 389.

¹⁴³ Ebû Talib el-Mekki, *Kûtu'l-Kulûb*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand, 2004), 3/356.

örnekliğin olması gerekmektedir.¹⁴⁴ Bu örneklik, Allah ilminin sâliki kuşatması demektir. Nitekim sûfilerden Ebû Yezîd Tayfûr b. Îsâ b. Sürûşân (ö. 234/848 [?]) kendisine sûfi kimdir diye sorulduğunda, “Sağında Kur’ân, solunda Hz. Peygamber’in sünneti olan kimsedir” demiştir.¹⁴⁵ Hz. Peygamber’in yaşadığı hayatın veçhesi, Kur’ân’dan mülhemdir Şöyle ki; Yediği yemeği Allah’ın belirlediği şekilde yer. “*Ey insanlar! Yeryüzündeki helal ve temiz nimetlerden yiyin. Şeytanın adımları ardınca gitmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.*” (el-Bakara 2/168) ayeti rehberliğinde hareket eder. Bununla birlikte, hayatının bütün detaylarını, tüm teferruatını da adım adım Allah ilminden istifâde ederek bir yaşam ortaya koyar.

Hz. Peygamber’in Allah ilmine olan teslimiyetini anlamak ve o teslimiyete göre hareket etmek önem arz etmektedir. Bu durum aynı zamanda Allah’ı sevmenin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Tasavvuf âlimlerinden Sehl et-Tüsteri: “Allah’ı sevmenin belirtisi, Allah’ın peygamberine teslimiyettir. Hz. Peygamber’e teslim olmak ise dünyalık olanlardan gönlü boşaltmaktır” demiştir.¹⁴⁶ Hz. Peygamber’in, Allah’ın murâdını yaşamak noktasında ki örnekliği, sâlik için örnek teşkil etmektedir. Tasavvuf âlimleri, Hz. Peygamber’in sünneti ve Allah ilmine olan bağlılığında ki örnekliğini esas alarak, bu konuyu sâliklerin istifâdesine sunmuşlardır.¹⁴⁷ Mevlânâ Hâlid, sünnete “ittibâ’ ve temessük” eksenli bakmaktadır.

2.3. “Hâlidîlik’te” Hz. Peygamber’in Sünnetine İttibâ’ ve Temessük

Mevlânâ Hâlid’de, tasavvuf âlimleri gibi Hz. Peygamber’i tasavvuf terbiyesinin merkezine almıştır. Eğitiminde sâliklerine ısrarla tavsiye etmiş olduğu nokta, Hz. Peygamber’in hayatına olan bağlılık ve teslimiyettir.¹⁴⁸ Eserlerinde bu husus üzerine çok yer vermiştir. Halîfelerine yazmış olduğu vesikalarda, Hz. Peygamber’in Allah’ın murâdına olan bağlılığını tekrar tekrar dile getirmiştir. Şeyh Hâlid’e göre kerametlerin en büyüğü, Allah’a mahabbet ve Hz. Peygamber’in sünnetine bağlı kalmaktır.¹⁴⁹ Mevlânâ Hâlid’in özellikle Hz Peygamber’in örnekliğine atıfta bulunmasının en önemli sebebi, Hz. Peygamber’in Allah ilmine teslim olarak,

¹⁴⁴ Tenik, “Tasavvuf İlminde Hz. Peygamber’in Rolü”, 16.

¹⁴⁵ Îsâ, *Hakâik an Tasavvuf*, 391.

¹⁴⁶ Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb*, 3/357.

¹⁴⁷ Tenik, “Tasavvuf İlminde Hz. Peygamber’in Rolü”, 16.

¹⁴⁸ Hayderî, *Mecdü’t-Tâlid*, 119.

¹⁴⁹ Hâni, *el-Hadâikü’l-Verdiyye*, 293.

İlâhî sırlara vâkıf olmuş yaşam şeklidir.¹⁵⁰ Bunu daha iyi kavrayabilmek için Hz. Peygamber'in hayatını okumak, anlamak yeterli olacaktır. Hz. Peygamber'in, küçük yaştan itibaren başlayan zorlu hayatı, Allah'ın ilmine olan tam bağlılığıyla kolaylaşmıştır. Babasızlık ve annesizliğin oluşturmuş olduğu negatif psikolojik durumlardan, Allah'a olan kâmil imanı vasıtasıyla kurtulmuştur. Hz. Peygamber'in hayatının her aşaması, sâlik için numûnedir.

Şeyh Hâlid, sâliklere, Hz. Peygamber'in sünnetine ittibâ' sağlanması hususunda telkinlerde bulunmuştur.¹⁵¹ İttibâ', sözlük olarak peşinden gitmek, uymak, teslim olmak anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁵² Hz. Peygamber'in, Kur'ân ilminden istifâde ettiği hakikatlerin tamamını kabullenip, ona bağlılık göstermektir. Bu hakikat, esas olarak Kur'ân ilminden alınmış bir hakikattir. *"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."*(Âl-i İmrân 3/ Şeyh Hâlid'in sünnet anlayışı, Hz. Peygamber'in yaşadığı hâli yaşamak ve Allah'a bağlı olan yaşamına sımsıkı yapışmak olarak anlaşılabilir.¹⁵³ Hz. Peygamber'e bağlılık göstermek, sadece inanmak değildir. Allah ilmini kabullenmek demek, gereklerinin yerine getirilmesiyle mümkündür. Şeyh Hâlid'in sâlik terbiyesinde, bu ilmin yansıması gaye edinilmiştir. Zirâ Şeyh Hâlid, sünnete bağlılığın yanı sıra, Allah ilmine tam bağlılıktan da bahsetmiştir.¹⁵⁴ Allah ilmi, Hz. Peygamber'in yaşantısından ayrı bir şey değildir. Bu yüzden bunun dilde kalmaması, hayata yansıması esas alınmıştır. Namazın farz olduğunu bilmek yeterli değildir. Bu ibadetin gereğini yapmak ve zamanında edâ etmek, Allah ilmine ve sünnete bağlılıktır. Sünnete bağlılık demek, hiçbir itirazda bulunmadan, Hz. Peygamber'in yaşamına uygun bir yaşam ortaya koymaktır. Mevlânâ Hâlid'in sâliklere tavsiye ettiği sünnete ittibâ', Allah'ın murâdına uygun hâl, hareket ve tavırlar ortaya koymaktır. Kur'ân'da belirtilen ilmin, hayatın merkezine alınmasıdır. Bu ilimden hiçbir zaman ve zeminde vazgeçmemektir. En zor şartlarda bile Allah'ın murâdının gerçekleşmesi için gayret ve azim içerisinde davranmaktır.

¹⁵⁰ Şehrezorî, *Câliyetü'l-Ekdâr Ve's-Seıfî'l-Bettâr*, 28.

¹⁵¹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 195.

¹⁵² Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr er-Rüveyfî, *Lisânu'l-Arab*, 3/27.

¹⁵³ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşîbendî ve Hâlidilik*, 494.

¹⁵⁴ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 130.

Mevlânâ Hâlid'in sünnet anlayışında temessük hakîkâti de ön plandadır.¹⁵⁵ Temessük, bir şeye yapışmak demektir.¹⁵⁶ Mevlânâ Hâlid'in sâlikin terbiye sürecinde temel esas olan temessük, İlâhî ilmi yaşamının hakîkatine ulaşmak için Hz. Peygamber'in yaşadığı hâl ile hemhâl olmaktır. Temessük, anlamı göz önüne alındığında ittibâ'dan daha fazla bağlılık ve teslimiyet olarak değerlendirilebilir. Şeyh Hâlid, halîfelerine yazmış olduğu vesikalarda, öncelikle ittibâ' sağlanmasını istemiştir. İttibâ', devamlı aynı hâl üzere yaşamak gerçeğidir. Bunu da temessük ile gerçekleştirmek gerekir. Bu yaşam biçiminde önemli olan devamlı ve süreklilik hâlidir ki, onu da temessük ile sağlanması amaçlanmış olabilir. Esas olarak, Allah ilmine hazırlanmak, Allah ilmine muvâfık bir yaşam ortaya koymakla başlanmıştır. Allah ilmi, sûfî'de var olduktan sonra bu ilimle birliktelik sağlamak, temessük hâlini hedef olarak göstermiştir. Sûfî için sünnete bağlılık, Allah murâdını hayatının merkezine alan Hz. Peygamber'i doğru anlamaktır. Çünkü Şeyh Hâlid, Hz. Peygamber'i tam olarak tanımış ve göstermesi gereken teslimiyeti ortaya koymuştur. Şeyh Hâlid'e göre Hz. Peygamber, Allah ilminin hazinedarıdır.¹⁵⁷ Şeyh Hâlid, Hz. Peygamber'e o kadar bağlılık göstermiştir ki, Hz. Peygamber'i yakazaten yani gerçek olarak gördüğünü de ifade etmiştir.¹⁵⁸ Dolayısıyla temessük, hayatın her anlamıyla Allah'ın ilmiyle kuşanmasını sağlamaktır.

Hz. Peygamber, kendi şahsında dolaylı olarak takip edilecek olan hakîkatin Allah ilmi olduğunu, net olarak ortaya koymuştur. *"İnsanlara benim şahsımın koyacağı kurallara yapışmayın. Helal ve haram, dinde belirlenen tüm kuralların belirleyicisi Allah'tır"*¹⁵⁹ rivâyeti, ölçünün Allah ilmi olduğunu anlamak için yeterlidir. Hz. Peygamber'e olan bağlılık, Hz. Peygamber'e ittibâ', yaşadığı hayata yani sünnetedir. Şeyh Hâlid, sâlikleri bu yaşantıyı takip etmeye ve bu yaşamı hayatlarının merkezlerine almaya teşvik etmiştir. Allah, hiçbir konuyu eksik bırakmamıştır. Kur'ân'da yaş kuru tüm konuları ele almış ve çözümler getirmiştir. *"Yaş ve Kuru her şey Kitâb-ı Mübin'de vardır."*(el-En'am 6/59) Doğru bir bakış ile okunduğu zaman, Allah tarafından hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı görmek

¹⁵⁵ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 341.

¹⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3/488.

¹⁵⁷ Şehrezorî, *Câliyetü'l-Ekdâr Ve's-Seyfü'l-Bettâr*, 20.

¹⁵⁸ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 341.

¹⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3/488.

mümkündür. Hz. Peygamber, Allah'ın ilmini doğru şekilde okumaya muvâfık olmuştur. Mevlânâ Hâlid'in sâliklere sünnete bağlılık ve teslimiyet tavsiyesi, Hz. Peygamber nezdinde doğru bir bakış ve okuyuş sahibi olmayı sağlamak olabilir. Sağlam kaynakla, Allah'ın murâdına vâsıl olmak ve Allah murâdının hayatın bütününe hâkim kılmak olarak anlaşılabilir. Allah ilminin vücut bulmuş hâli olan Hz. Peygamber'e benzemek, sâlik Allah ilmine götürür. Hz. Peygamber, Allah ilminin yaşamış modelidir. Bu modeli örnek alarak yaşamak Allah'ın râzı olacağı kalıba girmeye vesiledir. Allah'a vâsıl olmak isteyen sâlik için, bu vuslatın meydana gelmesinde önemli yol, sünnete olan ilgi ve alakadır.¹⁶⁰

2.3.1. Sâlikin Sülûkunda Sünnetin Tedavi Edici Yönü

Mevlânâ Hâlid, zâhirî ilim tahsilinin, tek başına yeterli olmadığını, gönülde olan hastalıkların tedavisinin, sadece tahsil etmiş olduğu ilim ile mümkün olmadığını telkin etmiştir. Medreselerde öğrenci yetiştirmenin, ders vermenin belki de te'lif yapmanın tek başına fayda sağlamayacağını dile getirmiştir.¹⁶¹ Sâlikin, ilim tahsilinin yanı sıra Hz. Peygamber'in Allah ilmine olan teslimiyetinin yaşanması ve yaşatılması tavsiyesini vermiştir. Mevlânâ Hâlid, sâliklerde oluşacak mânevî hastalıkların reçetesini ortaya koymuştur. Hz. Peygamber'in şahsı mânevîsinde taşımış olduğu ilim, bütün bu hastalıklara şifâdır. Mevlânâ Hâlid, belki de bu konuda bir gerçeği dile getirmek istemiştir. Zâhirî ilimleri tahsil eden kimseler de mânevî hastalıklar meydana gelebilir. İlim ile meşgul olan kimselerin en büyük handikapları da bu mânevî hastalıklardır.

İlim öğrenen bir kimse, öğrenmiş olduğu ilmi, koruma altına almadığı sürece hastalığını iyileştiremez. Kibir hastalığı, kendini beğenme hastalığı, özel tedavi gerektiren hastalıklardır. Sâlikin, Hz. Peygamber'in Allah ilmi pratiğini hayatına tatbik etmediği sürece bu hastalıktan kurtulması zordur. Mevlânâ Hâlid, sâliklere Hz. Peygamber'in bu pratiğini, sünnetini reçete olarak sunmuştur. Kibir hastalığı, sâliklerin eğitimi aşamasında, karşılaşılabilecekleri tehlikelerden önemlisidir. Bu hastalık sinsi bir hastalıktır. Sâlik, verilen reçeteye uymadığı sürece bu hastalık, onu tamamıyla kuşatabilir. Mevlânâ Hâlid, Hz. Peygamber'in hayatının örnek alınmasını

¹⁶⁰ İsâ, *Hakâik an Tasavvuf*, 390.

¹⁶¹ Şehrezorî, *Dîvân*, 176.

tavsiye etmiştir. Çünkü Şeyh Hâlid'e göre, Hz. Peygamber, Allah ilmini berrak yaşayan net iman sahibi olan kişidir.¹⁶² Sâlik, bu hastalıktan kurtulmazsa ilim, kendisine ateş olur. Şeytanın yaşadığı hezimetin sebebi kibridir. *“Meleklerle, “Âdem’i yarattığım için bana secde edin dediğimizde İblîs dışındakiler derhâl secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.”* (el-Bakara 2/34) Kibir, insanı ulvî derecelerden süflî derekelere düşürür. Hz. Peygamber’in, Allah elçisi olmasına rağmen duruşu, sâlik için son derece önemlidir. *“De ki: “Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, İlâhınızın, sadece bir İlâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbi’ne kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın ve Rabbi’ne ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.”* (Kehf 18/110) Hz. Peygamber, Allah’ın kendisine vermiş olduğu değeri övünme vesilesi yapmamıştır. Sahâbelerine bu konuda uyarılarda bulunarak, tevâzu içerisinde yaşamıştır. Şeyh Hâlid, sâliklerin böyle bir hastalıkla dūçâr oldukları zaman kullanacakları reçetenin, Hz. Peygamber’e yakın olmak ve sünnetine teslimiyet olarak belirtmiştir.¹⁶³

Hz. Peygamber nezdinde, temsil etmiş olduğu ilme teslim olmak, Allah ile irtibâtın sağlanmasına vesiledir. Peki, Hz. Peygamber’e teslimiyet Allah’a vuslat için yeterli olur mu? Mevlânâ Hâlid’e göre yeterlidir. Hz. Peygamber’in referans alınarak onun benzeri bir hayatı ortaya koymak vuslat için yeterlidir. Şeyh Hâlid, bu tespiti şu örnekle açıklamaktadır. İslâm topraklarında Ramazan bayramının gelmesinin müjdesi, hilâlin görünmesidir. Müslümanlar, hilâl görüldüğü zaman diğer günün bayram olduğunu bilirler. Buna hazırlıklarını yaparak bayram sevincine karşılamaya hazırlanırlar. Hz. Peygamber’in sünnetine olan bağlılık ve teslimiyet esas olarak bir bayram muştusudur.¹⁶⁴ Hz. Peygamber’in nûruyla atılan adımın devamında, Allah’ın murâdı vardır. Allah’ın ilmine olan iştiyâk ve gayret adedince istifâde artar. Hz. Peygamber’in nûruna olan iştiyâk ve gayret arttıkça vuslata ulaşmak o denli kolay ve rahat olacaktır. Hz. Peygamber’in sünnetine olan bağlılık, bayram müjdesi olan arefe günü gibidir. Sünnete bağlılığın ardında vuslatın olacağına bir müjdedir. *“De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”* (Âl-i İmrân 3/31) Hz.

¹⁶² Şehrezorî, *Câliyetü’l-Ekdâr Ve’s-Seyfû’l-Bettâr*, 58.

¹⁶³ Şehrezorî, *Dîvân*, 176.

¹⁶⁴ Şehrezorî, *Dîvân*, 177.

Peygamber'e tabi olmanın sonunda bayram vardır. Bayram, Allah'ın rızâsıdır. Allah'ın ilminin sûfîyi kuşatmasıdır. Allah'a vâsıl olmaktır. Ve Allah, mü'minden râzı olduğu zaman vuslat meydana gelmiştir. Maksut hâsıl olmuştur.

Mevlânâ Hâlid, Hz. Peygamber'in tebliğinden ve sünnetinden uzak durarak Hz. Peygamber'i inkâr eden kimselerden de bahsederek onları sert bir dille eleştirmiştir.¹⁶⁵ Güneşi görmemek için görme melekelerini kaybetmiş olmak gerekir. Allah ilminin nûruna gözleri kapalı olanların, gönül gözleri göremez. Hz. Peygamber, bir insandır. Fakat Allah'ın murâdını hayatına hâkim kıldığından dolayı özel bir kişiliğe sahiptir.¹⁶⁶ O'nun bu özel kişiliğinden habersiz olan kimseler veyahut bu şahsiyetini gönül kapılarına kapatan kimseler, Allah'ın nûrundan faydalanamaz. Hz. Peygamber, Allah ilmine olan azmi ve gayreti sebebiyle bu özel kişiliğe sahip olmuştur. Allah'ın nûruna karşı dünyayı karşısına almış, sadece Allah yeter demiştir. Allah ilmine ulaştıracak olan, neticede Allah'tır. *"Allah her kimi doğruya erdirmek isterse onun göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse onunda göğsünü, göğşe çıkartıyormuşçasına daraltır, sıkır. Allah inanmayanlara azap işte böyle verir."* (el-Enâm 6/125) ayetten anlaşıldığı üzere, Allah ilminin anlaşılması, yine Allah'ın dilemesi ve izin vermesi ile mümkündür.

Şeyh Hâlid, Hz. Peygamber'in hâline uymayan kimselerin Hz. Peygamber'in sünnetine zulmettiğini dillendirmiştir.¹⁶⁷ Allah'ın ilmini hayatında merkeze alan Hz. Peygamber, Allah nezdinde kıymetlidir. Hz. Peygamber ki, Allah ilmine teslim olmakta hep zirvede olmuştur. Bu konuda en ufak bir geri adım atmamıştır. Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetler, onu Allah ilmine bağlı kalmaktan alıkoymamıştır. Mevlânâ Hâlid, Allah katında bu kadar şerefli olan Hz. Peygamber'in yaşantısına bağlanmak hususunda zayıf davrandıklarını da ortaya koymuştur. Allah'ın yeryüzünde halîfesi olan bir Zât'ın,¹⁶⁸ Allah ilmini gerçekleştirmede ki tutumu, sâlik için örnekliktir. Sâlikler, Allah ile bağlarını oluşturma konusunda Hz. Peygamber'i örnek alacak ve hayatının aşamalarındaki duruşunu taklit edecektir. Teslimiyet olursa bu nûrdur. Teslimiyet olmasa bu karanlıktır. Aynı zamanda zulümdür. Mevlânâ Hâlid,

¹⁶⁵ Şehrezorî, *Dîvân*, 184.

¹⁶⁶ Şehrezorî, *Lübbü'l-Akâid*, 61.

¹⁶⁷ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 127.

¹⁶⁸ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 128.

sâliklere, Hz. Peygamber’i anmayı ve hatırlamayı da telkin etmiştir. Hz. Peygamber’e çokça salavat getirmeyi tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber’in ismini zikrederek ona salât u selâm getirmenin faydasına inanmaktadır. Sâliklere çokça salavat getirmelerini ve bundan faydalanacaklarını dile getirmiştir.¹⁶⁹

2.3.2. Hz. Peygamber’in Örnekliliği

Mevlânâ Hâlid’in sâliklerine tavsiye etmiş olduğu sünnete bağlılık, Allah ilmi çerçevesinde, Hz. Peygamber’i model olarak almak üzerine bina edilmiştir. Hz. Peygamber’in Allah ilmine uygun ahlâk ve yaşantı şeklidir. Allah ilminden istifâde eden kimseler, özel kimselerdir. Mevlânâ Hâlid’e göre Hz. Peygamber, Allah ilminin sırrını kendinde taşıyandır.¹⁷⁰ Mevlânâ Hâlid’in mektupları ve eserlerinde, Hz. Peygamber’e bağlılık, şeklî bir bağlılık değildir. Şeyh Hâlid, yeme içmesinde, giyinişinde, oturup kalkışında bütün hal ve fiillerinde sünnete uymaya gayret ederdi.¹⁷¹ Muhakkik sûfilerin, hayatlarında yaşamaya çalıştıkları sünnet anlayışı da bu şekildedir. Bu anlayışta, Hz. Peygamber’i Allah’ın ilmiyle okuyup, yaşamını örnek almak çabasından ibârettir. Halîfelerine telkinlerinde, Allah ilmine bağlılığın hemen peşinde, Hz. Peygamber’e teslimiyeti getirmiş olması, bu bağlılığın nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber’in, şekil olarak tercihleri elbette ki önemlidir. Siyer ilmiyle uğraşan kimseler, Hz. Peygamber’in mübarek şemâili ile ilgilenmişlerdir. Bu konuda araştırmalar ve çalışmalar yapmışlardır. Fakat Şeyh Hâlid’in sâliklerden istediği taklit, Allah ilmini yaşantı hâline çevirmek ile ilgilidir.

Hz. Peygamber’in sadece giyim kuşam veyahut fiziksel olarak taklit etme çabası içerisinde olmak, onun Allah ilmine olan teslimiyetini tam olarak anlamamaktır. İslâm toplumlarında, ahlâki olarak çöküşlerin temelinde Hz. Peygamber’in tam anlaşılmamış olması yatmaktadır. Şeyh Hâlid’in telkin ettiği sünnete ittibâ‘ ve temessük tam olarak Hz. Peygamber’in yaşamış olduğu hâli yaşamaktır. Toplumların gelişmesi, insanlığın ahlâk olarak yükselmesi, Hz. Peygamber’in hâlini, hayatın

¹⁶⁹ Şehrezorî, *Câliyetü ’l-Ekdâr Ve’s-Seyfü ’l-Bettâr*, 19.

¹⁷⁰ Şehrezorî, *Câliyetü ’l-Ekdâr Ve’s-Seyfü ’l-Bettâr*, 20.

¹⁷¹ Hayderî, *Mecdü ’t-Tâlid*, 119.

merkezine almakla mümkündür. Şeyh Hâlid, Kur’ân ve sünnete bağlı, dinamik bir yaşamı yaygınlaştırmak için çaba sarf etmiştir.¹⁷²

Mevlânâ Hâlid, Hz. Peygamber’in insanlığa faydalı olmasının gerçek sebebinin, Allah ilminde fenâyâ ulaşmasından kaynaklandığını söylemiştir. “Hz. Peygamber “*li*”*maallâh*” makâmının eminidir. “*Mâ evhâ*” sırlarını da bilendir. Hakkında söylediğim övgü ne güzel!”¹⁷³ Mevlânâ Hâlid, aslında burada Hz. Peygamber’in nasıl nimetler ile şerefendirildiğini net olarak ortaya koymuştur. Allah ile kurmuş olduğu sağlam bağ, onu özel bir konuma getirmiştir. Allah, Hz. Peygamber’i öncelikle vahiy şerefiyle şerefendirmiş, onu muhâtap almış ve ümmete lider yapmıştır.¹⁷⁴ “*Onu, çok güçlü, üstün niteliklerle donatılmış biri (Cebrâil) öğretti. O, ufkun en yüce noktasındayken asıl şekliyle göründü. Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu. Böylece Allah, kuluna vahyini iletti. (en-Necm 53/5, 10) ayeti, Allah ile arasındaki bağın, vahiy kaynaklı olduğunu belirtmesi bakımından gayet önemlidir. Allah’ın muhâtap alması, onu önemseyip ona vahiy etmesi nimetlerin en özelidir. İnsanlar, Allah’ın kendilerini muhâtap almasından dolayı mahlûkâtın arasında özeldir, kıymetlidir. ”Andolsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık. ” (İsra 17/70)*

Şeyh Hâlid, Hz. Peygamber’in Allah tarafından büyük makâmlara ulaştırılmış olduğundan bahsetmektedir.¹⁷⁵ Bununla birlikte, Allah katında derecesinin tam olarak nerede olduğunu bilmenin mümkün olmadığını, bunu sadece Allah’ın bileceğini dile getirmiştir. Çünkü Hz. Peygamber’in terbiyesi bizzat Allah tarafından yapılmıştır. Allah’ın terbiye ettiği bir Zât’ın mânevî derecesini ancak Allah bilebilir. Hz. Peygamber, Allah’ta fenâ olmuştur. Allah ile birlikte bütün bir hayat yaşayan Hz. Peygamber’in bütün yaşamı, Allah kontrolündedir. Allah terbiyesi, haddi hududu olmayan en özel eğitim metodudur. Şeyh Hâlid’e göre, Allah’ın Hz. Peygamber’e verdiği sırları sadece Allah bilir.¹⁷⁶

¹⁷² Abdulcebbar Kavak, “Müceddidi Şeyhi Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî’nin Ortadoğu’daki Misyonu”, *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi*, 1/1 (Aralık 2017): 9.

¹⁷³ Şehrezorî, *Dîvân*, 182.

¹⁷⁴ Şehrezorî, *Câliyetü ’l-Ekdâr Ve’s-Seyfû ’l-Bettâr*, 34.

¹⁷⁵ Şehrezorî, *Câliyetü ’l-Ekdâr Ve’s-Seyfû ’l-Bettâr*, 68.

¹⁷⁶ Şehrezorî, *Dîvân*, 182.

Şeyh Hâlid'e göre Hz. Peygamber, Allah ilminin kaynağı ve membaıdır.¹⁷⁷ Aynı zamanda, Allah'ın Hz. Peygamber'in ömrüne yemin etmiş olması, vermiş olduğu kıymetin ne kadar büyük olduğunu ifâde etmesi bakımından önemlidir.¹⁷⁸ Allah'ın bir kimseyi muhâtap alması, büyük bir nimettir. Bu nimet, genel olarak insanların tamamına verilmiş bir nimettir. Allah ilminden, tüm insanlık bizzat muhâtapıdır. Daha sonra muhâtap aldığı insanlar arasında hitâbına karşılık veren ve ilmine teslim olanların yeri diğerlerinden farklıdır. Bununla kalmayıpilmek ilmek ruhuna Allah ilmini nakşedenlerin yeri bambaşkadır. "Ey Resulüm! Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoş hâllerleriyle saçmalayıp duruyorlardı." (el-Hicr 15/72).

Şeyh Hâlid'e göre Hz. Peygamber'e bağlı olmanın Allah sevgisine sebep olacağı gerçeğini de görmekteyiz. Zirâ Hz. Peygamber, Allah ile mü'minler arasındaki İlâhî bağıdır.¹⁷⁹ Allah ilmine ulaşmanın yolu Hz. Peygamber'in sünnetine tam olarak yapışmakla mümkün olduğunu net olarak ayetlerde görmek mümkündür. (Âl-i İmrân 3/31) Allah, mü'minlere râzı olacağı yaşam pratiğini belirlemiştir. Belirlemiş olduğu bu pratiğe uyulmasını telkin etmiştir. Bu pratiğe uyulduğu zaman Allah râzı olur. Bu pratik net olarak uygulanırsa vuslat meydana gelir. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in örnekliği ile ilgili ayetlerde sadece peygamber hakkında konuşmanın ötesinde insanlığa "kılavuz nedir" cevabını da vermiştir. Hz. Peygamber'in şahsı mânevîsinde, Allah ile bağ nasıl kurulur örneğini mü'minlere göstermiştir.

Şeyh Hâlid, Hz. Peygamber ile ilgili rivâyet edilen meşhur "levlâke" rivâyetinden de bahsetmiştir. Hz. Peygamber'i, "levlâke makâmının önderi" olduğunu dile getirmiştir.¹⁸⁰ Allah tarafından sevilen Hz. Peygamber'e bu cihetle bakılması yine onun Allah ilmindeki aracılığıyla ele alınabilir. Hz. Peygamber'in varlığı, insanların Allah ilminin ulaşmasına sebep olmuştur. Allah, Hz. Peygamber'in bu aracı yönünü önemsemiş ve bu konuda onu birçok şekilde övmüştür. Mevlânâ Hâlid, Hz. Peygamber'e, teslimiyetten bahsederken sâliklere, Hz. Peygamber'den gelen rivâyetlerle oluşan sözlü sünnetin gerekliliğinin yapılmasını da istemiştir. "Ey kalp şu, bu deniyor söyleniyor, sen kim ne demiş onu bırak, Allah resulü'nün sözünü tut"¹⁸¹

¹⁷⁷ Şehrezorî, *Câliyetü'l-Ekdâr Ve's-Seyfü'l-Bettâr*, 40.

¹⁷⁸ Şehrezorî, *Dîvân*, 183.

¹⁷⁹ Şehrezorî, *Câliyetü'l-Ekdâr Ve's-Seyfü'l-Bettâr*, 41.

¹⁸⁰ Şehrezorî, *Dîvân*, 183.

¹⁸¹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 102.

demıştır. Allah ilminde bağlayıcı olan hükümlerden birisi de Hz. Peygamber’den gelen rivâyetlerdir. Sâlik, Hz. Peygamber’in tavsiye telkin ve önerilerine uymak durumundadır. Mevlânâ Hâlid, sâliklere yapmış olduğu bu telkin önemlidir. Sâliklerin, Allah ilmini öğrenip, pratikte Hz. Peygamber’i üsve-i hasene olarak takip etmeleri gerekir. İnsanlık bu gibi kimselerden istifâde etmişlerdir. Şahsı mânevîsinde taşımış olduğu ilim sebebiyle Hz. Peygamber nûrdur. Bu konuda Hz. Peygamber’e teslimiyet gösteren kimselerde tamamıyla nûrdur. Allah ilminin yayılmasına sebeptirler. Şeyh Hâlid, Hz. Peygamber’in şahsî nûrunun yaygınlığından söz etmiştir Bu nûru yani ma‘rifetullah’ı, misk kokan güzel kokulara benzetmiştir.¹⁸² Güzel koku etrafına da yayılır. İnsanlar bu kokudan istifâde ederler. Güzel kokular satan bir dükkâna giren kimseler, o güzel kokudan faydalanır. Güzel kokular üstlerine siner. Allah ilmi en güzel kokudur. Hz. Peygamber bu nûrdan istifâde ettiğinden dolayı, güzel kokan koku dükkânı gibidir. Sünnetine bağlanan kimseler, bu kokuya boyanır. İnsanlar bu güzel kokudan faydalanır.

2.4. Mevlânâ Hâlid’in Sâlik Eğitiminde Mahabbet

Allah’a duyulması gereken mahabbet, çok geniş ve sınırı olmayan, aynı zamanda sürekliliği olan bir kavramdır. Nitekim yüce Allah, mü’min kişinin hayat standartlarını belirlerken; *“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye kendi türünden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.”*(er-Rûm 30/21) Kur’ân’da mahabbet, Allah’ın dışındaki mâsivâ denen ne varsa kalpten çıkarıp sadece O’na yönelmek ve irâdeyi O’na teslim etmektir. “Ama” veya “fakat” olmadan net bir şekilde kalbi, geçici olanlardan temizleyebilmektir. Bazı tasavvuf âlimleri, mahabbeti Allah’ı râzı edecek fiilleri yapmak ve O’nun ilmine teslim olmak olarak ele almaktadır.¹⁸³

Mahabbet, aynı zamanda bir tercih ve vazgeçişir. *“İbrahim onlara şöyle demişti: “Sizler, sırf dünya hayatında aranızdaki sevgi ilişkisini sürdürmek için Allah’ı bırakıp kendinize bir takım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde birbirinizi reddedecek, birbirinize lanetler yağdıracaksınız. Varacağınız yer cehennemdir: ve hiçbir yardımcınız olmayacaktır.”*(el-Ankebût 29/25) Bu ayeti kerime mahabbetin bir

¹⁸² Şehrezorî, *Dîvân*, 177.

¹⁸³ Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb*, 3/235.

tercih, bir vazgeçiş muhtevâsına güzel bir örnektir. Mahabbet sahibi olan sâlik, kalbini gerçek sevgili olan Allah'ın dışındakilerden arındırmak durumundadır.¹⁸⁴ Allah'ın Kur'ân'da ortaya koyduğu ilimden yüz çevirip beşere, hâsılı mahlûka yönelmek, bu konuda sınırı aşmak demektir. Muhakkik sûfilerden, Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdulkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî,(ö. 561/1165-66) Allah sevgisi ile birlikte başka sevginin bir arada bulunamayacağından bahsederek, mahabbetin kalpte Allah sevgisini yerleştirmek olduğuna atıfta bulunmuştur.¹⁸⁵ Allah, mü'minler için sevginin sınırlarını net olarak belirtmiştir. Bu konuda haddi aşmak mü'min kişiliğe sadece zarar verecektir.

Sadece dünyalık için bir araya gelmek veyahut dar kalıplarla insanlarla iletişim kurmak, Allah'ın Kur'ân'da bildirdiği mahabbet anlayışına uygun değildir. “*Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihat ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir.*” (el-Mâide 5/54) Bu ayetteki “hubb” kelimesi Allah'ın, mü'mini sevmesi şeklinde ifâde edilmekten ziyâde, peygamberlerin Allah'ın murâdının gerçekleşmesi için, müşriklerle olan savaşlarının ve fedakârlıklarının tefekkürünü gerektirmektedir. Bu mahabbet anlayışını peygamberlerin hayatlarında da görmekteyiz. Sûfilerden, Abdulkâdir Geylânî, sûfinin tevhid hakîkatine doyması sonucunda gerçek mahabbetin oluşmasından bahsetmektedir.¹⁸⁶

Peygamberlerin herhangi bir karşılık beklemeden bedelsiz sevmelerine, atıfta bulunan bazı sûfiler, mahabbette karşılık beklenmeyeceğini söylemişlerdir.¹⁸⁷ Peygamberlerin bu teslimiyetleri, karşılıksız kalmamıştır. Allah Teâlâ'da onlara mahabbetini göstermiştir. Allah, mü'mini sevince onu âleme de sevdirebilir. O'nun gören gözü, konuşan dili, tutan eli ve yürüyen ayağı olur. Hz. Peygamber'den gelen bir rivâyette “*Allah'ın sevdiği mü'mine kim düşmanlık yaparsa Allah'ta ona harp açar*”

¹⁸⁴ Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdulkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, çev. Osman Güman (İstanbul: Gelenek, 2005), 289.

¹⁸⁵ Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 123.

¹⁸⁶ Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 289.

¹⁸⁷ Ebû'l-Abbâs (Ebû'l-Fazl) Tâcüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm b. Atâillâh eş-Şâzelî el-İskenderî, *Şerhü'l-Hikemü'l-Atâiyye*, ed. Ebû MuhammedAli b. Ahmed Parsâ el-Kindî (Lübnan: Daru'l-Hâvî, 2016), 793.

buyurmuştur.¹⁸⁸ Sûfiler, Allah dostlarına saygısız davranan kimselerin kurtuluşunun olmayacağından bahsederler.¹⁸⁹ Allah dostlarını, sevmeye teşvik ederler. Allah, sevdiği kimseleri himâyesine alır. Onu belalardan ve musibetlerden muhâfaza eder. Sevdiği mü'mini, kimseye muhtaç etmez. Kişi yeter ki Allah'a mahabbet hususunda samimi olsun bunun karşılığındaki her türlü nimeti elde edecektir. Tarikat terbiyesinde şeyhe mahabbet, Allah'a mahabbetin artmasına vesile olarak ele alınmaktadır.¹⁹⁰

Tasavvuf ilminde hedeflenen de tam olarak Allah'ın rızâsıdır. Mahabbetin temsilcisi kabul edilen Râbia el-Adeviyye'nin (ö. 185/801 [?]) meşhur mahabbet bakışı:

Ben seni iki sevgiyle severim:

Birisi hevâ sevgisi, diğeri sen layıksın diye.

Hevâ sevgisi, beni her şeyden çekip senin zikrinle meşgul etti.

Senin layık olduğun sevgi ise, aradan perdeyi kaldırıp bana cemâlini gösterdi.

Her iki sevgide de bana övgü gerekmez;

Hepsinde hamd sanadır, şüphe götürmez.¹⁹¹

“Seni hevâ sevgisiyle seviyorum” ben seni “ihsân” derecesinde görüyormuşçasına sevdim. Burada sevgi bir nakille, anlatmayla veyahut ikna edilmekle olan bir iddiadan ibâret olan sevgi değildir. Böyle bir sevgi, her an değişmeye müsâit bir sevgidir. Olumsuz bir durumda azalabilecek bir sevgidir. Böyle bir mahabbet öncelikle kalbi, ruhu hazırlamak ve bir takım hazırlıktan geçirmeyi gerektiren bir mahabbettir. Râbia'nın bahsettiği mahabbette, kalbi Allah'ın dışındakilerin irâdesinden kurtarıp, oraya Allah'ı hâkim kılabilmeyle başlayan bir anlayış vardır. Râbia'nın bahsettiği bu mahabbet, İlahî nefhanın mü'minde nasıl tesir edebildiği açısından çok iyi bir örnektir.

Mahabbetin hakkıyla sağlamanın o kadar basit olmadığı ve bunun zor olacağı ortadadır. Zirâ Allah'ın Zâtı'nın layık olduğu mahabbeti gösterebilmek yaratılış olarak

¹⁸⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahih* (Dîmeşk: Daru'l-Feyhâ, 2000), 16/414.

¹⁸⁹ Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 75.

¹⁹⁰ Hayderî, *Mecdü't-Tâlid*, 25.

¹⁹¹ Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, 3/241.

zayıf olan insan için mümkün değildir. Bu mahabbetin karşılığı da yoktur. Cennet, Allah’a olan mahabbetin karşılığında olacak bir hediye değildir. Zirâ Râbia’nın bahsettiği mahabbetin bir şey karşılığında olmadığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifâdesinde yine Râbia: “Dünyaya ait olan herhangi bir şeyi Allah’tan istemeye utanıyorum. Kendilerinin olmayan dünyayı insanlardan nasıl isteyebilirim ki?”¹⁹² demesi, irâdenin hâkimiyetinin Allah’a verilmesinin, mahabbette ilk şart olacağını ifâde etmesi bakımından önemlidir. Mahlûkâtta hiçbir beklenti içinde olmadan sadece Allah’ın irâdesine teslim olmak esastır.

Mevlânâ Hâlid’in, sâlikleri terbiye eğitiminde mahabbetin önemli bir yeri vardır.¹⁹³ Öncelikle, mahabbetin hangi anlamlarda olduğunu belirtmekte fayda vardır. Mahabbet kelimesi, “hubb” kökünden isim olduğu belirtilmekte, hubb ise kısaca” buğzun zıddı “ olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁴ Şeyh Hâlid’in mahabbet anlayışı, sadece “sevmek” olarak değerlendirilirse, mahabbetin dar kalıba sıkıştırılması söz konusu olacaktır. Mutasavvıfların değerlendirmelerine göre mahabbet, daha geniş ve kapsayıcı aynı zamanda sürekliliği olan muhtevâyâ sahiptir. Mahabbet, “Habbe” kökünden türetilmiş bir kelime olduğunu söyleyen dilcilere göre “sevmek ve sevilme” anlamında kullanılabilmektedir. Bu sözcükten geldiği anlam insanların birbirlerine karşı olan sevgileri veya aile kurumunun içinde eşlerin birbirlerine karşı olan sevgiyi karşılayabilmektedir.¹⁹⁵ Mahabbet kelimesinin “el-Hıbbe” kökünden türetildiği de dilciler tarafından belirtilmiştir. Bu kökten geldiği dikkate alındığında, dilciler çekirdek, tohum, nüve, öz anlamlarına gelebildiğini de belirtirler. Kur’ân’da bu kullanım mevcuttur.¹⁹⁶ *Lisânu-l Arab* adlı eserde Ebû Hanîfe “bütün bitkilerin tohumu” olduğu örneğini vermiştir.¹⁹⁷ Kur’ânî formda, mü’min şahsiyetin, yaratılış gayesinin özüne inebilmek, özümsemek ve bunların gerekliliğine göre bir yaşam sürmektir.

Mevlânâ Hâlid, mahabbet anlayışını zikredilen ayetler çerçevesinde değerlendirmektedir.¹⁹⁸ Özellikle Allah ilmine bağlılık ve bunun neticesine meydana

¹⁹² Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb*, 3/240.

¹⁹³ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 91.

¹⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 1/289.

¹⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 1/289.

¹⁹⁶ (el-En‘âm 6/59)

¹⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 1/293.

¹⁹⁸ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 139.

gelecek olan, Allah rızâsı ekseninde değerlendirmeler yapılmaktadır. Şeyh Hâlid, her zaman Allah ilmine uygun hareket etmek hususunda sâliklere tavsiyelerde bulunmuştur. Şeyh Hâlid'in mahabbet anlayışında, sevgide gösterilmesi gereken fedakârlıkları da görmek mümkündür. Bu anlayışa göre mahabbet, sadece sevmek veya bu iddia da bulunmak demek değildir. Daha çok itaat, teslimiyet esası üzerinedir. Hayatında karşılaşmış olduğu her türlü zor durumda, sadece Allah diyebilmektir. Mutlulukta ve üzüntüde rızâsı arzu edilen sadece Allah'tır. Mevlânâ Hâlid'in bu mahabbet anlayışının örneklerini hayatı içinde bulmak mümkündür. Şam yolculuğu esnasında, yaşamış olduğu acı durum karşısında ki duruşu bunun için önemli bir örnektir. Küçük oğlu Şahâbeddin, sefer esnasında Urfa'da vefat etmiştir.¹⁹⁹ Tasavvuf eğitiminde, bunun gibi acı durumlarla karşılaşıldığı zaman, verilecek olan tepki nettir. Kur'ân'da belirtilen usul, musibet anında, ilk anda gösterilmesi gereken duruştur. *"Onlar ki, kendilerine bir musibet dokunduğu zaman: "Bizim bütün varlığımız Allah'ındır ve biz ancak O'na dönüyoruz" derler."* (el-Bakara 2/156) ayetinde bu teslimiyet net olarak belirtilmiştir.

Mevlânâ Hâlid, Ubeydullâh Hayderî Efendi (ö. 1300/1882) ye yazmış olduğu mektupta bu durumu ortaya koymaktadır. Oğlunun vefatı üzerine, Mevlânâ Hâlid'e taziye için mektup yazan Ubeydullâh Efendi'ye cevap olarak kaleme aldığı mektupta, Allah'ın murâdına olan teslimiyetini ortaya koymaktadır.²⁰⁰ Şeyh Hâlid, oğlu vefat edince sûfinin, Allah'ın takdir ettiği herşeye râzı olması hususunu telkin etmiştir.²⁰¹ Bu rızâ mahabbetin eseridir. Şeyh Hâlid gibi zâtlar, Allah ilminin pratiğini ortaya koymakta birer örneklerdir. Başlarına gelen bir musibet karşısında çok dikkatli ve sabırlı davranırlar. Olaylar karşısında verecekleri tepkiler, tamamıyla Kur'ân eksensidir. Gözünün nuru olan evladını kaybetmiş bir mü'min olarak, teselliye Allah'ın ilminde aramıştır. *"İyi bilin ki, mallarınız ve evlatlarınız sizin için ancak birer imtihan sebebidir. Büyük mükâfatın ise yalnız Allah'ın yanında olduğunu unutmayın."* (el-Enfâl 8/28) ayetinin gereğine uygun olarak davranırlar. Beşere olan sevgilerinde ölçülü davranıp, fâni olana kalplerini bağlamazlar. Beşere olan sevginin haddi vardır. Bu had aşıldığı zaman, Allah'ın râzı olmayacağını net olarak bilirler. *"Resulüm! De*

¹⁹⁹ Şükrü, *Şemsü's Şumûs*, 76.

²⁰⁰ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 157.

²⁰¹ Şükrü, *Şemsü's Şumûs*, 79.

ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, kazandığınız mallar, iyi iken durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden meskenler size Allah’tan, Resulü’nden ve O’nun yolunda cihattan daha sevimli ise o zaman Allah’ın azap emri gelinceye kadar bekleyin! Çünkü Allah, böyle yoldan çıkmış fâsıklar gürûhunu doğru yola erdirmez”. (et-Tevbe 9/24) ayeti bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Şeyh Hâlid, hakîki mahabbetten bahseder. Sıradan sevgiyi, İlâhî olan sevgiden ayırır. “*Kâmil mahabbet*” denen bir tâbir kullanmaktadır.²⁰² Kâmil olmak, sözlük olarak olgunlaşmak, pişmek anlamlarına karşılık gelmektedir.²⁰³ Belli aşamaları geçip daha net sevgi irâdesini ortaya koyabilmektir. Gerçek sevgide, sevginin parçalanması kabul edilmez.²⁰⁴ Tam anlamıyla seven kimse, sadece sevdiğine odaklanır. Kalbin sahibi, sadece sevilen Zât’tır. Sevilen Zât, sevgisinde ortak kabul etmez Allah, bu mahabbeti şöyle ifâde etmektedir: “*Allah, kendisine şirk koşulmasını kesinlikle bağışlamaz. Bunun altındaki günahları ise dilediği kimse için affeder. Kim Allah’a şirk koşarsa, hiç şüphesiz korkunç bir iftirada bulunmuş, pek büyük bir günah işlemiş olur.*” (en-Nisâ 4/48)

Şeyh Hâlid’e göre hakikî sevgili gayret sahibidir.²⁰⁵ Kendisinden başkasına teslimiyeti kabul etmez. Allah, mü’min kimsenin sadece kendisine itaat etmesini istemektedir. Allah, kararlı teslimiyet istemektedir. Allah’ın mü’minden beklediği teslimiyet, geçici ve duruma göre değişiklik gösteren bir kavramdan ibâret değildir. Hayatın her aşamasında bu kararlılığın gösterilmesini istemektedir. Bu kararlı teslimiyeti gösteren mü’min bunun karşılığını elbette alacaktır. Her ne kadar mü’min bu teslimiyeti gösterirken bir karşılık bekleme de, Allah bunun karşılığını elbette verecektir. Mevlânâ Hâlid, mektubun devamında dünya ve ahirette Allah’ın rızasına olan talebini dile getirmektedir.²⁰⁶ Hüküm Allah’a aittir. Olaylar karşısında kimin ne dediği önemli değildir. Allah ne der. Allah bundan râzı olur mu kaygısı vardır. Bu durumda dünyanın içinde hiçbir beşerin ne yapacağı önemli değildir.

²⁰² Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 157.

²⁰³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 3/598.

²⁰⁴ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 157.

²⁰⁵ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 157.

²⁰⁶ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 157.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVLÂNÂ HÂLİD'İN SÂLİK EĞİTİMİNDE ZİKİR, KURBİYYET, MURÂKABE, RÂBİTA VE TAVSİYELERİ

3.1. Mevlânâ Hâlid'in Anlayışında Sâlik

Sûfîlerin, Hz. Peygamber'in üsve-i hasenesiyle Allah ilmini yaymak için, her kesimi kuşatan bir irşâd metodu uyguladıklarını bilmekteyiz. Allah rızâsına kavuşmayı amaçlayan tasavvuf ilminde, vuslat için önemli usuller vardır. Bu usuller arasında önemli olanların başında Seyr ü Sülûk gelir. Seyr, Kelime olarak, gitmek, yürümek anlamlarına gelir.²⁰⁷ Sülûk, kelime olarak, elbisenin dikiminde kullanılan ip demektir.²⁰⁸ Tasavvuf ıstılâhında, sâlikin Allah ilmine vâsıl olmasına sebep olan bir çeşit eğitim yolculuğudur. Sûfîler, terbiye süreçleri olan seyr-ü sülûkta büyük bir gayret gösterirler. Belli bir disiplin ve gayretin süzgecinden geçerler. Sâlikin, Seyr ü Sülûk terbiye süreci, ilim ehli müridlerin eğitimiyle gerçekleşir. Gayret ve disiplin olmadan bu gayeye ulaşmaktan bahsetmek mümkün değildir. Sâlikin murâdı, Allah'tır. Sâlik, irâdesini Allah'a teslim ederek murâd olan Allah'a ulaşma çabası içerisindeydir. İlk dönem sûfîlerinin konuya bakışları bu çerçevede olmuştur. Allah Teâlâ, irâde ettiği sâlikin kalbini, halktan çevirerek kendine yöneltir.²⁰⁹

Sâlikin cehd ve gayreti, İlâhî ilmin gösterdiği istikâmette olmalıdır. Bu çaba ve gayret, Allah ilmine ulaşma konusunda da gayet önem arz etmektedir. Kur'ân ilminden anlaşıldığı üzere çalışmak, çabalamak insan fıtratında esas olandır. "*İnsana ancak çalıştığına karşılığı vardır.*"(en-Necm 53/39) Ayetten anlaşıldığı üzere Allah, insana çalışmayı, çaba göstermeyi ve mücadele etmeyi tavsiye etmektedir. Her çalışmanın sonunda muhakkak bir neticeye ulaşılmaktadır. "*Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir.*"(en-Necm 53/40) Kur'ân ilminin gereği olarak dinimizde tembellik ve miskinliğe yer yoktur. Ciddiyet ve disiplin vardır. Özellikle Allah ilmine talip olan bir kişi için bu disiplin ve gayret daha da önemlidir. Allah'a ulaşmak isteyen bir sâlik için izlenmesi gereken yolu Allah, ayetleriyle ortaya koymaktadır

²⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4/389.

²⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 10/443.

²⁰⁹ Kelabâzî, *Ta'arruf*, 107.

Sûfî için olması istenen hâl, kabuk değil, îlâhî özdür. Seyr ü Sülûk disiplininden geçerek, Allah ilmine teslim olmak ve bu konuda süreklilik sağlamaktır. Buna ulaşmak için gereken hâl ve makâmları yaşamak gerekir. Şeyh Hâlid gibi sûfiler, vuslata ulaşmak için bir disiplin süzgecinden geçmişlerdir. Tasavvuf ilminin, terbiye sürecinden geçerek, ma‘rifetle hâl yaşamışlardır. Allah ilmi olan Kur’ân’dan hakkıyla istifâde etmek için tedris ve ilim faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Sûfiler, göstermiş oldukları disiplinin neticesinde, Allah ilminin kuşatıcılığı ile nimetlenmiş kimselerdir. Şöyle ki; sûfilerin yaşantısı, Allah’ın ilmi çerçevesinde gerçekleşerek, Allah, nasıl bir kişilik ve karakter istiyorsa ona uygun bir yaşayış ortaya koymaktır. Hayatlarının her noktasına Allah’ın ilmine bağlılık ve teslimiyeti sağlamak için uğraşırlar. Buna bağlı olarak bazı sûfiler, irâdeyi kalbin tamamen Allah’a teslim edilmesi olarak ele almışlardır.²¹⁰ Şeyh Hâlid’in mürîd olma sebebi de, Allah ilmine ulaşmaya yönelik olmuştur. Yukarıda belirttiğimiz ayetlerin gereği olarak Şeyh Hâlid, Allah ilmine ulaşmak için çaba ve gayret göstermiştir. Bu çaba ve gayretin sonucunda da muhakkik bir sûfî kişilik olarak tanınmış ve değerlendirilmiştir. Buna bağlı olarak Şeyh Hâlid, mürîdin mürşide karşı bir takım sorumlulukları olduğu üzerine durmaktadır. Sâlik, şeyhi kendisini Allah’a ulaştırdığında dolayı, edep ve teslimiyet üzerine olmalıdır.²¹¹

3.2. Sâlik Terbiyesinde Eğitimin Rolü

Mevlânâ Hâlid’in ilme olan iştîyâkı, küçük yaştan itibaren kendini göstermektedir. Eğitimi çok ciddi ve disiplin içerisinde olmuştur. Daha buluş çağından itibaren nazım ve nesirde mâhir olduğu bilinmektedir.²¹² Gerek Arap Dili gerek diğer ilim dalları alanında kıymetli hocalardan ilim tahsil etmiştir. İlmi doğru yerlerden tahsil etmek için çok fedakârlık göstermiştir. Rahatından vazgeçip, uzak ülkelere seyahatlerde bulunması, buna güzel bir örnektir. Diğer İslâmî ilimlerinde aldığı tahsil, tasavvuf ilmine yönelmesine sebep olmuştur.

Şeyh Hâlid’in hayatına bakıldığında, hangi ilmin eğitimini almışsa, o ilmi ihlâs ve samimiyetle almaya gayret göstermiştir. Medresede öğrencilik yıllarında ilmin inceliklerine vâkıf olmuş bir sûfidir.²¹³ Nitekim öğrenmiş olduğu zâhirî ilmi, Allah’ın

²¹⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 466.

²¹¹ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşîbendî ve Hâlidilik*, 496.

²¹² Hâni, *Behcetü’s-Seniyye*, 316.

²¹³ Hâni, *Behcetü’s-Seniyye*, 318.

rızâsına sebep olacak ilimleri öğrenmeye merdiven yapmıştır. Şeyh Hâlid'in zâhirî ilimlerde gösterdiği gayret ve azim neticesinde almış olduğu eğitimler, kendisini daha derûnî bir araştırmaya yönlendirmiş ve neticede tasavvuf ilmine yönelmesine sebep olmuştur. Allah'ın ayetlerinin kelime manalarından ve gramer tasniflerinden ziyâde, asıl olanın yani perdenin arkasını görebilmek gayreti içerisinde olmuştur. Mevlânâ Hâlid'in, ilmî kişiliği göz önüne alındığı zaman, örnek bir sûfî olduğu görülmektedir. Çünkü ilmin, bir sâlik için ne kadar önemli olduğu, tartışılmaz bir gerçektir. Şeyh Hâlid, ilim sahibi olmayan kimselere hilâfet vermemeye dikkat etmiştir.²¹⁴ Sâlik, Allah'ın ilmine ulaşma yolunda, sadece bilgi ile yetinmemelidir. İlim, sadece bilmek veyahut öğrenmek olarak algılanırsa, sahibine bir fayda sağlamaz.

Tasavvuf ilminde bilmek, Allah'a tamamıyla irâdeyi teslim ederek, hakîki ilme ulaşmak olarak ele alınmaktadır.²¹⁵ Şeyh Hâlid'in, medresede baş müderris olarak görev yaparken, şeyhine talebe olması, ilme ve eğitime verdiği öneme iyi bir örnektir.²¹⁶ Ders halkalarında ders veren bir müderrisen, yeniden talebe olması, Allah ilmine olan iştiyâkından kaynaklanmaktadır. “*Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.*”(en-Nisâ 4/36) ayetinden tam olarak istifâde etmiştir. Kibirlenmeden, mütevâzı bir biçimde tasavvuf ilminden de istifâde etmeye çalışmıştır. Şeyh Hâlid, sürekli kendini geliştirme ve yenileme içerisinde olmuştur. Hak ilmini yaşamak için göstermiş olduğu çaba, buna iyi bir örnektir. Ülkeler dolaşarak, seyahatler yaparak, Allah'ın rızâsına talip kişilerle karşılaştığında, bu zâtlara mürîd ve halîfe olmak teklifinde bulunmuştur.

Tasavvuf ilminde, vuslata giden yolda mürşidler, sâlikler üzerinde farklı terbiye yolları izlemişlerdir. Mürşid, sâliki terbiye ederken, onun kapasitesine göre terbiye metotları uygulamıştır. Şeyh Hâlid'in sâlik yetiştirme usulü, gerek eserlerinde gerekse halîfelerine yazmış olduğu mektuplarda görmek mümkündür. Farklı bir sûfî kişiliği olan Şeyh Hâlid'in, câmi-u turûk özelliğine sahip olmasıyla birlikte, daha çok Nakşibendiyye şeyhi olarak bilinir.²¹⁷ İrşâd vazifesi Nakşibendiyye tarîkatı esaslarına göre yapmıştır. Şeyh Hâlid'in sâlik terbiyesi, belirli aşamalardan oluşmaktadır. Şeyh

²¹⁴ Kavak, “Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'ye Göre İrşad ve Mürşid'i Kâmil”, 11.

²¹⁵ Tenik, *Tasavvufî Bilgi*, 46.

²¹⁶ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 47.

²¹⁷ Hayderî, *Mecdü't-Tâlid*, 169.

Hâlid, tasavvuf ilmine ait hemen hemen her kavramda bir terbiye metodu ortaya koymuştur. Şeyh Hâlid'in sâlik terbiye usulünü belirtmek faydalı olacaktır.

3.3. Sâlik Terbiyesinde Zikir Anlayışı

Tasavvuf ilminde kullanılan kavramlar, sûfilerin eğitim modelini oluşturmaktadır. Bazı sûfilere göre zikir, Allah'a vuslat yolunda önemli bir ibadettir.²¹⁸ Tasavvuf ilminde zikrin kuşatıcılığı ve devamlılığı üzerine durulmaktadır.²¹⁹ Mevlânâ Hâlid'in tasavvuf anlayışında ve sâlik terbiye metodunda zikir, kayda değer bir yere sahiptir. Mevlânâ Hâlid'in zikir anlayışı, esas olarak ilk dönem sûfilerinin zikir anlayışlarıyla benzerdir. Konuyu daha iyi anlamak için bazı sûfilerin, zikir hakkındaki değerlendirmelerine değinmek faydalı olacaktır.

Tasavvuf âlimleri zikri, sadece telaffuz etmek olarak görmezler. Belli sayılara veyahut belli kalıplara sıkıştırmazlar. Sûfilere göre zikir, kalbin Allah'tan gafil olmamasıdır.²²⁰ Zikir, Allah'ın irâdesine tamamıyla teslim olmak ve bu irâdeye teslimiyetin hayatın tüm aşamasına taşınmasıdır. Sûfi için odak nokta, Allah'ın ilmine bağlılıktır. Zikir, sûfinin hayatının her anına yansıyan, her anında var olan ibadettir. Ebû Alî Hasen b. Alî b. Muhammed Dekkâk'a (ö. 405/1015) göre, "zikir, veliliğin emmaresidir. Zikirde başarılı olan kimsede, bu emmâre ortaya çıkar. Zikirden uzaklaşan kimse, velilikten azledilir."²²¹ Zikrin zamansız ve mekânsız olduğu gerçeği muhakkaktır. Fakat gelişigüzel, disiplinsiz bir ibadet değildir. Mevlânâ Hâlid, bu disiplini uygulamada gayet ciddi davranmıştır.

Sâlik, Allah'ı zikir ile yaşarken, mâsivâdan arınır. Allah'ın dışındakileri kalbinden atarak, sürekli teslimiyet içerisinde. Esas olarak Kur'ân'da, mü'min şahsiyetten istenen zikir hâli, tam anlamıyla budur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır. "*Unuttuğunda Rabbini zikret.*"(Kehf 18/24) Ayette belirtilen unutmak, mâsivâ denilen "Allah'ın dışındakilerini unutmaktır". Umudunu mâsivâdan kesen sâlik, tamamıyla Allah'a bağlanacak ve teslim olacaktır. İlk dönem tasavvuf âlimlerinden Ebû Bekr Dülef b. Cahder (Ca'fer b. Yûnus) eş-Şiblî (ö. 334/946) "Seni zikretmem unuttuğumdan değil, her an benimle olduğun içindir. Zikrin kolay olanı, dil

²¹⁸ Ali Tenik - Vahit Göktaş, *Allah'la Var Olmanın Yolu Zikir* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2015), 93.

²¹⁹ Tenik - Göktaş, *Allah'la Var Olmanın Yolu Zikir*, 76.

²²⁰ Tenik - Göktaş, *Allah'la Var Olmanın Yolu Zikir*, 39.

²²¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 499.

ile yerine getirilendir fakat ben, Seni kalple zikrediyorum.” demiştir.²²² Şiblî’nin sözü mezkûr âyetin tam olarak açıklaması hükmündedir. Zirâ tasavvuf ilminde bahse konu olan zikir, Allah’ın hâkimiyetinden bir an olsun uzaklaşmamak, bu minval ve gayeye uygun yaşamaktır. Bu süreklilik, Kur’ân’da ortaya konulmuştur. Nitekim Cenâb-ı Hak ayeti kerimede: “*Ey iman edenler, Allah’ı çokça zikredin.*”(el-Ahzâb 33/41) buyurmaktadır. Ayette buyrulan “çokça zikredin” sayısal bir fazlalık değildir. Mevlânâ Hâlid’in zikir anlayışında, zikrin adedi ile ilgili bir sınır söz konusu değildir. Günümüzde bazı Hâlidî tarikatı mensupları, zikir konusunda adet sınırlandırması uygulamışlardır.²²³ Allah’ın ilminin kuşatıcılığı göz önüne getirilecek olursa Allah, zikri mü’minin hayatının merkezine koymasını murâd etmiştir. Belli zaman belli mekân belli sayılar değil, her an her zaman ve mekânda kulunun kalbinde olmayı irâde etmiştir. Mevlânâ Hâlid’in zikir anlayışı da bu minval üzeredir.

Mevlânâ Hâlid’in zikir anlayışı, ilk olarak sûfiyi zikre hazırlamak olarak ele alınabilir Mevlânâ Hâlid, sûfilere belli başlı adaplar çerçevesinde Allah’la her an beraber olmayı tavsiye etmiştir. Sâlikler için zikrin adapları olarak değerlendirilen bu eğitim metodunda amaç, murâkabe hakikatine ulaşmaktır. Şeyh Hâlid’in sâlik terbiyesinde zikir adapları şu şekildedir:

Sûfî, zikre başlamadan önce temizlik esaslarına dikkat etmeli, zâhirî temizliğini yapmış olmalıdır.²²⁴ İslâm dininde temizlik, bütün ibadetler için şarttır. İbadetlerin bazıları temizlik olmadan, abdestsiz yapılamaz. Hz. Peygamber’e irşâd vazifesinde temizlik üzerine dikkat çekilmiştir. Cenâb-ı Mevlâ, ayeti kerimede “*Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar! Sadece Rabbinin büyüklüğünü dile getir. Elbiseni tertemiz tut ve her türlü pislikten uzak dur.*” (el-Müddessir 74/1-5) buyurmuştur. Allah’ı zikir edecek olan bir sâlik için temiz olmak onun sevgisine yakınlığa vesiledir.

Şeyh Hâlid’e göre sâlik, zikre başlamadan önce bir disiplin hâlinde olmalıdır. Bu disiplin onun oturuşuna da yansımalıdır. Sâlik, zikir hazırlığında namazda ki sünnet oturuş olan “teverrük oturuşunun” tam tersi bir oturuş üzere olmalıdır. Bu oturuş, sol ayak yere gelecek sağ ayağı üst tarafa gelecek bir şekilde olmaktadır. Bu oturuşu

²²² Kuşeyrî, *er-Risâle*, 501.

²²³ Şeyh Fethullah el-Verkânîsî, *Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye* (İstanbul: Kent Işıkları, 2020), 28.

²²⁴ Şehrezorî, *er-Risâletü’l-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkat-ı Nakşibendiyye*, 58.

yaptıktan sonra, elleri bağlar biçimde, kıbleye yönelerek adap devam eder.²²⁵ Hatırlatılması gereken bir gerçek şudur ki, Mevlânâ Hâlid, sâlik bu şekilde hakîki olan zikre hazırlamayı hedeflemektedir. Tasavvuf âlimleri, zikri dil ve kalp ile yapılan olmak üzere iki kısma ayırmaktadır.²²⁶ Dil ile yapılan zikir, bedene zikir sürekliliğini kazandırmaya ve sonunda kalp ile yapılan zikre ulaşmaya vesiledir. Üstelik burada maksat dil ve kalp zikrini aynı anda yapmayı sağlamaktır.

Şeyh Hâlid'e göre sâlik, kıbleye yöneldikten sonra Allah'a bir çeşit arz-ı hâl yapacaktır. Dilinden "estağfirullah" zikrini yapacaktır. Bu zikirde kesinleşmiş bir adet yoktur. 5-15-25 şeklinde adet olsa da kesin şu kadar söylenmelidir, denilmemiştir. Daha öncede bahsettiğimiz üzere adetten ziyâde gelişim ve istifâde söz konusu olmaktadır. Bu aşamada sâlik, tefekkür hâlinde olarak kusurlarının bağışlanmasını istemelidir.²²⁷ Buna bağlı olarak, Allah'tan bağışlanma talep ederken, yaşamış olduğu heyecanı, tüm vücuda yaşatmalıdır. Sâlik, "ya Rabbi beni bağışla" derken vücudunun tamamını kalbine yönelterek, dişleri ve dudakları çatlarcasına bir dikkat içinde olmalıdır. Aklını ve aklının içinden geçenleri zikir esnasına yöneltmelidir.²²⁸ Bu disiplin, zâkir'in mezkûra yani zikir edilen Zât'a karşı edebinden ve layık olma çabasından kaynaklanmaktadır. Zirâ gerçek anlamda yapılan zikirle sâlik, Allah'a ulaşır. Gerçek zikir, vuslata sebeptir. Allah'ı her dem yaşamaya vesiledir. O'nun gören gözü, işiten kulağı, yürüyen ayağı olma şerefine erebilme fırsattır. İlk dönem sûfîlerinden Ebü'l-Hasen Serî b. el-Mugallis es-Sakatî(ö. 251/865) şöyle anlatır. "Sahrada yolculuk yaparken bir zenciye arkadaş oldum. Ne zaman Allah'ı zikrederse zikir esnasında vücudunda değişiklikler olduğunu gördüm. Rengi değişip benzi soluyordu. Zenciye hitaben arkadaş sen ne zaman zikredersen sende değişiklikler olduğunu görüyorum dedim. Zenci bana, Allah'ı hakkıyla zikredersen senin de rengin başkalaşır, hâlin değişir" dedi.²²⁹ Mevlânâ Hâlid'in sâlik hazırlaması ve disipline etmesi, Allah'a vuslat anında oluşabilecek edepsizliklerin önüne geçmek olarak okunabilir.

²²⁵ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 86.

²²⁶ Tenik - Göktaş, *Allah'la Var Olmanın Yolu Zikir*, 50.

²²⁷ Şehrezorî, *er-Risâletü'l-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 58.

²²⁸ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 86.

²²⁹ Kelabâzî, *Ta'arruf*, 75.

Mevlânâ Hâlid, sâlikî zikre hazır hâle getirirken kibleye yönelmesini istemektedir. Nitekim kibleye yönelen sâlik, kendini âciz günahkâr ve sanki hiç iyilik yapmamış birisi olarak telakki eder.²³⁰ Sâlik, dünyadan nasibi kesilmiş, son nefesini vermiş olarak hayal eder. Ölümü düşünerek, aldığı nefesin, son nefes olduğu şuurunda olmalıdır. Sâlik, ölüm sonrasında, kabir hayatı ve mezarda başına gelebilecek durumları düşünmelidir. Zâkir, zikirle Hakk'ı yaşarken, kendisinin fâni, Hakk'ın ise ebedî ve ezeli olduğunun şuuruyla yaşayacaktır.²³¹ Çünkü insan, yaratılış itibarıyla hayatın hiç bitmeyeceğini, dünyada bâki kalacağını arzular. Bu dünyanın, vuslata vesile olacağını aklından çıkarmayan sâlik için hedefe ulaşmak daha kolaydır.

Şeyh Hâlid, sâlikleri zikre hazırlarken, kalbi hazır hâle getirmeyi ve ileri derece zikir hâlinin hâsıl olmasını istemektedir. Şeyh Hâlid, kalbi merkeze alarak, bu merkezden amaca ulaşmayı hedeflemektedir.²³² Zirâ sûfinin bütün kabiliyeti, kalpte toplanır. Kalple birlikte bütün bedene, Allah isminin muhtevâ ettiği yüce manalar doldurulur. Bu duruma “vukûf-i kalbî” denir. Bu durumda sâlik her zaman kendini Allah'ın huzurunda hisseder. Allah ilminin, kalbini kuşattığını fark eder. Bu durum, sâlikin, tarîkat terbiyesi için çok önemlidir. Beşerî benliğinden sıyrılarak, kalbini Allah'ın irâdesine teslim eder. Şeyh Hâlid'in zikir anlayışında, vukûf-i kalbî önemli bir yer teşkil etmektedir.²³³

Daha sonra vukûf-i kalbî ile birlikte “إلهي أنت مقصودي ورضاك مطلوبي” “Allah'ım benim maksûdum sensin. Senin rızâna ulaşmayı istiyorum”, zikrine devam edilir. Bu zikir, aynı zamanda kalpte oluşacak vesveseye karşı bir kalkandır.²³⁴ Kalpte en ufak bir şüpheyi bile yer vermeden, Allah'ın ilmine teslimiyet safhasına geçilmiştir. Allah'ın irâdesine, tamamıyla teslim olma aşamasına geçilmiştir. Burada vukûf-i kalbî hâli ile birlikte, bu zikre 100 defa veya daha az, nizâmî bir biçimde devam edilir.²³⁵

Sâlik için artık gaybet ve dünyadan zühul meydana gelmiştir. Zühul, dünyaya karşı ilgisizlik ve önemsememe durumudur. Gaybet ile sûfî, kendinden geçerek,

²³⁰ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 86.

²³¹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 86.

²³² Şehrezorî, *er-Risâletü'l-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 61.

²³³ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 87.

²³⁴ Şehrezorî, *er-Risâletü'l-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 63.

²³⁵ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 87.

şuurunu, Allah ilmine teslim etme aşamasına gelmiştir.²³⁶ Burada sâlikte oluşan değişiklikler, yukarıda değindiğimiz üzere Allah'ın irâdesine teslim olmak hâlinden başkası değildir. Allah ilmine teslim olan sâlik, artık sıradan bir kimse değildir. Allah'ın ilmi ve murâdı, sâliki kuşatmaktadır. Bu durumda olan kimsenin davranış ve tutumları değişik ve farklı gelebilir. Ağızdan çıkan sözler, Allah'ın ilminden başkası değildir. Artık baş gözü önemini kaybetmiştir. Sâlikin bakışı, artık Allah ilminin rehberliğinde olmaktadır.²³⁷

Daha sonra sûfî, bir süre zikre ara vererek râbita hâline geçiş yapar. Mevlânâ Hâlid'in sâlik eğitiminde, râbitaya önemli bir yer vererek, bu ritüele yeni kurallar ilâve etmiştir. Hâlidîyye kolunda icrâ edilen râbita, farklı uygulamalarla öne çıkmaktadır. Zikir esnasında yapılan râbita, şeyhin, Allah ilmine olan teslimiyetini tasavvur ederek, sessiz bir biçimde Allah'ın ilmini mütalaa etmek, nimetlerini tefekkür etmek, ilminden istifâde etmeye çalışmaktır.²³⁸ Bu râbita, beyin fonksiyonlarının, kalbî olan hislerle birlikte, Allah'a teslim edilmesidir. Artık sûfî için istifâde ve feyz kapısı açık hâle gelmiştir. Allah'ın ilminin yansıması mümkün hâle gelebilmektedir. Râbita kavramı ile ilgili bazı konuları “*Şeyh Hâlid'in Râbita Tasavvuru*” başlığı altında ele alacağız. Mevlânâ Hâlid'in zikir anlayışı artık “letâif-i hamse” denen denklemde devam etmektedir.²³⁹ Esasen bu eğitim, ruhî melekeleri harekete geçirmek ve zerreye kadar Allah'ın ilmini tattırmak üzerine mebnidir. Letâif-i hamse denilen ruh- sır- hafi- ahfâ-denkleminde zikri tamamen sindirebilmektir.

Mevlânâ Hâlid'in zikir anlayışını iki şekilde ele almaya çalıştık. Birinci kısım zikir, bahsettiğimiz üzere daha çok hazırlayıcı bir konuma sahiptir. Sûfî, hem psikolojik olarak hem de bedenlen zikre hazır hâle getirilmektedir. Şekil veya göstermelik üslûbtan ziyâde bir disiplin çerçevesinde ve devamlılık hedeflenmektedir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus şudur ki, tedricen ve zikir aşamalarının kaidelerine uyarak, zikri icrâ etmektir. Birden yüklenme söz konusu değildir. Allah'ın ilminin tadına vararak, bütün cesede hissettirilerek tattırılması görülmektedir. Zirâ Allah'ın murâdına göre yapılan fiillerin tamamında, Allah ilimi yaşayarak uygulama

²³⁶ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 87.

²³⁷ Tenik - Gökteş, *Allah'la Var Olmanın Yolu Zikir*, 70.

²³⁸ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 87.

²³⁹ Şehrezorî, *er-Risâletü'l-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 65.

durumu söz konusudur. Allah'ın ilmi, sadece göstermelik ve bir âdet havasında yapılacak olursa bunun faydası tam olamaz. Allah'ın dışındakilerinin beğenisini kazanmak için yapılan zikrin, zâkire faydası beklenemez.²⁴⁰ Birinci aşamada, benlik hazır hâle geçer. Artık tevhid denizine dalmanın vakti gelmiştir. Mevlânâ Hâlid, zikir anlayışında tevhid zikri olarak ele alacağımız nefy ve isbât zamanı gelmiştir.

Şeyh Hâlid'in sâlik terbiyesinde, sûfî tüm zerresiyle “tevhîd lafzı” zikrine, başlama aşamasına gelmiştir.²⁴¹ Bu zikir, tevhid zikridir. Tevhid zikri, içerisinde Allah isminin bulunması dolayısıyla çok faydalı zikir olarak değerlendirilmiştir.²⁴² Öncelikle nefy aşaması gelmektedir. Mevlânâ Hâlid zikir anlayışında, “lâ” diyen bir sâlik, Allah irâdesine teslim olmak için, ilk basamağı atlamış sayılmaktadır. Nefy hâli, Allah'ın dışındakilerin tamamını reddetmektir. Fakat burada samimi olmak gerekmektedir. “Lâ” aslında sûfî için bir süpürge. Mâsivâ denilen ne varsa reddetmek ve tanımamaktır. Şeyh Hâlid, esasen ilkin bedenden başlanarak, hayatın tamamına sirâyet edecek bir nefy'den bahsetmektedir.²⁴³ Mâsivâ olan ne varsa söküp atmak söz konusudur. Burada dikkat edilmesi gereken konu, nefyin sadece lafızla değil, hâl ile kişinin bütün benliğiyle yerine getirilmesidir. Yani Allah'ın dışındakileri tanımıyorum demek, çok önemli değildir. Önemli olan bunu her zaman ve zeminde kabullenıştır. Şeyh Hâlid'in zikir anlayışında, bunun hayata yansımaları amaçlanmaktadır. “Allah, şöyle dedi: “İki İlâh edinmeyin. O, ancak tek İlâh'tır. O hâlde, yalnız benden korkun.” (en-Nahl 16/51) Şeyh Hâlid'in nefy zikri uygulaması, mezkûr ayetin ışığında gerçekleşmektedir. Günümüzde bazı Hâlidî müridleri, nefyi, sâlikin karşılaşmış olduğu hâlleri nefy etmek olarak değerlendirmişlerdir.²⁴⁴ Kısaca Mevlânâ Hâlid, nefy zikrine çok geniş bir açıdan bakarak, nefy zikrinin Allah dışındakilerden arınma olarak değerlendirmiştir.

Nefy ile kalbi, fâni olanlardan boşalttıktan sonra başka bir aşamaya geçilmektedir. İspat aşaması denilen bu aşama, Allah'ın varlığını, bütünüyle yaşamaktır. Reddedişten sonra kabulleniş safhasıdır. “Lâ” süpürgesiyle yapılan temizlik sonrası, kalbi İlâhî nurla doldurma zamanıdır. Allah'ın her şeye gücünün

²⁴⁰ Tenik -Göktaş, *Allah'la Var Olmanın Yolu Zikir*, 51.

²⁴¹ Şehrezorî, *er-Risâletü'l-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 65.

²⁴² Tenik - Göktaş, *Allah'la Var Olmanın Yolu Zikir*, 146.

²⁴³ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 88.

²⁴⁴ Verkânîsî, *Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 36.

yettiğinin kabullenişidir. Hâkimiyetin kayıtsız şartsız Allah'a ait olduğunu kabullenıştır. Her türlü yardımın sadece Allah'tan beklenileceğini kabullenıştır. *Göklerde ve yerde Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini gösteren öyle deliller var ki! Onlar, bu delillerle sürekli iç içe, yan yana bulunurlar, fakat üzerinde hiç düşünmeden tam bir aldırmazlık içinde onlardan yüz çevirirler!* (Yusuf 12/105) ayette belirtildiği üzere, Allah'ın varlığı için yaratılan her şey delildir. Mevlânâ Hâlid'in zikir anlayışında ispat, Allah'ın sonsuzluğuna teslim olmaktır.²⁴⁵ Fâni olanlardan boşaltılana, bâkî olanı yerleştirme durumudur.

Tasavvuf ilminde, bütün eğitim metodu devamlılık ve ciddiyet üzerine kurulmuştur. Tasavvuf ilminde sürekli uyanık olma hâli, sâlikî bir çeşit koruma durumu olarak ta değerlendirilebilir. Şeyh Hâlid, eğitiminde sâlik sürekli bir uyanış ve dikkat üzerine olmalıdır. Şeyh Hâlid'in zikir eğitim modelinde, Allah'ın ilminin câzibesine ulaşmak isteyen kimseler için zikrin sayısal bir sınırlandırılması söz konusu değildir. Zikrin mahâllî kalptir.²⁴⁶ Zikir kalp tarafından vücudun sâir azalarına pompalanır. Ve tüm beden bu zikri hisseder. Genel olarak bakıldığında Mevlânâ Hâlid zikir eğitiminde, sâlik belli bir hazırlıktan sonra daha ciddi ve disiplinli bir eğitimden geçmesi gerekir. Amaç, devamlı ve sürekli bir biçimde Allah'ın ilmine teslim olmaktır.

Şeyh Hâlid, kişilik olarak ciddi ve disiplinli bir yapıya sahiptir. Din konusunda, vera sahibidir. Onun bu yapısı, sâliklerini yetiştirme metodunda da etkisini göstermektedir. Şeyh Hâlid'e göre sâlik, Allah'ın ilmine olan teslimiyetini tüm mekân ve zamanda göstermek durumundadır. Sadece namaz vakitlerinde değil, diğer tüm vakitlerde de abdest üzerine olmalıdır. Komutanının emirlerine her zaman hazır asker misâli, hazır ve nazır olmalıdır. Beş vakit namazın dışında sâlik, sünnet namazlarını da Allah'ın rızasına yakınlaşmaya bir vesile görecektir. Fazileti çok olduğu belirtilen cemaatle namaza dikkat etmelidir. Gece namazına özen göstermelidir. Akşam ve yatsı namazı arasında da boş durmamalı zikre devam etmelidir.²⁴⁷ Bu tavsiyelerden anlaşıldığı üzere sâlik, her an zikir hâli üzerine getirilmek istenmektedir. Günlük yaşantısı içerisinde, bütün fiilleri zikir olacaktır. Kararlarını, zikrin gereğine uygun verecektir. Zikir, artık belli lafızların tekrarı değil, bir hayat tarzı hâline gelmelidir.

²⁴⁵ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 88.

²⁴⁶ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 89.

²⁴⁷ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 89.

Sâlik, zikir hâinden fayda görmek istiyorsa, günlük hayatında dikkat etmesi gereken bazı durumlar vardır. Helal rızık konusunda son derece hassas olmalıdır. Bunun ötesinde helal rızık konusunda gevşek davranan kimseler ile arkadaşlık edinmemesi gerekmektedir. Kazancı haram olan kimselerin evlerine misafir olmaması, yemeklerinden yememesi konusunda hassas davranmalıdır. Sâlik, tövbe edinceye kadar içki içen kimselerle aynı sofraya oturmamalıdır.²⁴⁸ Mevlânâ Hâlid'in insânî muamelelerde tek bakış açısı, Allah'ın ilmine olan teslimiyettir. Şeyh Hâlid, abdesti olmayan, namaz kılmayanlarında misafiri olmamaya dikkat edilmesi gerektiği üzerine durmaktadır.²⁴⁹ Bu konularda ölçü Allah'ın murâdına uygunluktur. Mü'minler için Kur'ân'da her şey belirlenmiştir. Hiçbir şey şüphede bırakılmamıştır. Sâlik, bu ilme teslimiyet ve bağlılık göstermek durumundadır.

Şeyh Hâlid'in zikir anlayışında son halka, sâlikin irâdesini Allah'a teslim etmesidir. Nefy-isbât-peygamber'e bağlılık sonrası, sıra beşerî nefsi terbiye etmeye gelmiştir. Sâlik, bu aşamada "Allah'ım benim maksûdum sensin, senin rızân matlubumdur" sözlerini tekrar eder.²⁵⁰ Bu aşamada artık zikir içselleşme safhasına geçmiştir. Sâlik, bütün zerreye zikir yapmaya geçilmiştir. Zirâ sâlik, ciddi bir eğitimden geçmiştir. Artık aldığı eğitimin meyvesini alma zamanı gelmiştir. Allah'a olan teslimiyetinin neticesini alma vaktidir. Artık sıradan kimse değil, Allah'tan başkasını reddeden, her hâlini Allah'a arz eden kimse, toplumda örnek olan kimsedir. Sadece Allah'a muhtaçtır. Mâsivâyla amel etmez Allah'ın yardımı üzerine olur. Allah, kendisine teslim olan mü'min'i, kimseye muhtaç etmez. Zaten tasavvuf eğitiminde gaye, sâlikin Allah'ın hâkimiyetine teslim olmasına rehberlik yapmaktır. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir konu da şudur ki; sâlik, ulaştığı bu nimetin kıymetini bilmelidir ve sürekli uyanık halde olmalıdır. En ufak bir gevşemede bu nimetler kaybolabilir. Gafleti yaşamamak için yakaza hâlinde olması gerekir.²⁵¹ Zikir eğitiminde almış olduğu mesafe, onu aldatmaması gerekmektedir. Zirâ nefis ve şeytan, bu konuda sürekli taciz etmeye devam edecektir. *"Ey iman edenler! Hep birlikte ve bütün varlığınızla İslâm'ın barış ve huzur iklimine girin. Şeytanın adımları ardınca gitmeyin; çünkü o, size apaçık bir düşmandır.*(el-Bakara 2/208) ayetinde belirtildiği

²⁴⁸ Kerim, *İcâzât'u Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî*, 209.

²⁴⁹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 90.

²⁵⁰ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 89.

²⁵¹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 89.

üzere şeytanın düşmanlığı açıktır ve bu konuda sûfî kendisini korumak durumundadır.

3.4. Mevlânâ Hâlid’de İlâhî Kurbiyyet ve Velâyet

Mevlânâ Hâlid, sâlik yetiştirme aşamasında, Allah’a yakınlığı şu şekilde ele almıştır. Allah ile beraberlik hâsıl olunca akrabiyyet murâkabesi başlar. “*Biz ona şah damarından daha yakınız.*” (Kâf 50/16) ayetinden bu durumu daha iyi anlamaktayız. Kurb “yakınlık” demektir. Kurbiyyet Allah’a olan teslimiyetin derecesini ortaya koyan bağlılıktır.²⁵² Şeyh Hâlid, Allah’a yakınlığı meşhur “ihsân” rivâyeti çerçevesinde ele alarak, Allah’ı görüyormuşçasına yakın olmak hususu üzerine değerlendirmiştir.²⁵³ Sâlik, Allah ilminden istifâde ettiği ölçüde, Allah’a yakınlığı söz konusudur. İlk dönem sûfîlerinden Ebü’l-Hasen Serî b. el-Mugallis es-Sakatî (ö. 251/865) kendisine sorulan bir soru üzerine “kurb itaattir” demiştir.²⁵⁴ İtaat, Allah’ın dilediklerini hayatın her veçhesinde yerine getirmek hakikatidir. Sâlik, ne kadar Allah’a itaat ederse, o kadar Allah’a yakın olur. Allah ile yakınlığa sebep olacak tüm engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Allah’ın eğitimi altındaki bir çocuk gibi olmuştur. Allah ile konuşup, Allah ile yürür, Allah ile kalkar Allah ile oturur.” *Fırlattığın zaman da Sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri kendinden güzel bir imtihanla imtihan etmek için böyle (yaptı.) Şüphesiz Allah, İştendir, Bilendir.*” (el-Enfâl 8/17) ayeti, bu konuya güzel bir örnektir.

Şeyh Hâlid, akrabiyyet meydana gelince velâyetin başlayacağından bahseder.²⁵⁵ Veli, lügatte dost olmak demektir.²⁵⁶ Tasavvuf ilminde, Allah’a dost olmak veya Allah için dost olan kişi demektir.²⁵⁷ *Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.* (Yunus 10/62) ayeti, Allah’ın velilerine ihsân ettiği nimetleri anlamak açısından önemlidir. Şeyh Hâlid’e göre sâlik, tevhid zikrini gereği gibi yaptıktan sonra da velâyet makâmına ulaşır.²⁵⁸ Velâyetin şartı, murâkabe ve teveccühe devam etmektir. Murâkabe ve teveccühün sürekliliği, her zaman ve zeminde

²⁵² Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 91.

²⁵³ Ebü’l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin eş-Şehrezûrî el-Kürdî, *Râbûta* (İstanbul: Hâcegân, 2021), 53.

²⁵⁴ Kelabâzî, *Ta’arruf*, 77.

²⁵⁵ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 91.

²⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânul Arab*, 15/406.

²⁵⁷ Abdolvahap Yıldız, *Meybûdi’nin Tefsirinde Tasavvuf* (İstanbul: Nizamiyye Akademisi), 241.

²⁵⁸ Şehrezorî, *er-Risâletü’l-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 67.

Allah ile beraber olmaya sebep olur.²⁵⁹ Şeyh Hâlid sâlik terbiyesinde, velâyetin aşamaları vardır. Sâlik, Hz. Peygamber’e bağlılığı derecesine göre, velâyetin “suğrâ, kübrâ ve ulyâ” aşamalarından geçer.²⁶⁰ Tasavvuf âlimlerinden Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Muâz b. Ca‘fer er-Râzî (ö. 258/872) velilerin özellikleri hakkında şöyle söylemiştir: “Veliler başlarına gelen birçok sıkıntı, meşakkat ve problemten sonra, Allah ile üns elbisesini giymiş, nice mücâhedelerden sonra velâyet makâmına ulaşmıştır.”²⁶¹ Buna göre velilik elbisesini giyen sâlik, dünya ve dünyanın içindekilerine ilgi göstermez. Nefsini, her şeyden soyutlayıp sadece Allah’ın egemenliğine bırakan kimsedir. “*Allah iman edenlerin velisidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin velileri ise sahte tanrılardır; onları aydınlıktan çıkarıp karanlıklara sokarlar. İşte bunlar ateşliklerdir, bunlar orada devamlı kalıcıdırlar.*” (el-Bakara 2/257) Mevlânâ Hâlid’e göre velâyet makâmına ulaşan sâlik için kerâmet gösterme zorunluluğu yoktur. Kerâmet beklemek yerine, sâlikin hayatının tüm aşamalarında, Allah’ın ayetlerine tam anlamıyla bağlı olması beklenir.²⁶²

3.5. Sâlik Terbiyesinde Murâkabe

Mevlânâ Hâlid’in sâlik terbiyesinde, önemli olan hususlardan birisi de murâkabadır. Murâkabe, aynı zamanda Nakşî-Hâlidî kolunun esaslarından. Mevlânâ Hâlid, sâliklere murâkabe hâli üzerinde olunması telkininde bulunmuştur.²⁶³ Murâkabe, gözetlemek, kontrol altında olmak demektir. Murâkabe hâli, özel bir hâldir. Sağında, solunda, arkada, önde Allah’ın varlığına iman edip ilmine uygun olan yaşam ortaya koymaktır. Şeyh Hâlid murâkabeyi, kalbin her zaman Allah’a teslim edilmesi olarak değerlendirmektedir.²⁶⁴ Allah ilmine kalbini açan bir sâlikin kalbi, Allah’ın egemenliğinde olur. Bu durum, sürekli olarak Allah’ın hatırdan olmasını sağlayacak fiilleri yapmakla mümkündür.

Tasavvuf ıstılahında murâkabe, “mü’min şahsiyetin bütün hareketlerini ve kalbinden geçenleri, yüce Allah’ın gözetleyip, vâkîf olduğunu düşünmesi ve sürekli

²⁵⁹ Hayderî, *Mecdü’t-Tâlid*, 65.

²⁶⁰ Şehrezorî, *er-Risâletü’l-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 67.

²⁶¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 555.

²⁶² Şehrezorî, *er-Risâletü’l-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 71.

²⁶³ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 27.

²⁶⁴ Hayderî, *Mecdü’t-Tâlid*, 65.

olarak bu düşüncede kalması” demektir.²⁶⁵ Murâkabe, Allah ilminde “*Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.*” (en-Nisâ 4/1) hakîkatinin, tezâhürüdür. Şeyh Hâlid’in sâlik terbiyesinde murâkabe, sırasıyla Allah’ın birliğine teslim olmak, Allah ile beraber olma şuuruna ermek ve son olarak Allah’ın dışındakilerin tamamından sıyrılarak, her zaman ve zeminde Allah ile birlikte olabilme ahlâkının idrâkidir.²⁶⁶ Allah’ın takibi altında olduğunu bilerek hareket eden sâlik, örnek kişiliğe sahip olur. Allah, neyi severse onu yapar, sevmediği şeylerden de uzak durur. Murâkabe hakkında konuşan, ilk dönem sûfîlerinden Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Cerîrî (ö. 321/933) murâkabeyi, tasavvuf ilminin iki temelinden birisi olarak kabul etmektedir.²⁶⁷ Allah’ın himâyesini, iliklere kadar hissetmek olarak ele alınabilir. Dünya hayatında sâlik, gözetim altında olduğunu unutmadan Allah’ın teftişi altında hayatını idâme ettirir. Allah dışındakilerin tepki ve telkinlerine çok önem vermez. Hz. Peygamber’in “*İhsân, görür gibi Allah’a ibadet etmendir. Zirâ sen O’nu görmüyorsan da O seni görüyor*”²⁶⁸ rivâyetiyle, Allah’ın gözetimini bütünüyle hissetmektir.

Mevlânâ Hâlid’in murâkabe terbiyesi, Şeyh Abdullah Dehlevî tarafından yapılmıştır. Şeyh Abdullah Dehlevî, hilâfet verince ilk olarak Şeyh Hâlid’i murâkabe halinde olan bir zât’ın ziyaretine yollayarak, istifâde etmesini istemiştir. Mevlânâ Hâlid, şeyhinin tavsiyesini uyarak ziyaret ettiği Allah dostundan etkilenerek, kendisi de bir süre murâkabe halinde bir yaşam sürmüştür.²⁶⁹ Şeyh Hâlid, sâliklere sürekli zikirle Allah ile beraberliğin sağlanmasının mümkün olacağı telkininde bulunmuştur.²⁷⁰ Şeyh Hâlid’in sâlik eğitiminde, zikirle ilgili anlayışını “Sâlik Terbiyesinde Zikir Anlayışı” başlığında açıkladık. Mevlânâ Hâlid, zikirde devamlılık üzerine durmuştur. Bu konuda bazı yerlerde zikir ile bir takım sayılar ve adetler belirlemesi zikir konusundaki disiplini olarak ele alınabilir. Fakat Mevlânâ Hâlid, sâliklere zikrin her zaman yapılmasını telkin etmesi, belli zamanlarda değil her an Allah ile beraber olmak, O’nu zikretmek noktasında önem arz etmektedir. Sürekli Allah ile olmak, O’nu hatırdan hiç çıkartmamak ile meydana gelebilir. Sâlik, Allah’ı

²⁶⁵ Yıldız, *Meybûdî’nin Tefsirinde Tasavvuf*, 149.

²⁶⁶ Şehrezorî, *er-Risâletü’l-Hâlîdiyye fî Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 67.

²⁶⁷ Yıldız, *Meybûdî’nin Tefsirinde Tasavvuf*, 165.

²⁶⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahih* (Beyrut: Dâru’l-Erkam, ts.), 1/89.

²⁶⁹ Şükrü, *Şemsü’s Şumûs*, 34.

²⁷⁰ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 27.

anıp Allah ilmini hayatına hâkim kıldıkça, kalbi Allah'ın gözetlemesine hazır hâle gelir. Şeyh Hâlid'in yolda yürürken bile Allah'ın anılmasını istemesi, murâkabe terbiyesini anlamak açısından önem arz etmektedir.²⁷¹ Allah'ın himâyesinde olmak, sıradan kişiliklerden, ahlâk ve yaşamdan kurtulmak demektir. Allah'ın gözetlemesinde olan kimseler, herhangi veya sıradan yaşam sürdüremezler. Allah ne dilerse onu yaparlar. Allah neden sakındırmışsa ondan sakınırlar.

Şeyh Hâlid, sâliklere murâkabe tavsiyesinde bulunarak, sürekli Allah ile birlikte olmayı amaç edinmiştir.²⁷² Zirâ Şeyh Hâlid, halkın içinde Hak ile olmak, toplumsal yaşamın aşamalarında, Allah'ın kontrolü çerçevesinde davranmak üzerine bir yaşam ortaya koymuştur.²⁷³ Bu şekil bir yaşam, murâkabenin pratik hâli olarak değerlendirilebilir. Örneğin insanlar, toplu yaşam alanlarında genel olarak belirlenen kurallara uymak durumundadırlar. Günümüzde Allah ilminden uzaklaşıldığından dolayı, toplumsal düzensizlik artmış durumdadır. Hırsızlık, kavga, insan canına kıyma gibi toplumun her kesiminin uyması gereken kurallar, bazı kimseler tarafından delinebilmektedir. Hatta son dönemlerde ki suç artışlarında ki artışın olması, bununla birlikte bazı tedbirlerin uygulanmasına sebep olmuştur. Murâkabe bilinci, insan için bir disiplindir. Buna örnek olarak, toplumsal alanların hemen hemen hepsine kamera sistemlerinin konulmuş olması, bu suçlar için caydırıcı olmasından dolayıdır. İnsanlar, kendilerini izleyen bir kameranın varlığından dolayı suç işleme konusunda daha dikkatli olmak durumundadırlar. Gözetlendiklerini bildiklerinden dolayı bunun gereği olarak daha dikkatli davranmaktadırlar. Trafikte kameraların görmesi ve ceza yazmasından dolayı insanların yavaş araba kullanmasını bu konuya örnek gösterebiliriz. Vermiş olduğumuz bu örnek murâkabenin anlaşılması için önemlidir. Murâkabe, aynı zamanda kişinin kendini kontrol etmesi demektir. Otokontrol olarak değerlendirmek mümkündür. Allah ilmini merkeze alarak, bunu adet olarak değil ibadet olarak yapmaktır. Mü'min şahısların, zayıf yaratılış ve fitratlarının gereği olarak hatalara düşmesini engellemek adına önemli bir kontrol durumudur. “*Allah yükünüzü hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır.*” (en-Nisâ 4/28) Allah'ın kontrolüne girmek, sürekli Allah ile olmaktır. Allah'ın kontrolünde olduğunu bilen mü'min

²⁷¹ Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, 353.

²⁷² Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 140.

²⁷³ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 310.

hatalara karşı dikkatli davranır. Allah ilmine uymayan hâl hareket ve fiilleri yapmaz. Bazı yanlışları toplum tarafında normal karşılanırsa bile, Allah ne der telaşında olur. Bu anlayış, sâlik hatalardan korur. Sıradanlıktan çıkarır. Özel insan durumuna getirir. Murâkabeyi hayatında hâkim kılan kimseler, Allah insanı olan kimselerdir. İnsanlar, bu kimselerden fayda görür.

3.6. Şeyh Hâlid'in Râbîta Tasavvuru

Mevlânâ Hâlid'in sâlik terbiye metodunda önemli olan hususlardan birisi de râbîtadır. Kelime olarak “bağlamak” manasındaki rabt kökünden türeyen ve “iki şeyi birbirine bağlayan ip, alâka, bağ, münâsebet” anlamlarına gelmektedir.²⁷⁴ Hakkında ciddi tartışmalar yapılmıştır. Bazıları râbîtayı tenkit etmişlerdir. Nakşibendiyye halîfeleri ve şeyhleri tarafından farklı tasnif ve tarifleri olmuştur. Bazı mutasavvıflarca şeyh ile kurulan bağ, olarak da ele alınmıştır.²⁷⁵ Şeyhin sûretini hayalde muhâfaza etmek ve nefiste gaybet ve fenâ oluşana kadar kozalak şeklinde kalbe yönelmek olarak tarif edilmiştir.²⁷⁶

Genel olarak râbîta iki yönüyle değerlendirilmiştir. Birincisi, şeyhin hayal edilmesi ve şekil olarak şeyhe yoğunlaşmaktır. Diğer ise şeyhin şekil ve şahsına değil, Allah ilmine olan gayretine bir yoğunlaşma söz konusudur. Bu iki değerlendirmeyi de ele almaya çalışacağız. Görünüş itibarıyla ne kadar Nakşibendiyye tarîkatına özel bir kavram gibi görünmüş olsa da daha genel bir muhtevâyâ sahip olduğunu söyleyenlerde vardır.²⁷⁷ Râbîtayı daha geniş ele alıp kültürel bir davranış olarak ele alanlarda bulunmaktadır.²⁷⁸ Tarîkatların konu edinmiş oldukları râbîta anlayışı, bu değerlendirmelerden uzak bir anlayıştır. Kültürel bir oluşumun dışında kimine göre bir eğitim metodu olmuş kimine göre bir inanç problemi olarak karşımıza çıkmıştır. Bazı tasavvuf araştırmacıları râbîtanın varlığına delil bulma çabasında da olmuşlardır. Râbîtanın varlığının isbâtından önce ne olup ne olmadığını ortaya koymak daha doğru sonuca götürecektir. Tasavvuf ilminde, râbîta tasnif edilerek ölüm râbîtası- mürşid

²⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3/302.

²⁷⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 329.

²⁷⁶ Akif Dursun, “Râbîtanın Tarihi Gelişimi, Tanımı ve Fıkhî Hükümü”, *Sûfiyye Dergisi*, 46/10 (Haziran 2021): 86.

²⁷⁷ Dursun, “Râbîtanın Tarihi Gelişimi, Tanımı ve Fıkhî Hükümü”, 3.

²⁷⁸ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 328.

râbitası olarak kısımlara ayrılmıştır.²⁷⁹ Mürşid râbitasını da kendi arasında bazı kısımlara ayırmışlardır. Konuyu çok uzatmamak adına genel olarak yapılan kısımlar arasında öncelikle ölüm râbitası hakkında biraz durmak yerinde olacaktır.

Hz. Peygamber'in "*Ağızların tadını kaçıran ölümü, çokça hatırlayın*" rivâyeti,²⁸⁰ ölüm râbitasının amacının ne olduğunu net olarak ortaya koymaktadır. Dünya hayatında insan, kimi zaman ne için yaratılmış olduğunu unutarak, Allah'ın Kur'ân'da ortaya koyduğu ilminden uzaklaşabilmektedir. Ölüm tefekkürü, Allah ilminin yaşanması için sosyal hayatın içerisinde, beşer ilişkilerinde daha dikkatli yaşamak adına ruhu canlı tutma eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani insana ne yaparsan yap bu dünyada kalıcı değilsin, ruh hâlini aşılamaştır. İnsanı daha dingin daha hazır tutmaktadır. Burada amaç, Allah ilminden uzak kalmamak, Allah ilmine yakınlaşmak olduğundan dolayı, Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilmiştir.

Şeyhin gıyâbında sûretini düşünmek şeklinde yapılan râbitanın, Muhammed Bahaeddin Nakşibendî tarafından mürîdî ve halîfesi Hâce Muhammed b. Muhammed el-Hâfîzî el-Buhârî'ye telkin edilmiştir.²⁸¹ Son dönem Nakşibendî-Hâlidî tarikatı mensupları, mürşid râbitasını iki farklı şekilde ele almışlardır. Yaygın olan şekliyle râbita, şeyhin sûretinin hayal edilmesi olarak bilinir. Şeklî râbita olarak bilinen bu râbita çeşidi, şeyhin sûretine bazı anlamlar katarak gözler kapalı bir şekilde yapılır.²⁸² Râbitanın bu şekli çok tartışılan aynı zamanda çok tenkide maruz kalan kısımdır. Şeklin tasavvuru ile alakalı bazı kimseler, Şeyh Hâlid'i eleştirerek şöhretini yayma amaçlı olduğunu da iddia etmektedirler.²⁸³ Şeyh ile irtibâtın sağlanması, bağın koparılmaması amaçlanan bu râbita, her dönem eleştiri almıştır. Bazı kimseler tarafından farklı değerlendirilerek, Allah ilminden ziyâde sâlikleri şahıslarına bağlamaya kadar gidilmiş hataların meydana gelmesine sebep olmuştur.

Râbita ile ilgili konuşan, bu konuda çalışmalar yapan tasavvuf âlimleri, râbitanın Allah ilmi ile bağının olduğunu ispatlamak gayretinde olmuşlardır. Bazı ayetlerin, râbitaya delil olduğunu savunan kimseler olmuştur. Bazı mutasavvıflar, Hz.

²⁷⁹ Verkânîsî, *Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 22.

²⁸⁰ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmîzî, *Sünen'i Tirmîzî*, çev. Muhammed Ali Parlıyan (İstanbul: Konya Kitapçılık, 2007), 2/492.

²⁸¹ Dursun, "Râbitanın Tarihi Gelişimi, Tanımı ve Fıkhî Hükümü", 7.

²⁸² Verkânîsî, *Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*, 230.

²⁸³ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidilik*, 489.

Peygamber’den gelen bazı rivâyetleri delil olarak saymaktadırlar. Mevlânâ Hâlid’in râbîta için getirmiş olduğu deliller, râbîtanın kalbî beraberliği sağlamak yönüyle ilgilidir. Bu konuda Gazâlî’nin şu tespitlerini dile getirmiştir. Namazda tahiyat duasında “esselâmu aleyke” kısmında Hz. Peygamber’e hitâben kullanılan zamir muhâtap zamiridir. Muhâtap zamiri, göz ile görülen kimselerde kullanılır. Bu duada Hz. Peygamber’in varlığını yanında hissederek, birlikte olma ruhunu yakalamak belirtilmiştir.²⁸⁴ Mevlânâ Hâlid’in râbîtadan bahsederken bu tespiti dile getirmiş olması, onun râbîta ile ilgili fikrini ortaya koymaktadır.²⁸⁵

Râbîta, Nakşî-Hâlidî kolunun dört esasından birisidir. Mevlânâ Hâlid’in râbîtaya bakışı, gayet ince ve dikkatli bir şekildedir. Günümüz bazı Hâlidî kollarının aksine, şeyh Hâlid bu konuda çok dikkatli bir yaklaşım ortaya koymuştur. şeyh Hâlid, râbîta ile alakalı tavsiyede bulunurken, öncelikle şeyhi, ele alarak, şeyhin nasıl bir kişilik sahibi olması gerektiğini vurgulamıştır.²⁸⁶ Mevlânâ Hâlid’e göre mürşid, sıradan herhangi bir kişilik olmamalıdır. Onlar, Allah ilminden hakkıyla istifâde etmiş seçkin şahsiyetlerdir. Allah’ı hayatına merkez yapan örnek kimseler olması gerekmektedir. Çünkü râbîta hakkında konuşurken, mürşid hakkında da Allah ile fenâ bulmuş tanımında bulunmuştur. Sâlikin, fenâ fillâh olmuş mürşidinin sûretini çokça hatırlayarak istifâde etmesinden bahsetmiştir.²⁸⁷ şeyh Hâlid’in râbîtadan gayesi, sâlike bir disiplin kazandırmaktır.²⁸⁸ Sâlik, hayatının her deminde Allah ilminden kana kana içmiş, Allah ilminde fenâ bulmuş şeyhin, kendisiyle birlikte olduğunu hayal ederek, kendine çekî düzen verecektir.

Buradan anlaşıldığı üzere, şeyh Hâlid’e göre şeyhlik makâmı, her kişinin elde edebileceği bir makâm değildir. Günümüzde ki bazı uygulamaların aksine, babadan oğula tevârûs eden bir durum değildir. Her ilim sahibinin de ulaşabileceği bir durum değildir. Daha özel daha hassas bir kavramdır Burada üzerine durulması gereken Allah ile fenâ bulmuş mürşid modeli olmalıdır. şeyh Hâlid, bu konuyu genel bırakıp bütün şeyhleri râbîta kavramına dâhil etmemiştir. şeyh Hâlid’in râbîta yapılmasını istediği mürşid, Allah ile fenâ bulan şahsiyet olmalıdır. Allah ile fenâ bulan kimselerin

²⁸⁴ şehrezorî, *Râbîta*, 6.

²⁸⁵ şehrezorî, *Râbîta*, 12.

²⁸⁶ şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 136.

²⁸⁷ şehrezorî, *Râbîta*, 5.

²⁸⁸ şehrezorî, *Râbîta*, 5.

hâlerinden, davranış ve fiillerinden bütün insanlar istifâde etmektedir. Bu gibi zâtlar, artık sıradan herhangi kimseler değildir. Her fiillerinde Allah ilminin hâkimiyeti vardır. Allah ile konuşur. Allah ile susar. Allah ile oturup Allah ile kalkarlar. Hayatlarında alacakları kararların tamamına Allah ilmi hâkimdir. Bu insanların hatırlanması, akla gelmesi veyahut düşünülmesi kişisel herhangi bir özelliklerinden dolayı değildir. Allah ilmine olan teslimiyetlerini hayatlarının her anına yaymış olmalarıdır. Şeyh Hâlid'in tasavvuf anlayışını devam ettiren bazı tarîkatlarda bu önemli nokta atlanmıştır. Râbitaya genel olarak bir anlam yükleyip bütün şeyhlere râbita yapılması gibi bir davranış içerisinde olmuşlardır. Ayrıca Şeyh Hâlid'in râbitadan maksadı, sâliklerin tembellik ve gevşekliğe kapılmalarını önlemek amaçlı olmuştur. Halîfelerine beni hatırlayın, benimle bağınızı koparmayın telkinleri, dostların birbirini kontrol ve teftiş etmelerinden ibâret olarak anlaşılabilir.²⁸⁹

İnsan, fitrat olarak zayıf ve güçsüz bir varlıktır. Allah ilmini öğrenmeye aday olan bir kimseyle şeytanın uğraşacağı gerçeği de göz önüne getirileceği zaman işinin ne kadar zor olduğu kesindir. “*Ama (alanlar için) öğüt vermeye devam et, zirâ öğüt inananlara fayda verir.*”(ez-Zariyat 51/55) bu ayette kullanılan “*ve zekkir*” kelimesi hatırlatmak anlamında kullanılmaktadır. Hatırlatmak, kontrol etmek kişiyi Allah ilmine yönlendirmek çok önemli ve şerefli bir harekettir. Şeyh Hâlid, bu açıdan bakıldığı zaman râbitayı bağı koparmamak, ilgi ve alakayı sürdürmek olarak değerlendirmiştir.²⁹⁰ Ama bu bağın kiminle kurulacağı noktasına işaret etmeyi de ihmal etmemiştir. Allah ile fenâ bulan şeyhlerin takip edilmesini tavsiye etmiştir. Mevlânâ Hâlid'in bu râbita anlayışının aksine gidip, râbitayı sadece şeyhin şahsını hayal etmek olarak anlayan tarîkatlar da mevcuttur.

Mevlânâ Hâlid, halîfelerine “Şeyh-i hakîki” den de bahsetmektedir. Bu konuda halîfelerini uyarak kendi döneminde bile sahte şeyhlerden kaçınılması hususunda uyarı da bulunmuştur.²⁹¹ Kendi döneminde daha saf ve temiz insanların bulunduğu o dönemlerde bile tarîkatın istismar edildiği ele alındığı zaman, günümüzde olan istismarları düşünmek mümkün bile değildir. O yüzden hakikî şeyh kavramı son derece önemlidir. Kisvesi ve şekli ne olursa olsun bu önemli değildir. Önemli olan

²⁸⁹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 136.

²⁹⁰ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 136.

²⁹¹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 136.

Allah ile bağıın sağlanmış olduğu şeyhin terbiyesi altına girebilmektir. Mevlânâ Hâlid, böyle bir şeyhin Allah’a ulaşmada vasıta olacağını söylemiştir.²⁹²

Allah dostları, kişiyi elbette Allah’a ulaştırır. Mis kokan bir dükkâna girildiği zaman o koku nasıl kişinin üzerine sinerse, aynı şekilde Allah ilmi de insanlara sirâyet eden bir nûrdur. Bu ilmi doyasıya yaşayan kimseler de taşımış oldukları nûru insanlara taşırlar. İnsanlara bu konuda fayda sağlarlar. Şeyh Hâlid, halîfelerinden Şeyh İsmail’e yazmış olduğu mektupta müridlerinize sûretlerinizi râbıta ettirmeyiniz tavsiyesinde bulunmuştur.²⁹³ Sûret râbıtası olarak bilinen ve günümüzde de bazı tarikatlar tarafından uygulanmaya devam eden bu kavram ile zıt bir tavsiyedir aslında. Yukarıda belirttiğimiz üzere Mevlânâ Hâlid’in râbıtadan kastının ne olduğu doğru olarak anlaşıldığı zaman gerçek sonuca ulaşmak mümkündür. Şeyh ile sâlik arasında ki bağıın kuvvetli tutulması ve koparılmaması için sâlikin kontrol edilebilme ve oto kontrol oluşturmak olarak anlaşılabilir. Sonuç olarak, râbıta hakkında ciddi ve hararetle tartışmaların yapıldığı bir kavramdır. Kimi zaman şeyhin sûretinin hayal edilmesi olarak anlaşılmış. Kimi zaman şeyhten ziyâde Allah ilmine olan bağılılığın devam ettirilmesi olarak anlaşılmıştır. Mevlânâ Hâlid, bu konuya çok dikkatli yaklaşarak parçadan bütüne gitme metodunu izlemiştir. Öncelikle şeyh kimdir, nedir sorusuna cevap bularak râbıta hakkında ki fikirlerini ortaya koymuştur. Aynı zamanda Şeyh Hâlid, vefatından sonra bile olsa sâliklerin sadece kendisini râbıta etmelerini söylemiştir.²⁹⁴

3.7. Allah İlmine Karşı Gösterilmesi Gereken İştîyâk

Mevlânâ Hâlid, sâliklere Allah ilmine ulaşmada çaba ve gayret içerisinde olmayı tavsiye etmiştir. Aynı zamanda, Allah ilmine ulaşmak hususunda tembel ve gevşek olmamaları noktasında da uyarıda bulunmuştur. Sâliklere, “Ben Allah’a ibadet etmeye layık değilim” düşüncesine kapılmamalarını telkin ederek, Allah’tan ümit kesmeden gayret göstermeyi tavsiye etmiştir.²⁹⁵ Şeyh Hâlid, sâliklere kesb vasıtasıyla Allah ilmine ulaşmayı tavsiye etmiştir.²⁹⁶ Kesb, Allah ilmini öğrenmek için gösterilen

²⁹² Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 136.

²⁹³ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 136.

²⁹⁴ Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, 115.

²⁹⁵ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 26.

²⁹⁶ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 27.

çaba yani Allah ilmini yaşamak için gösterilen gayrettir. Şeyh Hâlid'e göre Allah'ın kemâl sıfatlarını idrâk etmek mümkün değildir. Fakat yine de Allah'ın ilmini idrâk için çaba sarf etmeye devam edilmelidir.²⁹⁷ Allah ilmine hiçbir gayret göstermeden ulaşılmaz. Vehbî ilim, bekleyerek ulaşılabilecek bir ilim değildir. Allah ilmini talep etmekte istikrarlı olmak gerekir. Bir kimse, benim içime Allah ilmi yerleşmiyor, Allah'a ibadet etmek içimden gelmiyor, diyerek sorumluluktan kaçmaması gerekir.

Şeyh Hâlid, Allah'ın ilminden istifade eden sâlikin, bazı nimetlere ulaşacağı ve bu nimetlerin teşekkürünün de mümkün olmadığından da bahsetmektedir.²⁹⁸ Allah ilmiyle bütünleşen sâlik, Allah'ın bazı ikramlarına mazhar olacaktır.²⁹⁹ Bu ikramlar, sâlike, Allah ilmini teşvik etmektedir. Allah ilmi, mîknatîs gibidir. İstikâmet üzere olanı kendine çeker. Allah ilmine gayret ve samimiyet göstermeden ulaşılmaz.

3.8. Kur'ân Tilâveti Tavsiyesi

Mevlânâ Hâlid, sûfilere Kur'ân okumak ile ilgili tavsiyelerde de bulunmuştur. Şeyh Hâlid'e göre, Allah Teâlâ'nın göndermiş olduğu kitapların en üstünü Kur'ân'dır.³⁰⁰ Allah'ı doğru tanımanın en önemli yolu, Allah ilmi olan Kur'ân'ı doğru okuyabilmektir. Şeyh Hâlid, çokça Kur'ân okunmasını telkîn etmiştir.³⁰¹ Sâliklere, özellikle sabah namazlarından sonra, güneş doğuncaya kadar Kur'ân okumayı tavsiye etmiştir.³⁰² Aynı zamanda her gün otuz mürîdle toplanarak, günde bir hatim indirilmesini istemektedir.³⁰³ Kur'ân okumak, ne demektir? Sadece telaffuz etmek Kur'ân okumak mıdır? Tecvit kurallarına uyarak okumak yeterli midir? Kur'ân'ı ezberleyen bir hafızın güzel sesiyle okuması, Allah ilmini anlamak için yeterli midir? Muhakkik sûfilerden Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî (ö.161/778) Kur'ân'ı hakkıyla okuyan kimsenin, Allah tarafından derin anlayış sahibi yapılacağı tespitinde bulunmuştur.³⁰⁴ “Gerçekten size Allah’tan bir nur, apaçık bir kitap geldi. Rızâsını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları irâdesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir.”(el-Mâide

²⁹⁷ Şehrezorî, *Dîvân*, 670.

²⁹⁸ Şehrezorî, *Dîvân*, 669.

²⁹⁹ Tenik, *Tasavvufi Bilgi*, 199.

³⁰⁰ Şehrezorî, *Lübbü'l-Akâid*, 53.

³⁰¹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 27.

³⁰² Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, 245.

³⁰³ Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, 351.

³⁰⁴ Gazâlî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-dîn*, 1/411.

5.15.16) ayetinde, Kur'ân'ın mü'min için ne ifâde ettiğini açık olarak görmekteyiz. Şeyh Hâlid'e göre sâlik, öncelikle Kur'ân'ın anlamına ulaşmalı ve değerinin farkına varmalıdır. Şeyh Hâlid, Kur'ân'ı anlamak konusunda sâliklere örnek olmuştur. Tefsir ilminde almış olduğu icâzetlerin yanı sıra farklı tefsirlere vâkıf olması buna iyi bir örnektir.³⁰⁵ Allah'ın, mü'minlere rehberlik ve kılavuzluk için ortaya koymuş olduğu ilmin, muhtevâ etmiş olduğu manasını bilmek gerekmektedir. Bunun farkına vardıktan sonra Kur'ân, sâlik için ne kadar önemlidir, sorusunun cevabını buluruz. Bu cevabı bulduktan sonra, Kur'ân nasıl okunmalı hakikatine ulaşabiliriz. Allah ilmi, bütüncül bir yapıya sahiptir. Kur'ân, gerçek ve doğru okuma yapabilmek için bir anahtardır. Sâlik, Kur'ân'ı doğru okuyabilirse yazılı olmayan ayetleri de rahat olarak okuyabilir. Şeyh Hâlid, Kur'ân'ı ezberleyen hafızlara da saygı gösterilmesi ve hürmet edilmesi tavsiyesinde bulunmuştur.³⁰⁶

3.9. Hadis ve Fıkıh İlimleriyle İlgili Tavsiyeleri

Muhakkik bir âlim olan Şeyh Hâlid, sâliklerden hadis ve fıkıh ilmi okumalarını istemektedir.³⁰⁷ Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarını kapsayan hadis ilmi, Mevlânâ Hâlid tarafından sâliklere özellikle tavsiye edilmiştir. Kendisinden nasihat isyen sâliklere, “ayet ve hadisler size yeterlidir” diyerek, bu ilme teşvik etmiştir.³⁰⁸ Şeyh Hâlid'in kendisi de, tarikat icâzeti aldıktan sonra, Şeyh Muhammed Kürdî ve Şeyh Muhammed Kuzberî'de hadis ilmi okuyarak bu ilmin icâzetini almıştır.³⁰⁹ Şeyh Abdullah Dehlevî, kendisine tarikat icâzeti verirken, hadis ilmi icâzeti de vermiştir.³¹⁰ Anlaşıldığı üzere Şeyh Hâlid, farklı âlimlerden birden fazla hadis ilmi icâzeti almıştır. Hz. Peygamber, ömrünü Allah ilmini İlâhi murâd gereğince yaşayarak geçirmiştir. Hz. Peygamber'in gayret ve çabası, Hakk'ın ma'rifetini yaşamak olmuştur. Bu konuda ki tecrübî ilmi yaşadığı hâl ile mü'minlere örnek olmuştur. Bu örnek yaşantıyı, sahâbeler aracılığıyla ümmete de aktarmıştır. Hz. Peygamber'in bu tecrübe ve tavsiyeleri, sahâbeler tarafından kayıt altına alınmış rivâyetleridir. Bu rivâyetler, kimi zaman özel hayatla ilgili, kimi zaman toplumsal olaylarla ilgili olmuştur.

³⁰⁵ Şükrü, *Şemsü's Şumûs*, 28.

³⁰⁶ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 27.

³⁰⁷ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 27.

³⁰⁸ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 349.

³⁰⁹ Şükrü, *Şemsü's Şumûs*, 25.

³¹⁰ Şükrü, *Şemsü's Şumûs*, 32.

Şeyh Hâlid'in tavsiye ettiği ikinci ilim de fıkıh ilmidir.³¹¹ Kur'ân ilminden istifâde ederek mü'minlerin ortaya koyması gereken ilim dalıdır. Tasavvuf ilminde fıkıh, sûfinin Allah'ın ilmine olan ciddiyetini göstermesi bakımından önemli yere sahiptir.³¹² Şeyh Hâlid, İlâhî kuralların şüphesiz uygulanması, kafa karışıklığı olmaması gerektiği üzerine durmaktadır.³¹³ Şeyh Hâlid'in bahsetmiş olduğu şüphenin giderilmesi, fıkıh ilminin iyice öğrenilmesi ile mümkün olmaktadır. Allah ilmin hayatlarının merkezine alması gereken sâlik, bu hususta bu İlâhî ilme göre yaşamalıdır. Yaşamı, bir disiplin ve kurallar etrafında gerçekleşmektedir. Mevlânâ Hâlid, belki de bu hususu dikkate alarak, sâlikin hayatında kaynak olarak alması gereken Kur'ân ilmine olan bağlılığa atıfta bulunmuştur.

3.10. İbadetler Konusunda Sâliklere Tavsiyeleri

Mevlânâ Hâlid'in sâliklere önemli olan tavsiyelerden birisi de ibadetlerde ki devamlılık hususudur. Allah ilminin uygulanması noktasında süreklilik olması noktasına dikkat çekmiştir.³¹⁴ Burada ibadetlerde tavsiye edilen devamlılık farz ibadetler ile ilgili değildir. Farz ibadetler, zaten olması gereken ibadetlerdir. Çünkü Şeyh Hâlid, hayatı boyunca farz ibadetlerde gevşek davranmamış bir sâfidir.³¹⁵ Sâlik, bunun dışında da hayatının bütün safhasını bir ibadet disiplini içerisinde yaşamak durumundadır.

Şeyh Hâlid, sâliklere, Allah'a ibadet etmede, yerine getirilmesi gereken önemli tavsiyeler de bulunmuştur. Örneğin, kalbî ve bedenî ibadetlerde, tüm kuvvetin sarf edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.³¹⁶ Allah'a ibadet etmenin bir zamanı ve mekânı elbette yoktur. Sâlik, her zaman ve zeminde Allah ilmine uygun yaşam ortaya koymak durumundadır. Şeyh Hâlid'in sâliklerden istediği bir başka husus nâfile ibadetlerin, şahıslarında herhangi bir şımarıklığa sebep olmamasıdır.³¹⁷ Şeyh Hâlid, özellikle ibadet ruhunu oluşturmak adına önemli bir nasihatte bulunmuştur. Nâfile ibadetler, sâliki kibir, haset gibi hastalıklara düşürmemelidir. Çok fazla nâfile namaz kılmaktan

³¹¹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 27.

³¹² Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammûye el-Kureşî el-Bekrî es-Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif* (Lübnan: Daru'l-Kütüb'ül-İlmiyye, 1999), 13.

³¹³ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 338.

³¹⁴ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 27.

³¹⁵ Şükrü, *Şemsü's Şumûs*, 87.

³¹⁶ Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, 353.

³¹⁷ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 130.

veyahut nâfile ibadeti yapıyor gibi görünmekten ziyâde, Allah için yapmak önemlidir. Şeyh Hâlid'e göre ibadetlerde niyetin hâlis olması, sadece Allah rızâsı için yapılması gerekmektedir.³¹⁸ Nâfile ibadetleri çok yaparak, nefesine pay çıkaran sâlik, büyük zarar eder. Sâliki, kibre ve kendini beğenmişliğe götüren ibadetler, zehirli ok gibidir. İnsanın kanına girer ve farkına varmadan insanı bitirir.

Nâfile ibadetler, insanı Allah'a yakınlaştıran özel ibadetlerdir. Önemli olan çok yapmak değildir. Önemli olan yapıldığı zaman o ruh ve bilince uygun bir şekilde yapmaktır. Şeyh Hâlid, hayatı boyunca kuşluk ve teheccüd namazlarını ihmal etmemiştir.³¹⁹ Mevlânâ Hâlid'in bu konuda ki düsturu şu şekildedir. İnsanın ihtiyacını, fakrını, Allah'a olan mecburiyetini kendine öğreten mâsiyet, kişiyi kibir ve büyüklük taslamaya sebep olan amellerden hayırlıdır.³²⁰ Nâfile ibadetlerin, özellikle tavsiye edilmesi, sâlikin tamamıyla Allah ilminin disiplini altına alınması ile ilgilidir. Mevlânâ Hâlid, sâlikin tüm zamanlarda Allah ilmine boyanması hedeflenmektedir. Gece gündüz tüm zaman biriminde irâdenin Allah'a bırakılması amaçlanır. Sâlik, yapmış olduğu nâfile ibadetlerle hayatının tamamında Allah hükmünü hâkim kılmak gayretindedir.³²¹ *“(Bu adam mı,) yoksa ahiret kaygısıyla ve rabbinin rahmetine nail olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi (daha iyi)? “Deki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? “Doğrusu ancak akıl izan sahipleri bunu anlar.”*(ez-Zümer 39/9) Şeyh Hâlid'in sâliklere tavsiye ettiği ibadetler, Allah ile beraber olmanın kalıcı olması ile ilgilidir. Mevlânâ Hâlid gibi sûfiler, Allah ile beraberliği sağlamış ve devamlı hâle getirmiş kimselerdir. Şeyh Hâlid'in yetiştirmek istediği sûfi, Allah'tan kopuk bir yaşantı ortaya koymamalıdır. Mevlânâ Hâlid, nâfile ibadetlerin peşinden sûfiler için yapmalarını tavsiye etmiş olduğu zikir şu şekildedir. Allah her türlü eksiklik ve noksanlıktan münezzehtir. Yaratmış olduğu adedince, râzı olduğu nefisler adedince, arş ağırlığınca hamd ve senâ O'na olsun.³²²

³¹⁸ Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, 353.

³¹⁹ Şükrü, *Şemsü's Şumûs*, 87.

³²⁰ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 130.

³²¹ Gazâlî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-dîn*, 1/300.

³²² Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 27.

3.11. Mâsivadan Uzak Durmak Hususunda Tavsiyesi

Mevlânâ Hâlid gibi sûfiler için dünya ve içindeki bütün mevcûdat sadece Allah’a vuslatta bir araçtır. Amaç değildir. Bu zâtların amaçları, sadece Allah rızâsıdır. Sûfilerin yaşamları, Allah merkezli bir yaşamdır. Mevlânâ Hâlid, aynı zamanda sâliklerine, dünyanın zehirli havasında korunmaları noktasında telkinlerde bulunmuştur. Özellikle devlet adamları ile ilişkilere dikkat edilmesi hususunu önemsemiştir. Gerek siyasetçilere karşı, gerek bürokrasiye karşı nasıl davranılması gerektiği hususunda önemli tavsiyesi olmuştur.³²³ Aynı şekilde devlet adamlarından bir şey istenmemesi, onları düzeltmeye çalışmamak hususlarında da tavsiyelerde bulunmuştur.³²⁴ Allah ilmin talep eden kimseler için siyaset veya bürokraside söz sahibi olmak önemli değildir. Sûfî, aynı zamanda sosyal hayatın bir parçasıdır. Bu sebepten dolayı toplumsal bazı sorumluluk ve ödevleri vardır.

Bu sorumluluklar onu hiçbir zaman şaşırtmamalıdır. Devlet adamlarına yakın olmak, sâlikin görevi değildir. Hatta uzak durması gereken bir ahlâktır. Devlete yardımcı olmak elbette toplumsal bir vazifedir. Şeyh Hâlid, kendisini ziyarete gelen vezir Said Paşa’ya önemli nasihatlerde bulunarak, bu konuda örnek olmuştur.³²⁵ Devletin vermiş olduğu görevleri yerine getirmek, toplumsal sorumluluğun bir gereğidir. Fakat bunun ötesine geçmek, nüfuz sahibi olmak adına devlet görevlilerine yakınlık kurmak doğru karşılanmamıştır. Mevlânâ Hâlid gibi muhakkik bir sûfî, bunu doğru okumuş ve bu konuda sûfilere uyarılarda bulunarak,³²⁶ “menfaat temin etmek, makâm ve mevki elde etmek amacıyla devlet adamlarına yakın olunmamalıdır” demiştir.³²⁷ Şeyh Hâlid’in bu yaklaşımından anlaşıldığı üzere devlet adamlarına yakın olarak menfaat temin etmek torpil, iltimas, adam kayırma gibi sonuçlar meydana gelebilir. Bu da toplum düzeninin bozulmasına sebep olabilir. Sâlik için yakınlık kurulacak tek merkez, Allah’tır. Allah, bütün âlemin Rabbi’dir. Allah ilminde muhâtap, evrenin tamamıdır. Renk, dil, ırk ayrımı olmaksızın bu ilim herkese ve her şeye ulaştırılmak durumundadır. Sâlik, dünyaya ait olan bir şeyde fayda kazanmak için

³²³ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 27.

³²⁴ Hâni, *Behcetü’s-Seniyye*, 349.

³²⁵ Şükrü, *Şemsü’s Şumûs*, 39.

³²⁶ Kavak, “Müceddidi Şeyhi Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî’nin Ortadoğu’daki Misyonu”, 14.

³²⁷ Hâni, *el-Hadâikü’l-Verdiyye*, 337.

beşere yakınlık sağlarsa, bu yakınlık Allah ilmine uygun olmayan bir yakınlıktır. İşlerinin olması için yardım dileyeyeceği sadece Allah olmalıdır.

3.12. Ümmet Olma Şuuru ve Bencillik Uyarısı

Mevlânâ Hâlid'in sâliklere önemli tavsiyelerden birisi de ümmet olma şuurunun ortaya konulmasıdır. Müslümanlarla bir olmak duygusunun yaşanmasıdır. İslâm coğrafyasında meydana gelen her türlü olumsuzluk karşısında, Allah'a dua ederek Müslümanların başarılı olabilmesi adına dua ve niyazda bulunulmalıdır.³²⁸ *"Mü'minler ancak kardeşirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız."*(el-Hucurat 49/10) ayetinin gereğine göre davranmak hedeflenmiştir.

Hiz. Peygamber'in yaşadığı hâli kendilerine üsve-i hasene olarak kabul edip amel eden sahabe'nin hayatı, günün Müslümanları içinde elzem bir hakîkattir. Ümmetin bugün içerisinde olduğu girdap, bu ruhun kaybedilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Mevlânâ Hâlid, aynı inancı taşıyan kişilerin dil, ırk, renk farkı olmaksızın bir arada olabilme ruhunu, kalplerin aynı anda atması heyecanını diri tutulmasını hedeflemiştir. Bunu öncelikle dua ile sağlanması noktasında, duanın birleştirici gücünü kullanmıştır. Mevlânâ Hâlid sâlik eğitiminde, sûfî kendini yok hükmünde görece, mütevâzı yaşama sahip olmalıdır. Şeyh Hâlid, şeyhinin yanında tarîkat terbiyesinden geçtiği zamanlarda, âlim olmasına rağmen, tekkenin temizlik hizmetlerini görmesi, onun mütevâzî kişiliğine güzel bir örnektir.³²⁹ Şeyh Hâlid'e göre sâlik, insanlar arasında sıradan bir kimse olarak kendisini görmelidir. Kimseye karşı herhangi bir büyüklük taslamamalıdır. Nefsini abartmaktan muhâfaza ederek, kibir çukurundan kendisini korumalıdır.³³⁰

3.13. Kanâatkâr ve Cömert Olmak Hususunda Tavsiyesi

Mevlânâ Hâlid'in sâliklere bir tavsiyesi de elindekilerle yetinmeleridir. Sâlik, kanâat sahibi olmalıdır. Allah'ın kendisi hakkında takdir ettiği rızka teslim olmalıdır. Burada önemli olan konulardan birisi de kanâat kavramının doğru anlaşılmasıdır. Kanâat etmek, hiç çalışmamak demek değildir. Kanâat etmek, miskinlik ve tembellik

³²⁸ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 27.

³²⁹ Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, 330.

³³⁰ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 27.

etmek demek değildir. Şeyh Hâlid, az yiyen, bulduğuna kanâat eden bir sûfidir.³³¹ Kanâat, Allah'ın ilmine uygun şekilde çalışarak, Allah'ın kendisi hakkında belirlemiş olduğu rızka râzı olmaktır.³³² Şeyh Hâlid, maddi ihtiyaçlarını gidermek hususunda sabırlı davranarak, hırs yapmadan Allah'ın taksimine teslim olmuş bir sûfidir.³³³

Şeyh Hâlid'in sâliklere önemli olan tavsiyelerden birisi de cömertliktir.³³⁴ Sâlik, paraya çok anlam yüklememelidir. Mal ve mülk, Allah ilmini yaşamak için bir köprü görevi görmelidir. Allah ilminde mal ve mülk ile ilgili karşımıza çıkan tespit infâk kültürüdür. Şeyh Hâlid, zor durumda kalan kimselere elini uzatarak ihtiyaçlarını gidermiştir. Fakirlere infakta bulunan Şeyh Hâlid, aynı zamanda miskin ve kimsesizlere de sahip çıkan bir sûfidir.³³⁵ Cömertliğin zıttı olan cimrilik, esas olarak dünya hayatına, mal ve mülke değerinden fazla anlam katmak ile meydana gelir. Maddî zenginliğin bir üstünlük olarak görülmesi doğru değildir. Zenginliğin, şımarıklık veyahut kibre vesile olması, Allah ilmine uygun bir durum değildir. Mevlânâ Hâlid, sâlikin dünya ve içindekilerinin haddinden fazla bir anlam yüklememesi ve eli açık cömert bir kişilik olmasını tavsiye etmiştir.³³⁶

3.14. Güler Yüzlü ve Şefkatli Olmak ile İlgili Tavsiyeleri

Mevlânâ Hâlid, sâliklere her konuda tavsiyelerde bulunmuş bir şeyhtir. Sâlikin davranışlarından tutalım da yüz ifâdelerine kadar Kur'ân rehberliğinde dokunuşlarda bulunmuştur. Mevlânâ Hâlid, sâlikin güler yüzlü olması hususunda da tavsiyelerde bulunmuştur.³³⁷ Mevlânâ Hâlid'in bu tavsiyesinin kaynağını, Hz. Peygamber'in hayatında net olarak görmekteyiz. Hayatı boyunca insanlara karşı asık suratlı olmamış, aksine sevecen ve güler yüzlü bir davranış sergilemiştir. Allah ilmini hayatının merkezine alan Hz. Peygamber, her davranışının yerine göre yapan bir şahsiyettir. Gülmeyi ve tebessüm etmeyi sadaka vermek olarak gören bir peygamberin bu tavsiyesini, Şeyh Hâlid, sûfilerinden istemiştir. Sâlik, yalan söylememek, kandırmamak kaydıyla latifeler de yapabilir. Şakalaşabilir. Hz. Peygamber bu

³³¹ Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, 317.

³³² Yıldız, *Meybüdü'nin Tefsirinde Tasavvuf*, 139.

³³³ Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, 320.

³³⁴ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 28.

³³⁵ Şükrü, *Şemsü's Şumûs*, 44.

³³⁶ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 28.

³³⁷ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 28.

özelliğini, Kur’ân ilminden almıştır. Kur’ân insanlarla iyi geçinmeyi, yumuşak huyluluğu ve güler yüzlü olmayı tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber’e tebliğ aşamasında yapılan uyarı bu konuda önem arz etmektedir. “*Sen onlara sırf Allah’ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.*” (Al-î-İmran 3/159)

Şeyh Hâlid, sâlikin kendisinden kaçılan değil, kendisine koşulan bir şahsiyet olmasını hedeflemiş olabilir. Halk arasında yaygın olan “tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır” konumuzu daha iyi anlamak için önemlidir. Aynı şekilde yetim ve dulları koruyup kollaması, Şeyh Hâlid’in şefkatli kişiliğini ortaya koymaktadır.³³⁸ Allah ilmine talip olan sâlikin örnek bir yaşam ortaya koyması adına kibarlık ve nezaket gayet önem arz etmektedir. Şeyh Hâlid’in, kendisine iftira atan bir şahsı affederek, kimsenin ona kötülük yapmaması hususunda halîfelerini uyarması insanlara karşı şefkatli olmasından kaynaklanmaktadır.³³⁹ Mevlânâ Hâlid, sâliklere, yaratılmışlara eziyet vermemek noktasında da tavsiyede bulunmuştur.³⁴⁰ Şeyh Hâlid, sâliklere kendilerinin gıybetini yapan kimselere bile kötülük yapılmaması tavsiyesi, insanlara karşı her zaman iyi davranmak açısından önem arz etmektedir.³⁴¹ Şeyh Hâlid’in bu tavsiyelerinden anlaşılan, Allah’ın yaratmış olduğu ne varsa onlara eziyet etmemek ve onları rahatsız etmemek, sâlikin yapması gereken bir davranıştır.

3.15. İstikâmet ve Edep Üzere Olmak Husunda Tavsiyeler

Mevlânâ Hâlid, sâliklere istikâmet üzere olmaları hususunda da uyarılarda bulunmuştur. İlk dönem sûfîlerinden Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sehl b. Atâ el-Edemî (ö. 309/922) İstikâmet “Kalbi Allah’a tahsis etmekle olur” demiştir.³⁴² Bu bağlamda istikâmet, Allah ilmine uymak, Hz. Peygamber’in bu konuda ki tavsiyelerini harfiyen yerine getirmekle mümkün olabilir. Tasavvuf ilminden istifâde etmek isteyen kimseler için bu çok önemlidir. Tasavvuf ilminde istikâmet, bütün fiillerle Allah ilmine teslimiyet olarak da ele alınmaktadır.³⁴³ Hayatlarının her anında hiç sapmadan, Allah ilmine boyun eğmek müstakîm kişiliğin oluşmasına sebeptir.

³³⁸ Hâni, *Behcetü’s-Seniyye*, 334.

³³⁹ Hâni, *el-Hadâikü’l-Verdiyye*, 312.

³⁴⁰ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 28.

³⁴¹ Hâni, *Behcetü’s-Seniyye*, 352.

³⁴² Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 182.

³⁴³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 474.

Tasavvuf ilminin genel anlamdaki gayesi de bu istikâmeti kalıcı hâle getirmek, olarak ele alınabilir. Tarîkatların, kişilik ve şahsiyetlerin değerleri, Allah ilmine olan bağlılıkları kadardır. Herhangi bir tarîkat, kişi veya şahsiyetin hayatında Kur'ân yoksa onun istikâmetinden söz edilemez. İstikâmet, Kur'ân ilminin pratik olarak, her durumda hayata yansıtılma eylemidir.

Bir toplumda şahısların söz fiil ve davranışları Allah ilmine uygun değilse orada istikâmetten söz edilemez. Aynı zamanda Allah ilmi değil de şahısların fikir ve sözlerinin konuşulduğu yerlerde de istikâmetten bahsetmek mümkün değildir. Allah ilminin gevşeklik göstermeden yaşanması önemlidir. Sadece belli hükümlerde değil bütüncül bir biçimde, Allah ilmine teslim olmak, istikâmete sebeptir. Kur'ân ilminde ortaya konulmuş olan yaşam biçimi gayet açık ve nettir. Beşer ilişkilerinden tutalım da ibadetler ilgili her konuda, Allah murâdını net olarak ortaya koymuştur. Mevlânâ Hâlid, istikâmetin devamlılığı ile ilgili de telkinlerde bulunmuştur. Ona göre her zaman ve zeminde istisna olmaksızın, Allah ilmini yaşamalı ve yaşatılmalıdır. Mevlânâ Hâlid, istikâmetin oluşması için izlenecek yolun ne olduğunu da sâliklere telkin etmiştir. Müstakim olmak için Hz. Peygamber'in örnekliğini iyi okumak gayet önemlidir. Hz. Peygamber'in, Allah ilmine olan teslimiyet ve sadâkati örnek alınmalı ve bu konuda örnek bir yaşam ortaya konulmalıdır.³⁴⁴

Mevlânâ Hâlid, sâliklere edep sahibi olmaları hususunda da önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Mevlânâ Hâlid'e göre edep, şerîatın unsurlarına, sımsıkı sarılmakla meydana gelebilir.³⁴⁵ Hâlidîyye tarîkatında, edep, öncelikle Allah'ın ilmine olmalıdır. Allah'ın belirlemiş olduğu hududa karşı olmalıdır. Mademki tasavvuf ilmi, Allah ilmidir. Ve bütünüyle edeptir. O zaman Allah ilmine gösterilen saygı ve teslimiyet edeptir. Daha sonra Hz. Peygamber'e karşı, hem zâhirî hem bâtinî yönden edepli olmak istenmektedir. Daha sonra mürşide ve ihvâna karşı edep tavsiye edilmektedir.³⁴⁶

³⁴⁴ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 129.

³⁴⁵ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 133.

³⁴⁶ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşîbendî ve Hâlidilik*, 494.

3.16. Nefs ve Dil Terbiyesi İle İlgili Tavsiyeleri

Mevlânâ Hâlid, sâliklere nefsin hiç olarak görülmesini, kibirlenmemeyi de tavsiye etmiştir.³⁴⁷ Şeyh Hâlid'e göre sâlik, nefsi için hiç kimseden dünyalık bir şey istememelidir. Nefsin arzularına karşı uyanık olup, hevâ ve heveslerine göre hareket etmemelidir.³⁴⁸ Sâlik, nefsinin yok görüp, onun hilelerine karşı kendisini muhâfaza etmelidir. Sâlik, Allah ilminin berraklığı karşısında herhangi bir söz hakkına sahip değildir. Allah, her konuda hududu belirlemiştir. Sâlik, gerek dünya işlerinde gerek Allah ile bağın kurulması noktasında, fâni olanlardan ümidin kesilip Allah'a itimat edilmesi hususunda telkinlere bulunmaktadır.³⁴⁹

Şeyh Hâlid, sâlikin nefsinin kontrol altında tutmasını, kendisini büyük görmemesini, hâkimiyetin de Allah'a ait olduğuna imân etmesini tavsiye etmektedir.³⁵⁰ Genel olarak günümüz mürîdlerinin en çok yaptığı hatalardan birisi de, Allah ile bağın sıkı kurulmamasından kaynaklanmaktadır. Burada Mevlânâ Hâlid'in insanlarda beklentiye kesmek tavsiyesi, Allah ile bağın güçlendirilmesi telkini olarak anlaşılabilir. İnsanlar, bütün ihtiyaçlarını Allah'tan istemelidir. Bu konuda en küçük bir ihtiyacın bile Allah'tan istenmesi yanlış değildir. Olması gerektir. Allah ile bağ sağlam ve sarsılmaz kurulduğu zaman, Allah kendisinden talep edilen her isteğe cevap verir. Zirâ Allah kendisine güvenen kimseleri yarı yolda bırakmaz. Mevlânâ Hâlid, sâliklere dillerine sahip çıkmaları noktasında da telkinlerde bulunmuştur. Şeyh Hâlid, tatlı dilli ve sohbeti hoş bir sûfidir.³⁵¹ Hâlidîyye kolunda, mürşide karşı da dil terbiyesi tavsiye edilmektedir. Şeyhin huzurunda izni olmadan konuşmak veya yüksek sesle konuşmak doğru bulunmamaktadır.³⁵²

3.17. Helal Rızık İle İlgili Tavsiyeleri

Mevlânâ Hâlid, sâliklere helal rızık tüketip haram rızıktan kendilerini korumalarını da tavsiye etmiştir.³⁵³ Aslında bu konuda da Kur'ân ilminin gereğini sâliklere ulaştırmıştır. *“Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helal ve temiz*

³⁴⁷ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 28.

³⁴⁸ Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, 352.

³⁴⁹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 28.

³⁵⁰ Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, 353.

³⁵¹ Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, 334.

³⁵² Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidilik*, 496.

³⁵³ Kerim, *İcâzât'u Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî*, 209.

olanlarında yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır. (el-Bakara 2/168) Haram yiyen bir kimse, bu hususta Allah ilmine muhâlefette bulunmuş demektir. Şeyh Hâlid, haramlardan uzak durmak bir yana, şüpheli olanlardan bile uzak durarak, “suffe ashâbı” gibi bir yaşantı sürmüştür.³⁵⁴ Bir kimse haram yediği zaman, Allah ilmine nasıl ulaşabilir ki? Sâlik, yediğine içtiğine dikkat edip, bu konuda dikkatli ve titiz olmak durumundadır. Helal rızık temin etmekte elinden gelen her türlü fedakârlığı da göstermeleri telkininde bulunmuştur.³⁵⁵

3.18. Tarîkat Ehli Olmayanlara Karşı Gösterilmesi Gereken Tutumlar

Mevlânâ Hâlid’in, sâliklere tavsiyelerinden birisi de tarîkat mensubu olmayan kimselere karşı sergilenecek tavırlardır. Şeyh Hâlid, tarîkat mensubu olmayan kimseler ile tartışmak veya kavga etmenin yanlış olduğunu dile getirmiştir.³⁵⁶ Tasavvuf ilmi, kavgaya müsâit bir ilim değildir. Günümüz bazı tarîkat mensuplarınca bu konu istismâr edilmektedir. Tarîkat mensubu olmak, taraftar olmak demek değildir. Mü’minlerin tarîkat mensubu olmak zorunluluğu yoktur. Kimi mü’min şahsiyetler, herhangi bir tarîkat mensubu olmadan, Allah ilmini İlâhî istikâmet üzere yaşamaktadırlar. Gaye, Allah ilmin en net biçimde anlamak ve hayata tatbik etmektir. Bunun devamında Mevlânâ Hâlid, tarîkat mensubu olmayan kimseler ile kavga edenlerin ahirette kendisini görmeyeceğini söylemesi mânidardır.³⁵⁷ Mevlânâ Hâlid, tarîkat mensubu olmanın bir tarafgirlik olarak anlaşılmasına net olarak karşı çıkmıştır. Bu telkin, aynı şekilde Mevlânâ Hâlid’in Allah ilmine olan teslimiyetini en berrak biçimde ortaya koymaktadır.

3.19. Tarîkatlar ile İlgili Tavsiyeleri

Mevlânâ Hâlid, sâliklere, tarîkatların olması gereken sosyolojik durum hakkında da tavsiyelerde bulunmuştur. Kontrolsüz büyümenin karşısında bazı telkinleri dikkat çekmektedir. Tekkelerin ve dergâhların çoğaltılmasına karşı olmuştur. Bu konuda hizmet yapmak isteyenleri yarım kalan camilerin inşâsına yönlendirmesi gayet önem arz etmektedir.³⁵⁸ Şeyh Hâlid, Şam’da bulunduğu esnada yıkılmış camileri

³⁵⁴ Hâni, *Behcetü’s-Seniyye*, 317.

³⁵⁵ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 28.

³⁵⁶ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 120.

³⁵⁷ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 120.

³⁵⁸ Şehrezorî, *Mektûbât’ı-Mevlânâ Hâlid*, 121.

onarmıştır.³⁵⁹ Mevlânâ Hâlid gibi muhakkik bir sûfî, kendi döneminde şöhret olmak, tanınmak veya meşrebinin meşhur olmasını istemekten ziyâde, ümmet bakışlı bir yol izlemiştir. Kendi tarîkat ekolünün müesses hâle gelmesini değil, müslümanların ortak kullanım ve hizmet alanlarının müesses hâle gelmesini istemiştir. Camiler, müslümanların ortak alanlarıdır. Meşrep ve mezhep farkı gözetmeden müslümanların tek çatı altında toplandığı mekânlardır. Mevlânâ Hâlid, tekke ve dergâhların çoğalmasını istemesi müslümanlar arasında bölünmenin olmaması, birlik ruhunun devam etmesi ile ilişkilendirilebilir.³⁶⁰ Allah ilmine olan teslimiyeti sayesinde, kendisinde meydana gelen ferasetiyle, bu hususu dikkate almıştır. Günümüz bazı tarikatlarının içerisinde bulunmuş olduğu yanlışlar göz önüne alındığı zaman, Mevlânâ Hâlid daha iyi anlaşılabilir. Farklı tarikatların her birisi kendilerine yaptırmış oldukları dergâh ve tekkelerin varlığıyla kimi zaman diğer tarikat mensuplarının dışlama durumunda olabilmektedir. İslâm, bir olmaktan bahsederken, bu ayrışma İslâm ahlâkına uygun düşmemektedir. Bu durum, bazen itikat sorunu olarak karşımıza çıkarak, birbirlerinin fikrine karşı çıkmak vesilesiyle kardeşini küfre nispet etmeye kadar bazı tehlikeli sonuçlara sebep olabilmektedir.

Mevlânâ Hâlid, tekke ve dergâhların çok yapılmasını doğru bulmaması hususunda önemli bazı durumlara değinmek faydalı olacaktır. Tarikat mensubu kimselerin bir arada olarak zikir ve bazı ibadetler yapmaları elbette faydalı bir şeydir. Mevlânâ Hâlid'in bu telkinlerinin doğru okunması gerekmektedir. Mevlânâ Hâlid, tekkeler hiç olmasın dememiştir. Fazlalaştırılmasına gerek yoktur demiştir. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bazı güncel problemler çok fazla tekke ve dergâhın kontrolsüz bir biçimde olmasında kaynaklanmaktadır. Her kafadan bir sesin çıkmasına engel olmak adına bu telkini gayet yerinde ve önemlidir. Tekkelerin asıl amacından kopmaması adına kontrolün sağlanması önem arz etmektedir. İçerisinde sadece Allah ilminin okunup anlaşılacak üzere toplanılan mekânlara elbette ihtiyaç vardır. Allah ilmi ciddiyet ve disiplin istediğinden dolayı bu konuda gevşemeye sebep olacak her türlü faaliyetten kaçınmak elzemdir. Mevlânâ Hâlid, halîfelerine yaparsanız yarım kalan kırık ve dökük olan camileri yapınız demesi de gayet mânidardır.³⁶¹

³⁵⁹ Hâni, *el-Hadâikü 'l-Verdiyye*, 326.

³⁶⁰ Şehrezorî, *Mektûbât 'ı-Mevlânâ Hâlid*, 121.

³⁶¹ Şehrezorî, *Mektûbât 'ı-Mevlânâ Hâlid*, 114.

Mevlânâ Hâlid, camiye merkeze almıştır. Bu belki de tarikat mensuplarına verilmiş büyük bir mesajdır. Birliğin, beraberliğin sağlandığı camiler ümmete bir olma ruhunu aşılayan mekânlardır. Kim olursa olsun herkesin bir arada olabilmesini sağlayan yerlerdir. Müslümanlar, birlik olma ahlâkına bu yerlerde alışabilirler. Günümüzde camiler, her ne kadar asıl amaçlarında uzaklaşmış olsalar da, mü'minlerin yine toplanacağı, dirilişin olacağı mekânlar yine camilerdir. Günümüzde sadece vakit namazını kıl ve dağıl şeklinde kullandığımız camiler, aslında mü'minler için hayatın merkezi konumundadır. İstişârelerin yapıldığı, sıkıntıların çözüldüğü, Allah ilminin okunduğu yerlerdir aslında. Mevlânâ Hâlid, belki de bu özelliklerini düşünerek halifelerine camiye adres olarak göstermiştir. Hangi tarıkata mensup olursan ol, hangi meşrepte olursan ol nifâk ve bölünme olmadan, Allah ilmini yaşamak istenmiştir.³⁶²

3.20. Havas Sadatlara Karşı Edep Tavsiyesi

Mevlânâ Hâlid sâlik eğitiminde ilk dönem sûfî şahsiyetler, önemli bir yere sahiptirler. Mevlânâ Hâlid halifelerine, muhakkik sûfilerin ahlâk ve yaşantılarının örnek alınmasını tavsiye etmiştir.³⁶³ İlk dönem sûfîleri, Allah ilmini saf ve berrak şekilde yaşamışlardır. Onların yaşantılarına bid'at ve dinde olmayan hiçbir şey girmemiştir. Allah ilmini kaynağı olan Kur'ân'dan almışlardır. Bu konuda Hz. Peygamber'i kendilerine örnek almışlardır. Mevlânâ Hâlid, bu âlimlerin yaşantılarının örnek olduğunu kabul etmektedir. Allah insanlarından faydalanılmalıdır. Mevlânâ Hâlid halifelerinden, şeyh Ahmet Erbilî için ele aldığı mektubunda "havas sadatların edep ahlâk ve yaşantılarına temessuk etmekten bahsetmektedir."³⁶⁴ Bu konuyu açmakta fayda olacaktır. Mevlânâ Hâlid'in mektubunda ki "havas sadatlar" kavramı önem arz etmektedir. İlk dönem sûfîleri, yaşantı ve Allah'a olan teslimiyetleriyle özel insanlar olmuşlardır. Hz. Peygamber'e olan bağlılıklarında gayet ciddi davranmışlardır. Dolayısıyla etraflarına her zaman İlâhî ilmin feyzini yaymışlardır. İnsanlar, bu gibi zâtlardan sürekli faydalanmışlardır. Kötü huyları olan, Allah ilminden uzak yaşayan kimseler, bu gibi âlimlerin kişiliklerinden faydalanıp Allah'ın izniyle

³⁶² Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 114.

³⁶³ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 129.

³⁶⁴ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 129.

doğru yolu bulabilirler. Şeyh Hâlid'in, Hindistan seferi esnasında yol güzergâhındaki sadatları ziyâret etmesi, sadatlara olan hürmetinden kaynaklanmaktadır.³⁶⁵

Bu gibi Hak dostlarının halk nezdinde itibar görmesi, onların "sığbetullâh" kişiliklerini şekillendirip, İlâhî ahlâkla yaşamalarından dolayıdır. Allah ilmine boyanmalarından kaynaklanmaktadır. "*Allah'ın boyasıyla boyandık. Boyaca O'ndan daha güzel olan kim vardır? Biz yalnız O'na kulluk ederiz*" (deyin) (el- Bakara 2/138) Tarîkatlarda, kişilerin değer ve kıymeti bu şekilde ölçülür. Değer vermek için gözetilecek tek gerçek, Allah ilmine olan sadâkat ve teslimiyettir. Bunun dışında hiçbir özellik önemli değildir. Mevlânâ Hâlid'in tavsiyesi de Allah ilminde sâdık olan zâtlar ile ilgilidir. Bu sadâkati taşıyan kimselere yakın olan kimseler, elbette fayda görür. Bu kimseler, insanları Allah'ın ilmine çağırırlar. Şahıslarına veyahut dünya menfaatine çağırmazlar. Bunun neticesinin ne olacağını başka bir mektubunda ortaya koymaktadır. "*Kişi sevdiği ile beraberdir*"³⁶⁶ rivâyetini kullanarak, Allah için, Allah'ı sevenleri sevmenin neticesinin ahirette birliktelik olacağını ve Hz. Peygamber'e kavuşmaya sebep olacağını beyan etmiştir.³⁶⁷

3.21. İhlas Takvâ ve İtaat ile İlgili Tavsiyesi

Mevlânâ Hâlid, sâlik eğitiminde tavsiye ettiği hususlardan birisi de ihlâslı olmaktır. Halîfelerine yazmış olduğu mektupta "fukarâların ihlâsını" taşımalarını istemesidir. Burada kullanılmış olan "fukarâların ihlâsı" tamlaması ilginçtir. Fakirlerin ihlâsı ne demektir. Allah'tan başka hiçbir gücün varlığını tanımayan kimselerin, Allah'a olan teslimiyeti nettir. Dünyalık hiçbir güce sahip olmayan birisi için dünyalık zenginliklerin hiçbir önemi yoktur. Fakir olan kimseler, her noktada Allah'ı bilir, Allah'tan isterler. Beklentileri sadece Allah'adır. Halîfelere kayıtsız şartsız Allah'ı bilin, Allah'ı tanıyın, Allah dışındaki hiçbir gücü tanımayın işaretinde bulunmuştur.³⁶⁸

Mevlânâ Hâlid'in sâliklere telkin ve tavsiye ettiği ibadetlerden önceliği Hakk'a itaat ve takvâyâ vermiştir.³⁶⁹ Zirâ Mevlânâ Hâlid, Allah'a teslim olmayı ve O'nun ilmine itaat etmeyi eğitiminde başlangıç olarak görmektedir. Tasavvuf ilminden

³⁶⁵ Şükrü, *Şemsü's Şumûs*, 29.

³⁶⁶ Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*, 8/373.

³⁶⁷ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 139.

³⁶⁸ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 150.

³⁶⁹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 26.

istifâde etmek isteyen kimse, Allah'ı bilmiyorsa, tanımıyorsa, benliğini Allah'ın ilmine teslim etmiyorsa daha baştan sağlam bir eğitim zeminine sahip olmamış demektir. Mevlânâ Hâlid, Allah ilmine itaat etmeyi Allah ilminin kuşatıcılığını ele alarak değerlendirmektedir. Allah ilminin ve sıfatlarının tecellilerinin kuşatmış olması, bunun neticesinde oluşacak güzellik ile örneklendirmektedir.³⁷⁰

Aynı zamanda Mevlânâ Hâlid'in sâlik terbiyesinde, takvâ da önemli bir yere sahiptir. Takvâ, Allah'ın en çok önemseddiği ibadetlerden birisidir. *“Ey Âdemoğulları! Size mahrem yerlerinizi örtecek giysi, süsleneceğiniz elbise yarattık. Takvâ elbisesi, işte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın ayetlerindendir. Umulur ki düşünüp öğüt alırlar.”* (el-A'râf 7/26) Allah'ı ilmine karşı hırslı olan, her konuda Allah ilmini referans alan mü'min, Allah nezdinde önemli kişiliğe sahiptir. Takvâ, Allah ilminin belirlemiş olduğu bir yaşam biçim olarak değerlendirilebilir. Takvâ, esas olarak Allah murâdını hayatına hâkim kılması olarak da anlaşılabilir.

Sûfilere göre takvânın sadece Allah'tan korkmak olarak ele alınması, yeterli bir yaklaşım değildir.³⁷¹ Nitekim Kur'ân'da *“Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.”* (el-Hucurât 49/13) buyurmaktadır. Bu ayette takvâ, Mevlânâ Hâlid'in terbiye metodunda başlangıç olarak ele aldığımız itaat ve teslimiyetin ta kendisidir. Takvâ, korkmaktan ziyâde, Allah ilmi ile var olmak, Allah ilmi ile aydınlanıp belirlenen hudûda riâyet etmektir. Mevlânâ Hâlid, kendisine dua etmesini isteyen Said Paşaya yönelik: *“Yarın kıyamet günü herkes kendi sorumluluğunda olanlardan sorumlu olacaktır. Sen de mesuliyetin altında olanların hudûduna dikkat et ve Allah'tan sakın”* demiştir.³⁷² Buna bağlı olarak itaat, Allah'ın, Kur'ân'da insanlar için belirtmiş olduğu hudûda uymak ve bunun dışına çıkmamaktır. Allah'ın sınırlarına azim ve gayretle bağlanmaktır. Allah ilmi çerçevesinde bir yaşam ortaya koymak ve haram olan fillerden azami şekilde uzak durmak demektir. Mevlânâ Hâlid, sâliklerini öncelikle Allah'ı bilmek ve hükümlerine itaat etmek ile terbiye etmeye çalışmıştır.

³⁷⁰ Şehrezorî, *Câliyetü'l-Ekdâr ves-seyfü'l-Bettâr*, 32.

³⁷¹ Kelabâzî, *Ta'arruf*, 69.

³⁷² Hayderî, *Mecdü't-Tâlid*, 93.

3.22. İnsanlarla Muâmele ile İlgili Tavsiyesi

Mevlânâ Hâlid'in sâlik eğitiminde önemli olan hususlardan birisi de insanlara ezâ ve rahatsızlık vermemektir.³⁷³ *İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir.*”(el-Mâide 5/2) hakikatini, sâlik terbiyesinde önemle vurgulamıştır. Sâlik, aynı zamanda toplumun bir parçasıdır. Toplumun genel kurallarına uymak gibi bir sorumluluğu da vardır. Şeyh Hâlid'e göre sâlik, sadece köşesine çekilip ibadet ile meşgul olan bir kimse olmamalıdır. Sosyal hayatın içinde, insanlarla yaşadığı hayattan da sorumludur.³⁷⁴ Şeyh Hâlid, kapısına gelen insanlarla ilgilenerek onların ihtiyaçlarını gideren bir sûfidir.³⁷⁵ Mevlânâ Hâlid'in sâlik için yapmış olduğu bu telkin, aynı zamanda onun gündelik yaşamının nasıl olacağının işaretidir. Mevlânâ Hâlid'in halîfeleri bu konuya çok dikkat etmişlerdir. Birbirlerine gayet hürmetli ve mahabbetli davranmışlardır.³⁷⁶ İnsanlara karşı kibar olmak, nezaketle davranmak Kur'an ilminin gereğidir. Kavga ve gürültü değil de yapıcı ve yumuşak huylu olmak aynı zamanda Peygamber ahlâkıdır. Sâlik, toplum içerisinde bu örnekliği gösterdiği zaman insanlar tarafından sevilen ve kıymet verilen bir kimse olmuştur. Allah ilmini yaymak ve irşâd faaliyetinde de bu üslup çok önemlidir. Allah, Hz. Peygamber özelinde tüm ümmeti bu hususta uyarmıştır. Kaba ve sertliğin insanlara faydadan çok zararı olacaktır. Allah, “*Rasûlüm! Bana ibadet edenlere söyle, sözün en güzelini söylesinler*” (el-İsrâ 17/53) buyurarak, bu konuda ki murâdını mü'minlere bildirmiştir.

Mevlânâ Hâlid'in sâlik terbiyesi, toplum içerisinde “Halk arasında Hak ile olmak” üzerinedir.³⁷⁷ Mevlânâ Hâlid, eğitim metodunda sûfî için anne, baba, komşu, evlat, arkadaş hakkına saygılı olmak önem arz etmektedir. Sâlik, güzel koku satılan bir dükkân gibi olmalıdır. Sâlikin üzerindeki güzel kokular etrafına da yayılmalıdır. İnsanlar, sâlikin bu güzelliğinden faydalanmalıdır. Şeyh Hâlid, sâlikin kendisini kötü arkadaşlıklardan koruması hususuna da dikkat çekerek, ne olduğu belli olmayan insanlardan uzak durmak tavsiyesinde bulunmuştur.³⁷⁸

³⁷³ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 26.

³⁷⁴ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşîbendî ve Hâlidilik*, 96.

³⁷⁵ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 315.

³⁷⁶ Hayderî, *Mecdü't-Tâlid*, 129.

³⁷⁷ Şehrezorî, *Râbita*, 15.

³⁷⁸ Hâni, *el-Hadâikü'l-Verdiyye*, 336.

Mevlânâ Hâlid, sâlik eğitiminde insanî ilişkilerin iyi olması, önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷⁹ İnsanlarla ilişkilerde edep, ahlâk kurallarına uymak önemlidir. Allah, insanları ilmini anlasın ve yaşasın diye yaratmıştır. Bu öyle önemli bir noktadır ki, Allah'ın insanı muhâtap alması, insana şeref olarak yeterlidir. “*Ant olsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.*” (el-İsrâ 17/70) İnsanlara değer vermek için toplum içerisinde ki durumlarına göre davranışta bulunmak, doğru değildir. Hâlidîyye kolunda sâlik, kendini insanların en zayıfı ve âcizi olarak görmelidir. Buna bağlı olarak sâlik, her zaman kendini kontrol etmek durumundadır.³⁸⁰ Kur'ân rehberliğinde insanlar ile irtibat kurulmalıdır. Sosyal statü, ekonomik farklılıklar insanlar ile kurulacak ilişkilerde önemli değildir. İnsan, Allah ile kurmuş olduğu bağın kuvvetine göre ilgi ve alakaya mazhar olmalıdır. İnsanlar, Allah için sevilmelidir. Aynı zamanda bir insan, sadece Allah ilmine aykırı davranışlarda bulunup için kendisinden uzaklaşılabilir. Mahabbetin kaynağı Allah'tır. Ölçü Allah ilmine teslim olmaktır.³⁸¹ İnsanları hor görmek, küçümsemek gibi kötü davranışlar Allah ilmine aykırıdır. İnsanlara karşı büyüklenmek, Kur'ân ilminde yasaklanan bir davranıştır. “*Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme! Çünkü sen asla yeri yaramazsın ve boyca dağlara eremezsin.*” (el-İsrâ 17/37) Bu ayette insanın nasıl bir mahlûk olduğunu net olarak anlamaktayız. İnsana haddini bilmesi gerektiğini, neticede Allah tarafında yaratıldığının unutmadan gücün sadece Allah'a ait olduğunu görmekteyiz. İnsanın başka kimselere karşı büyüklük taslaması haddi aşmaktır. Büyük Allah'tır. Büyüklük sadece Allah'a yakışır.

3.23. Kıskançlık ve Dürüstlük İle İlgili Tavsiyeleri

Mevlânâ Hâlid, sâliklere kıskanç olmamaları gerektiği hususunda da telkinlerde bulunmuştur.³⁸² Mü'minin başka bir kimseyi kıskanması doğru değildir. Kıskançlık, bir kalp hastalığıdır. Bir başkasının elde etmiş olduğu nimet sebebiyle, onun hakkında haset gözlüğü ile bakmak son derece zararlıdır. İslâm dininde gıpta

³⁷⁹ Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 26.

³⁸⁰ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşîbendî ve Hâlidîlik*, 498.

³⁸¹ Hayderî, *Mecdü't-Tâlid*, 25.

³⁸² Şehrezorî, *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*, 26.

etmek vardır. Bir kardeşinde olan bir nimetin artması için dua edip, kendisine de o nimetin verilmesi için dua etmek vardır.

Mevlânâ Hâlid'in sâlik eğitiminde önemli hususlardan birisi de dürüst insan olmaktır. Kur'ân'da ortaya konulan hakîkatlere göre hareket ederek, Allah ilmine uygun ahlâk ortaya koymaktır. Allah ilminde yapılması hoş görünmeyen ahlâktan da uzak durmak gerekmektedir. Şeyh Hâlid'e göre sâlik, doğru olmak, doğru konuşmak durumundadır. Yalan konuşmak yasaklanmış, kötü bir ahlâktır.³⁸³ Kur'ân ilminde kötü bir ahlâk, hastalık olarak değerlendirilmiştir. *“Kalplerinde hastalık vardır. Allah'da hastalıklarını arttırmıştır. Yalan söylemekte olduklarından dolayı, onlar için acı bir azap vardır.”* (el-Bakara 2/10) Mü'min olmak, doğru olmayı gerektirir. Mü'min şahsın uzak durması gereken ahlâkî kurallardandır. Özellikle tarîkat eğitimi alan veyahut aldığı iddia eden kimselerin hayatlarında yalana yer yoktur. Mevlânâ Hâlid, sûfilere bu konuda telkinde bulunarak, bu yanlıştan uzak durulmasına işaret etmiştir.

Neticede, Mevlânâ Hâlid'in sâlik terbiyesi, Allah ilmine olan azim ve gayret olarak özetlenebilir. Allah'ın irâdesi karşısında tamamen teslim olmak olarak okunabilir. İlim denizinde yüzerek, ma'rifet limanına ulaşmak olarak değerlendirilebilir. Benlik ve kibir olmadan, boynunu Allah'ın murâdına karşı eğbilmek olarak ele alınabilir. Mevlânâ Hâlid'in sâlik terbiyesi, mesafe tanımadan Allah'a doğru yol alma çabasıdır. Çevredekilerin kınamasından etkilenmeden, sadece Allah rızâsı için çaba göstermektir. Mürîdliği son derece hassas ve teslimiyet çizgisi üzerinedir. Günümüz dünyasının anlamış olduğu anlamdan farklı bir sâlik terbiyesi anlayışına sahiptir. Günümüz dünyasında sâliklik, şeyhe irâdeyi teslim etmek olarak anlaşılmaktadır. Benliğini Allah'a adayan kimseler, elbette özel kimselerdir. Saygı ve sevgiyi hak eden kimselerdir. Irâdesini Allah'a teslim etmiş kimseler halk arasında da itibarı en çok hak eden kimselerdir. Fakat bu saygı, hürmet ve itibar şahıslarına değil, taşımış oldukları teslimiyetidir. Allah dostuna gösterilmesi gereken ilgi Allah içindir. Allah'a olan bağlılııdır. Allah ile aralarının iyi olmasınadır.

³⁸³ Hâni, *Behcetü's-Seniyye*, 353.

SONUÇ

Tarîkat, esas olarak tasavvuf ilminin pratiğini ortaya koyan bir kavramdır. Tarîkatlar, tarih boyunca farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Uygulamış oldukları üslûp sebebiyle bazen eleştirilere maruz bırakılmıştır. Bunun sebebi tarîkatın ehil olmayan kimseler sebebiyle istismâr edilmiş olmasıdır. Tarîkatların sâlikleri yetiştirme yöntemleri farklılık göstermektedir. Herbir tarîkat, kendi usûllerini ortaya koyarak, Allah ilmine ulaşmaya çalışmaktadır. Şeyh Hâlidde Nakşibendiyye tarîkatının usûllerini izleyerek sâlikleri yetiştirme çabasıdır. İlk dönem sûfilerinin sâlik eğitime metoduna yakın bir anlayış ortaya koyduğu söylenebilir. Şeyh Hâlid'in sâliklere uygulamış olduğu sülûk metodu, sağlam bir inanç ve tam teslimiyet ekseninde değerlendirilebilir. Öncelikle mü'min kişiliğini sağlam bir zemine oturtmuştur. Allah anlayışını net olarak ortaya koyarak, sâliklerin herhangi bir gevşekliğe uğramamasını istemiştir. Tasavvuf ilminin Allah'ın Kur'ân'da ortaya koymuş olduğu ilim olduğunu, Şeyh Hâlid'in sâlik terbiyesinde net olarak görmektedir. Şeyh Hâlid'in Allah inancı ve akâid hakkında derin bilgi sahibi olması, bu konuda eser yazmış olması, sâlik terbiye metodunun ipuçlarını ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak, Şeyh Hâlid terbiyesinde sâlik, Allah'ı tanıyacak ve Allah'a tam anlamıyla teslim olacaktır.

Mevlânâ Hâlid'in farklı ilim dallarında kendisini yetiştirmiş olması, eserler yazması, müderrislik yapması da sâlik yetiştirme usulünde kendini göstermektedir. Şeyh Hâlid, sâliklere ilim tahsilini yapmaları hususunda net uyarılarda bulunmuştur. İlmi hem alan hem de veren olmalarını öğütlemiştir. Seyr ü Sülûk yaparken, medresede derslerine devam etmesi buna iyi bir örnektir. Aynı zamanda farklı ilim dalları için vermiş olduğu eserler, Şeyh Hâlid'in ilmî derinliğine işarettir. İlmî konularda münâzaralar yapmış ve bu konuda tanınmış bir şahsiyet olarak bilinmektedir. Halîfelerini belirlerken de ilmi şart koymaktadır. İlmî birikimi olmayan kimselere tarîkat icâzeti vermediğini görmektedir. Allah ilminin yayılması ve insanlara bildirilmesi, Allah ilmini bilen ve bu konuda derinliği olan kimseler tarafından sahih olarak yapılabilir. Şeyh Hâlid, Allah ilminin ulaştırılmasındaki istismarların önüne geçmek adına bu konuda hassas davranmaktadır. Esas olarak Mevlânâ Hâlid, tarîkat çalışmalarının yanı sıra, aynı orantıda ilmî çalışmaların yapılması noktasında günümüz tarîkatlarına rehberlik yapmıştır.

Şeyh Hâlid'in Hz. Peygamber'e olan bağlılığı da gayet önem arz etmektedir. Kur'ân ilminden istifâde eden kimseler, Hz. Peygamber'in Allah'ın Kur'ân'da belirttiği ilmini öğrenmedeki rolünü gayet iyi bilmektedir. Hz. Peygamber'in Allah ilminin pratiği olması gerçeği, ortadadır. Tasavvuf âlimleri, Hz. Peygamber'in bu pratikliğini doğru okuyarak, Hz. Peygamber'i sâlik yetiştirme usûlünün başına koymaktadır. Şeyh Hâlid'in Hz. Peygamber'e bağlılığını, sünnete bağlılık olarak görmekteyiz. Buna bağlı olarak, Şeyh Hâlid'in sünneti seniyyeye olan teslimiyeti, Allah ilmine iştîyâkıdan kaynaklanmaktadır. Hayatında uygulamış olduğu ahlâk, Hz. Peygamber ahlâkıdır. Zirâ Şeyh Hâlid, Hz. Peygamber'i Allah ilminin menbaı olarak görmektedir. Bu yüzden halîfelerine defaatle sünnete bağlılık tavsiyesinde bulunmuşur. Şeyh Hâlid'in Hz. Peygamber'in ezkârı ile ilgili yazmış olduğu Risâle, bu konudaki ciddiyetini ortaya koymaktadır.

Mevlânâ Hâlid'i diğer Nakşî dervişlerinden ayıran önemli husus, onun Nakşibendiyye tarikatında ortaya koymuş olduğu yeniliklerdir. Bu yeniliklerin başında râbîta kavramı gelmektedir. Şeyh Hâlid, günümüz Hâlidî kollarının aksine, râbitanın sadece kendisine yapılmasını istemiştir. Râbitayı mürid ile mürşîd arasında bir bağ olarak görmektedir. Sâlikin, rehâvete kapılmaması, heran mürşidinin kontrolünde olması adına önemli bir etkileşim olarak kabul edilmektedir. Sâliki, müstakîm bir yaşama hazırlama adına, kontrol etme olarak değerlendirilebilir. Buna bağlı olarak Şeyh Hâlid'in şeyh anlayışında Allah ilmine bağlılık ile direkt alakalıdır. Çünkü Şeyh Hâlid, ma'rîfetullah hakikatine ulaşmayan kimsenin şeyh olamayacağı üzerine durmuştur.

Mevlânâ Hâlid, sâliklere gündelik hayatın tüm konularında uyarılar yapmaktadır. Sâliklerin, hayatlarının her aşamasında tavsiye ve telkinleri olmaktadır. Devlet adamlarıyla olan irtibatlar, zenginler ile alakalı nasıl davranılması gerektiği noktasındaki uyarılar önemlidir. Sâlikleri her konuda takip ederek, onlara tavsiyelerde bulunması, Şeyh Hâlid'in sâlik terbiyesininin başka bir boyutunu ortaya koymaktadır. Sâliklerini sahiplenmesi, Allah ilmine olan düşkünlüğü olarak değerlendirilebilir. Mevlânâ Hâlid, sâlik terbiyesinde Allah'ın murâdını net olarak uygulamış mümtaz şahsiyettir.

KAYNAKÇA

Abu Manneh Butrus. *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Peyrevânî- o. çev. Dr. Mihendhat Mu'temedî. Tahran: Şirket-i intişârât- ı Pajeng, ts.*

Akpınar, Cemil. "İcâzet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 46 Cilt. 21: 393-400. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Algar, Hamid. "Abdülhâlik Gucdûvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 46 Cilt. 15: 14-15. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Algar, Hamid. "Hâlid el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 46 Cilt. 15: 283-285. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Azamat, Nihat. "Kâdiriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 46 Cilt. 24: 131-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-sahih*. 11 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Feyhâ, 2000.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, *el-Câmiu's-sahih*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.

Dursun, Akif. "Râbitanın Tarihi Gelişimi, Tanımı ve Fıkhî Hükmü", *Sûfiyye Dergisi*, 46/10 (Haziran 2021): 2-48.

Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî. *Sünen'i Tirmizî*. çev. Muhammed Ali Parlıyan. İstanbul: Konya Kitapçılık, 2007.

Geylânî, Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdulkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost. *el-Fethu'r-Rabbânî*. çev. Osman Güman. İstanbul: Gelenek, 2005.

Gazâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-dîn*. 1-5 Cilt. Mısır: el-Mektebet'ul-Tevfikîyye, 2008.

Hâni, Abdülmecîd. *el-Hadâikü'l-Verdiyye*. Erbil: Matbaatu'l-Vüzâretü'l-Terbiyye, 2. Basım, 2002.

Hâni, Muhammed b. Abdullah. *Behcetü's-Seniyye*. çev. Siraceddin Önlüer. İstanbul: Semerkand, 1. Basım, 2011.

Haydarî, İbrahim Fasih. *Mecdü't-Tâlid*. çev. Eser Sazak. İstanbul: Semerkand, 1. Basım, 2011.

H. Yunus Apaydın vd. *İlmihal*. 1-3 Cilt. Ankara: TDV, 23. Basım, 2017.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-Arab*. 1-15 Cilt. Beyrut: Daru'l-Sâdır, ts.

İsâ, Abdulkâdir. *Hakâik an tasavvuf*. Dimeşk: Dâru't-Takvâ, 1. Basım, 2017.

İskenderî, Ebü'l-Abbâs (Ebü'l-Fazl) Tâcüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm b. Atâillâh eş-Şâzelî. *Şerhü'l-Hikemü'l-Atâiyye*. ed. Ebû MuhammedAli b. Ahmed Parsâ el-Kindî. Lübnan: Dâru'l-Hâvî, 2016.

Kavak, Abdulcebbar. "Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'ye Göre İrşad ve Mürşîd'i Kâmil". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5-22 (Haziran 2019): 10/22.

Kavak, Abdulcebbar. *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidilik*. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2. Basım, 2017.

Kavak, Abdulcebbar. "Müceddidi Şeyhi Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin Ortadoğu'daki Misyonu". *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi*, 1-1.(Aralık 2017):1/18.

Kelabâzî, Ebû Bekr Tâculislâm Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb el-Buhârî. *Ta'arruf lî Mezheb'i Tasavvuf*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2. Basım, 1994.

Kerim, Hüseyin Hasan. *İcâzât'u Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî*. Erbil: Matbaat'u Ârâs, 2009.

Kubat, Mehmet. "Hâlid el-Bağdâdî'nin Kelâmî Görüşleri", *Uluslararası Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Sempozyumu Bildirileri* (Türkiye-Van 11-13 Haziran 2010), ed. Erdal Baykan, Mehmet Keskin. 5-33. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2010.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2017.

Memiş, Abdurrahman. *Anadolu'da Hâlidilik*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

Mekki, Ebû Talib. *Kûtu'l-Kulûb*. çev. Dilaver Selvi. 1-4 Cilt. İstanbul: Semerkand, 2004.

Müderriş, Abdülkerim. *Yâd-ı Merdân*. Bağdat: Mecmeü'l-İlmü'l-İrâkî, 1979.

Sâhib Zâde, Muhammed Es'ad el-Osmâni. en-Nakşibendî, *Buğyetü'l-Vâcid* (Diyarbakır: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, 2012), 70.

Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammûye el-Kureşî el-Bekrî. *Avârifü'l-Maârif*. Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999.

Şehrezorî, Ebü'l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin, el-Kürdî. *Câliyetü'l-Ekdâr Ve's-Seyfü'l-Bettâr*. İstanbul: Semerkand, 7. Basım, 2021.

Şehrezorî, Ebü'l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin el-Kürdî. *Dîvân*. ed. Ali Sözer. İstanbul: Semerkand, 1. Basım, 2013.

Şehrezorî, Ebü'l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin el-Kürdî. *er-Risâlet'ül-Hâlidîyye fî Âdâb-ı Tarîkât-i Nakşibendîyye*. İstanbul: Hâşemî, ts.

Şehrezorî, Ebü'l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin el-Kürdî. *Lübbü'l-Akâid*. ed. Ali Sözer. İstanbul: Semerkand, 2014.

Şehrezorî, Ebü'l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin el-Kürdî. *Mektûbât'ı-Mevlânâ Hâlid*. ed. Muhammed Ali Karadağ. İstanbul: Hâşemî, 1. Basım, 2015.

Şehrezorî, Ebü'l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin el-Kürdî. *Râbîta*. İstanbul: Hâcegân, 3. Basım, 2021.

Şükrü, el-Hac Hasan. *Şemsü's Şumûs der Hakk-ı Mevlânâ Hâlid el-Arûs*. ed. Ali Sözer. İstanbul: Semerkand, 3. Basım, 2013.

Tahralı, Mustafa. "Rifâiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 46 Cilt. 35: 99-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Tenik, Ali. *Tarihsel süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Nûbihar, 1. Basım, 2015.

Tenik, Ali. “Tasavvuf İlminde Hz. Peygamber’in Rolü”. *Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 22/37 (Ocak-Haziran 2017): 11-32.

Tenik, Ali. *Tasavvufi Bilgi*. İstanbul: Litera Yayınları, 1. Basım, 2017.

Tenik, Ali - Göktaş Vahit. “Allah’ı Allah’la Bilmek İlmine Giriş”. *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/1 (Ocak 2016): 177-202.

Tenik, Ali- Göktaş Vahit. *Allah’la Var Olmanın Yolu Zikir*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2. bsk., 2015.

Türkoğlu, İbrahim. *Âlûsî’nin Rûhu’l-Meânî Tefsirinde Seyr ü Sulûk*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Türer, Osman. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç, 2020.

Uludağ, Süleyman. "Sülûk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 46 Cilt. 38:127/128. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Verkânîsî, Şeyh Fethullah. *Âdâb-ı Tarîkât-ı Nakşibendiyye*. İstanbul: Kent Işıkları, 2020.

Yıldız, Abdulvahap. *Meybûdî’nin Tefsirinde Tasavvuf*. İstanbul: Nizamiye Akademi, 1. Basım, 2019.

Yıldız, Abdulvahap. “Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Şiirlerinde Şâh Abdullah-ı Dihlevî Sevgisi”, *Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 22/38 (Temmuz Aralık 2017): 187-203.

Yılmaz, Hasan Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*. İstanbul: Ensar, 20. Basım, 2015.